

**TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI'NDA
ULUSLARARASI ELEKTRONİK FİNANSAL İLETİŞİM VE
YURT DIŞI ÖDEME SİSTEMLERİ İLE İLİŐKİLER**

Yasemin KUZU

Uzmanlık Yeterlilik Tezi

**Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Muhasebe Genel Müdürlüğü
Ankara, Eylül 2003**

**TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI'NDA
ULUSLARARASI ELEKTRONİK FİNANSAL İLETİŞİM VE
YURT DIŞI ÖDEME SİSTEMLERİ İLE İLİŐKİLER**

Yasemin KUZU

**Tez DanıŐmanı:
Prof. Dr. İrfan CİVCİR**

Uzmanlık Yeterlilik Tezi

**Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Muhasebe Genel Müdürlüğü
Ankara, Eylül 2003**

ÖNSÖZ

1990'lerden itibaren para ve sermaye piyasaları ile türev piyasaları bilgi iletişim teknolojisinde yaşanan ilerlemeler sonucu hızla gelişmiş, bunun sonucu olarak ulusal ve uluslararası ödemeler artmıştır. Bu durum normal dönemlerde olumlu etki yaratmakta iken, uluslararası işlem hacmi büyük olan herhangi bir finansal kuruluş bünyesinde veya herhangi bir ülkenin finansal sisteminde ya da büyük meblağlı ödeme sistemlerinde bir aksaklık yaşandığı zaman diğer ülkelerin karşılaştığı finansal riskleri artırmaktadır. Ülkelerin bankalararası ödemelerinin mutabakatının sağlandığı büyük meblağlı ödeme ve mutabakat sistemleri genellikle merkez bankalarınca işletilmektedir. Ülkeler arasında yukarıda sayılan nedenlerle artan işbirliği ihtiyacı, "merkez bankalarının bankası" olarak bilinen Uluslararası Mutabakatlar Bankası (Bank for International Settlements: BIS) bünyesinde gerçekleştirilen bazı girişimlerle giderilmeye çalışılmıştır. Ödeme sistemleriyle ilgili risklerin ülkelerin finansal sistemleri için tehlike oluşturmasını önleme amacı taşıyan girişimler son birkaç yıldır yoğunlaşarak devam etmektedir.

Her geçen gün yeni bir gelişme yaşanan iletişim teknolojisinin bizlere 20 yıl sonra ne gibi olanaklar sunacağını şu anda tahmin etmek çok zordur. Bu çalışmada, son yirmi yılda ödeme sistemleri konusunda yaşanan gelişmelere değinilmiş, bu konuda önümüzdeki beş yıla ilişkin bazı öngörüler sunulmuş, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın bu gelişmeler içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Öncelikle, çalışmanın her aşamasında değerli bilgi ve deneyimlerini benden esirgemeyen, katkılarıyla çalışmamı zenginleştiren danışman hocam, Prof. Dr. Sayın İrfan CİVCİR'e çok teşekkür ederim.

Hiç şüphe yok ki, sevgili eşim D. Ali KUZU'nun anlayış ve desteği, annem, kardeşim ve dedemin sonsuz güveni olmasaydı bu çalışma ortaya çıkamazdı.

Ayrıca, değerli katkıları için Sayın Gülhis AKSU'ya teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
KISALTMA LİSTESİ.....	viii
EK LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xii
ABSTRACT.....	xiv

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL İSTİKRAR, MERKEZ BANKALARI VE ÖDEME SİSTEMLERİ.....	5
1.1. Dünyada ve Türkiye’de Finansal Piyasalardaki Gelişmeler.....	5
1.2. 1980’lerden İtibaren Türkiye’de Finansal Piyasalarda Yaşanan Bazı Gelişmeler.....	8
1.3. Finansal İstikrarın Sağlanmasında Merkez Bankalarının Rolü ve Türkiye’de Finansal Sistemin İstikrarından Sorumlu Kurumlar.....	9
1.4. Ödeme Sistemleri ve Merkez Bankaları.....	14
1.4.1. Ödeme Sistemleri.....	14
1.4.1.1. Ödeme Sistemlerinde Riskler.....	15
1.4.1.2. Ödeme Sistemlerinin Sınıflandırılması.....	16
1.4.1.2.1. Meblağ Kistasına Göre Ödeme Sistemleri.....	17
1.4.1.2.1.1. Küçük Meblağlı Ödemeler.....	17
1.4.1.2.1.2. Büyük Meblağlı Ödemeler.....	19
1.4.1.2.2. Mutabakat Esasına Göre Ödeme Sistemleri.....	20
1.4.1.2.2.1. Net Mutabakat Esasına Göre Çalışan Sistemler (DNS Sistemler).....	20

1.4.1.2.2. Gerçek Zamanlı Bire Bir Mutabakat Esasına Göre Çalışan Sistemler (RTGS Sistemleri).....	21
1.4.1.2.3. Ulusal ve Uluslararası Ödemeler.....	22
1.4.1.2.3.1. CLS ve Uluslararası Ödemeler.....	24
1.4.2. Ödeme Sistemleri ve Merkez Bankacılığı.....	26
1.4.2.1. Merkez Bankalarının Ödeme Sistemlerine Katılımı.....	26
1.4.2.2. Ödeme Sistemlerinin Sahibi ve İşletim Sorumlusu Olarak Merkez Bankaları.....	28
1.4.2.3. Ödeme Sistemleri ve Para Politikası.....	30
1.4.2.4. Ödeme Sistemlerindeki Gelişmeler - Merkez Bankacılığı İlişkisi.....	35
1.5. Değerlendirme.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, JAPONYA VE TÜRKİYE'DEKİ ÖDEME SİSTEMLERİ ve ÜLKELER ARASI KARŞILAŞTIRMA.....	39
2.1. Ülkeler Arasında Ödeme Sistemlerinin Farklılaşma Nedenleri.....	39
2.2. Avrupa Birliği'nde Ödeme Sistemleri.....	43
2.2.1. TARGET (Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer System).....	46
2.2.1.1. Avrupa Merkez Bankası Ödeme Mekanizması (European Payments Mechanism: EPM) ve TARGET Sistemine Ulaşım.....	48
2.2.2. Euro 1 Sistemi.....	50
2.2.3. AB'deki Büyük Meblağlı Ödeme Sistemlerine İlişkin Ödeme Bilgileri.....	50
2.3. Amerika Birleşik Devletleri'nde Ödeme Sistemleri.....	52
2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Ödeme Sistemlerinin Tarihçesi...52	
2.3.2. Amerika Birleşik Devletleri'nde Ödeme Sistemlerinin Sınıflandırılması.....	55
2.3.3. ABD'deki Ödeme Sistemlerinde Gerçekleşen İşlem Hacimleri.....	55

2.4. Japonya'daki Ödeme Sistemleri.....	56
2.4.1. Japonya'daki Ödeme Sistemlerinin Sınıflandırılması.....	57
2.4.2. Japonya'daki Ödeme Sistemlerine İlişkin Ödeme Bilgileri.....	58
2.5. Türkiye'deki Ödeme Sistemleri.....	59
2.5.1. Türkiye'deki Ödeme Sistemlerinin Sınıflandırılması.....	59
2.5.2. Türkiye'deki Ödeme Sistemlerine İlişkin Ödeme Bilgileri.....	63
2.6. AB, ABD ve Türkiye'deki Ödeme Sistemlerinin Karşılaştırılması.....	63
2.7. Değerlendirme.....	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIKTA ULUSLARARASI FİNANSAL İLETİŞİM VE GELECEĞİ.....	66
3.1. Uluslararası Finansal İletişim.....	66
3.1.1. SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication).....	67
3.1.1.1. SWIFT'in Bileşenleri.....	68
3.1.1.2. SWIFT'in Mesaj Hizmetleri.....	68
3.1.1.3. SWIFT'in En Temel Avantajları.....	69
3.1.1.4. SWIFT'in Gözetimi.....	70
3.1.1.5. SWIFT Destekli Ödeme Sistemleri.....	70
3.1.1.6. SWIFT İstatistikleri.....	70
3.2. Ödeme Sistemlerinde Küreselleşmeye Doğru.....	72
3.2.1. Ödeme Sistemlerinde Küreselleşmenin Olumsuz Etkileri.....	73
3.2.2. Ödeme İşlemlerinin Geleceği – Tam Otomasyon (Straight Through Processing: STP)	73
3.3. SWIFTNet.....	77
3.3.1. SWIFTNet'in avantajları.....	78
3.3.2. SWIFTNet'in Bileşenleri.....	79
3.3.3. SWIFTNet Mesaj Hizmetleri.....	79
3.4. Değerlendirme.....	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TCMB'DE ULUSLARARASI ELEKTRONİK FİNANSAL İLETİŞİM.....	81
4.1. Türkiye'de SWIFT.....	81
4.1.1. Türkiye'deki SWIFT Kullanımı İçinde TCMB'nin Payı.....	82

4.2. TCMB'de SWIFT.....	83
4.2.1. TCMB'de SWIFT Sistemini Doğrudan Kullanan Birim ve Şubeler.....	83
4.2.2. İstatistiklerle TCMB'de SWIFT.....	84
4.2.2.1. TCMB'de En Çok Kullanılan SWIFT Mesajları.....	84
4.2.2.2. TCMB'den AB, ABD ve Japonya'ya SWIFT Mesaj Trafiği.....	85
4.2.2.3. TCMB'nin Toplam SWIFT Mesaj Trafiği.....	87
4.3. TCMB'nin 1998-2002 Dönemi Kur Politikası ile SWIFT İstatistikleri İlişkisi.....	88
4.4. Değerlendirme.....	89

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	91
KAYNAKÇA.....	96
EKLER.....	104

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No.</u>
Tablo 1.1. Ortalama İşlem Değerine Göre Kullanılabilen Ödeme Araçları	18
Tablo 1.2. Küçük ve Büyük Meblağlı Ödemelerin Özellikleri.....	19
Tablo 2.1. Farklı Ülkelerin Ödeme Sistemlerinde Dönen Paranın GSYİH İle Karşılaştırılması.....	41
Tablo 2.2. İngiltere Merkez Bankası'nın İnceleme Grubundaki Ödeme Sistemlerinin Sınıflandırılması.....	42
Tablo 2.3.a. AB'deki Büyük Meblağlı Ödeme Sistemlerinde Günlük Ortalama İşlem Adedi.....	50
Tablo 2.3.b. AB'deki Büyük Meblağlı Ödeme Sistemlerinde Gerçekleşen İşlemlerin Günlük Ortalama Değeri.....	51
Tablo 2.4.a. TARGET Sisteminde Yıllık Ödeme Mesaj Hacmi.....	51
Tablo 2.4.b. TARGET Sisteminde Yıllık Ödeme Mesaj Değeri.....	51
Tablo 2.5. Japonya'daki Ödeme Sistemlerinde Gerçekleşen Ödemelerin Dağılımı.....	58
Tablo 2.6. Türkiye'deki Ödeme Sistemlerinde Gerçekleşen Ödemelerin Dağılımı.....	63
Tablo 2.7. AB - ABD - Japonya ve Türkiye Ekonomilerinin Büyüklüğünün Karşılaştırılması.....	64
Tablo 3.1. Bölgeler İtibariyle SWIFT Mesaj Trafığı.....	71

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No.</u>
Şekil 1.1.	Ödeme Sistemlerinin Uluslararası Bağlantısı.....23
Şekil 1.2.	CLS'nin Oyuncuları.....24
Şekil 2.1.	TARGET Sistemine Bağlı Ulusal Ödeme Sistemleri.....47
Şekil 2.2.	EPM Kanalıyla Euro Ödemeleri.....49
Şekil 2.3.a.	ABD'deki Ödeme Sistemlerinin İşlem Bazında Dağılımı.....56
Şekil 2.3.b.	ABD'deki Ödeme Sistemlerinin Dolar Bazında Dağılımı.....56
Şekil 2.4.	Japonya'daki Ödeme Sistemlerinde İşlem Bazında Dağılım...59
Şekil 3.1.	2002 Yılında Tüm Dünyada Kullanılan SWIFT Mesaj Tiplerinin Dağılımı.....71
Şekil 3.2.	1991-2002 Dönemi SWIFT Finansal Mesaj Trafığı.....72
Şekil 3.3.	Ödeme Döngüsü.....74
Şekil 4.1.	1989-2002 Döneminde Türkiye'den Giden SWIFT Mesajları İçinde TCMB'nin Payı.....82
Şekil 4.2a.	TCMB'den 1989-2002 Döneminde Gönderilen SWIFT Mesaj Tiplerinin Yıllar İtibariyle İzlediği Seyir.....84
Şekil 4.2b.	TCMB'den 1989-2002 Döneminde Gönderilen SWIFT Mesajlarının Tiplerine Göre Dağılımı.....85
Şekil 4.3.	TCMB'den AB, ABD, Japonya'ya ve Diğer Ülkelere Giden SWIFT Mesajlarının Dağılımı.....86
Şekil 4.4.	1989-2002 Döneminde TCMB'de SWIFT Mesaj Trafığı.....87

KISALTMA LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACH	: Automated Clearing House: Otomatik Takas Odası
ARTIS	: Austrian Real Time Interbank Settlement System: Avusturya'nın RTGS Sistemi
ATM	: Automated Teller Machine: Otomatik Para Makinası
BCCS	: Bill and Cheque Clearing System: Bono ve Çek Takas Sistemi
BIC	: Bank Identifier Code: Banka Tanıtım Kodu
BIREL	: Banca d'Italia Regolamento Lordo: İtalya'nın RTGS Sistemi
BIS	: Bank for International Settlements: Uluslararası Mutabakatlar Bankası
BOE	: Bank of England: İngiltere Merkez Bankası
BOF	: Bank of Finland Settlement Account Systems: Finlandiya'nın RTGS Sistemi
BOJ	: Bank of Japan: Japonya Merkez Bankası
BOJ-NET	: Bank of Japan Financial Network System: Japonya'nın RTGS Sistemi
BSC	: Banking Supervision Committee: Bankacılık Gözetim Komitesi
CHAPS	: Clearing House Automated Payment System: İngiltere'nin RTGS Sistemi
CHAPS Euro	: İngiltere'nin Euro Cinsinden İşletilen RTGS Sistemi
CHECCS	: Clearing House Electronic Check Clearing System: Takas Odası Elektronik Çek Takas Sistemi
CHIPS	: Clearing House Interbank Payment System: ABD'de Özel Olarak İşletilen Büyük Meblağlı Ödeme Sistemi
CLS	: Continuous Linked Settlement: Sürekli Mutabakat Sistemi
CPSS	: Committee on Payment and Settlement Systems: Ödeme ve Mutabakat Sistemleri Komitesi
CPSIPS	: Core Principles for Systemically Important Payment Systems: Sistemik Açından Önemli Ödeme Sistemlerinde Temel İlkeler
DNF	: DN-Forespørgelsservice: DN Inquiry and Transfer System: Danimarka'nın RTGS Sistemi
DNS	: Deferred Net Settlement Systems: Net Mutabakat Sistemleri
DTCC	: Depository Trust and Clearing Corporation: Mevduat Muhafaza ve Takas Şirketi
EAF	: Euro Access Frankfurt: Almanya'daki DNS Ödeme Sistemi
EBA	: Euro Banking Association: Euro Bankalar Birliği
ECB	: European Central Bank: Avrupa Merkez Bankası
EDI	: Electronic Data Interchange: Elektronik Veri Değişimi
EFT	: Elektronik Fon Transferi: Türkiye'nin RTGS Sistemi

ELLIPS	: The Electronic Large Interbank Payment System: Belçika'nın RTGS Sistemi
ELS	: Euro Link System: Almanya'daki Bir RTGS Sistemi
EMI	: Electronic Money Institutions: Elektronik Para Kurumları
EMKT	: Elektronik Menkul Kıymet Transferi
EMU	: European Monetary Union: Avrupa Para Birliği
EPC	: European Payments Council: Avrupa Ödeme Konseyi
EPM	: European Payment Mechanism: Avrupa Merkez Bankası Ödeme Mekanizması
ESCB	: European System of Central Banks: Avrupa Merkez Bankaları Sistemi
FXYCS	: Foreign Exchange Yen Clearing System: Kambiyo Yen Takas Sistemi
FRS	: Federal Reserve System: ABD Merkez Bankası Sistemi
GSCC	: Government Security Clearing Corporation: Kamu Menkul Kıymet Takas Şirketi
GSTPA	: Global Straight Through Processing Association: Küresel Tam Otomasyon Şirketi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HERMES Euro	: Hellenic Real-time Money Transfer Express System: Yunanistan'ın RTGS Sistemi
HSVP	: Hrvatski Sustav Velikih Placanja: Hırvatistan'ın RTGS Sistemi
IBAN	: International Bank Account Number: Uluslararası Banka Hesap Numarası
IOSCO	: International Organization of Securities Commissions: Uluslararası Menkul Kıymet Komisyonları Örgütü
IRIS	: Irish RTGS System: İrlanda'nın RTGS Sistemi
ISN	: Input Sequence Number: Gelen Mesajın Numarası
ISO	: International Organisation for Standardization: Uluslararası Standartlaştırma Kurumu
LIPS	: Luxemburg Interbank Payment System: Lüksemburg'un RTGS Sistemi
LVTS	: Large Value Transfer System: Kanada'nın RTGS Sistemi
NBB	: National Bank of Belgium: Belçika Merkez Bankası
NICS	: Norwegian Interbank Clearing System: Norveç'in RTGS Sistemi
NSCC	: National Securities Clearing Corporation: Ulusal Menkul Kıymet Takas Sistemi
NYACH	: New York Automated Clearing House: New York Otomatik Takas Odası
NYCH	: New York Clearing House: New York Takas Odası
OECD	: Organisation for Economic Development: İktisadi Kalkınma Örgütü
OSN	: Output Sequence Number: Giden Mesajın Numarası
PDS	: Australian Payment Delivery System: Avustralya'nın Ödeme Sistemi
PEG	: Payment System in Egypt: Mısır'ın Ödeme Sistemi

PIBC	: Venezüela'nın Ödeme Sistemi
PKI	: Public Key Infrastructure
PNS	: Paris Net Settlement: Paris Net Mutabakat Sistemi
POPS	: Pankkien On-line Pikasiirrot ja Sekitjarjestelma: Finlandiya'nın Büyük Meblağlı Ödeme Sistemi
POS	: Point of Sale: Satış Noktası
RIX	: Real Time Gross Settlement System in SEK: İsveç RTGS Sistemi
RITS	: Reserve Bank Information and Transfer System: Avustralya'nın RTGS Sistemi
RTGS	: Real-time Gross Settlement System: Gerçek Zamanlı Bire Bir Mutabakat Sistemi
RTGS ^{plus}	: Almanya'nın RTGS Sistemi
SAMOS	: South African Multiple Option Settlement: Güney Afrika'nın RTGS Sistemi
SAP	: SWIFT Access Point: SWIFT Erişim Noktası
SCP	: Same Day Cleared Payment: Yeni Zelanda'nın Ödeme Sistemi
SEPA	: Single Euro Payments Area: Tek Euro Ödeme Alanı
SPGT	: Sistema de Pagamentos de Grandes Transacções: Portekiz'in RTGS Sistemi
SIC	: Swiss Interbank Clearing System: İsviçre'nin RTGS Sistemi
SIPS	: Systemically Important Payment Systems: Sistemik Açidan Önemli Ödeme Sistemleri
SIPS	: Slovenian Interbank Payment System: Slovakya'nın RTGS Sistemi
SLBE	: Servicio de Liquidación del Banco de España: Settlement Service of the Banco de España: İspanya'nın RTGS Sistemi
SPI	: Spanish Interbank Payments Service: Servicio de Pagos Interbancarios: İspanya'nın RTGS Sistemi
STP	: Straight Through Processing: Tam Otomasyon
SWIFT	: Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication: Dünya Bankalararası Finansal İletişim Kuruluşu
TARGET	: Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer System: Avrupa Gerçek Zamanlı Tam Otomasyona Sahip Bire Bir Mutabakata Dayalı Hızlı Mutabakat ve Transfer Sistemi
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TBF	: Transferts Banque de France: Fransa'nın RTGS Sistemi
TIC-RTGS	: Turkish Interbank Clearing System: Türkiye Bankalararası Takas Sistemi: Türkiye'nin RTGS Sistemi (Bkz. EFT)
TOP	: Hollanda'nın RTGS Sistemi
VIBER	: Valos Ideju Brutto Elszamolasi Rendszer: Macaristan'ın RTGS Sistemi
Zengin Sistem:	Zengin Data Telecommunication System: Japonya'daki Bir Ödeme Sistemi

EK LİSTESİ

EK 1	Para Politikasının Genel Çerçevesi.....	104
EK 2	Bazı Avrupa Ülkelerinde Nakit Dışı Ödemelerin Dağılımı.....	105
EK 3	Türkiye'deki Bankalararası Ödemelerin Organizasyonu.....	106
EK 4	AB, ABD, Japonya ve Türkiye'deki Büyük Meblağlı Ödeme Sistemlerinin Karşılaştırılması.....	107
EK 5	Bankacılıkta Elektronik Fon Transferine İlişkin Bilgi Sistemi.....	108
EK 6	Örnek Müşteri Transferi (MT 103-Customer Transfer) Mesaj Yapısı	109
EK 7	Ülkeler İtibariyle TCMB'den 1989-2002 Döneminde Giden SWIFT Mesaj Adetleri.....	110
EK 8	TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü ve Diğer SWIFT Kullanan Birimlerden Giden Mesaj Adetlerinin 1989-2002 Döneminde İzlediği Seyir.....	111

ÖZET

Son on beş yılda bilgi iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler sonucu para ve sermaye piyasaları ile türev piyasaların hızla gelişmesiyle ulusal ve uluslararası ödemeler artmış, bu konuda daha fazla uluslararası işbirliğine ihtiyaç duyulmuştur. “Merkez bankalarının bankası” olarak bilinen Uluslararası Mutabakatlar Bankası (Bank for International Settlements: BIS) bünyesinde ödeme sistemleriyle ilgili risklerin küresel sistemik risk yaratmasını önlemek amacıyla merkez bankaları arasında işbirliğinin teşvik edildiği bazı girişimlerde bulunulmuştur. Ocak 2001’de, finansal sistemin bütünü açısından önemli ödeme sistemlerinin dizaynı ve işletilmesiyle ilgili evrensel bir çatı oluşturan “Sistemik Açısından Önemli Ödeme Sistemleri İçin Temel İlkeler (Core Principles of Systemically Important Payment Systems: CPSIPS)” yayımlanmış, bu tarihten itibaren ülkeler, ödeme sistemlerini bu ilkelere uygunluğu yönünden incelemeye almıştır.

Ülkelerin yurt içi ödemelerinde kullandığı küçük meblağlı ödeme sistemleri farklılıklar göstermekle birlikte, uluslararası ödemelerin yerel para cinsinden mutabakatının da sağlandığı, genellikle merkez bankalarınca işletilen, büyük meblağlı ödeme sistemlerinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda son 20 yılda Gerçek Zamanlı Bire Bir Mutabakat (Real-time Gross Settlement: RTGS) esasına doğru geçiş söz konusu olmuştur. 1980’lerden itibaren tüm AB ülkeleri ve G-10 ülkeleri büyük meblağlı ödeme sistemlerini RTGS esasına göre işleyen mekanizmalara dönüştürmüş, RTGS esaslı büyük meblağlı ödeme sistemi reformu gerçekleştiren ülkelerde standart haline gelmiştir. 1992’de işleme geçen, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından işletilen Türkiye’deki büyük meblağlı ödeme sistemi Elektronik Fon Transferi (EFT) Sistemi de RTGS esasına dayalı bir sistemdir.

Ulusal ve küresel finansal istikrarın sağlanmasında ödeme sistemleri ve merkez bankaları arasındaki ilişkinin rolü ile ilgili çalışmaların arttığı son on beş yıllık dönemde, küresel ödeme sistemlerinin kurulmasına yönelik öneriler artmış, bu konuda bazı önemli adımlar atılmıştır. İşleme başladığı yıl olan 1977’den bugüne kullanımı sürekli artan, uluslararası finansal iletişimde standart bir dil oluşturan Dünya Bankalararası Finansal İletişim Kuruluşu (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication: SWIFT), 2004 yılında internet protokolüne dayalı yani TCP/IP tabanlı SWIFTNet projesini faaliyete geçirecektir. Bu projenin, küresel ödeme sistemleri ile ilgili çalışmalarda bahsedilen ön koşulların çoğunu sağlayacağı düşünülmektedir.

TCMB de Mart 1989'dan itibaren uluslararası finansal iletişimde SWIFT Sistemini kullanması dolayısıyla, küresel ödeme sistemlerine yönelik olarak atılan adımlar içinde yerini almaktadır.

Ödeme sistemlerinin tanımlandığı, sınıflandırıldığı, merkez bankaları açısından öneminin tartışıldığı, TCMB'nin en çok işlem yaptığı Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya ile Türkiye'deki ödeme sistemlerine ilişkin bir karşılaştırmanın sunulduğu, ödeme sistemleriyle ilgili gelişmelerin ele alındığı bu çalışmada ödeme sistemlerinin geleceğine yönelik öngörülere de yer verilmiştir. Buna göre, yapılan ülkeler arası karşılaştırma sonuçları şu şekilde özetlenebilir: Ekonomilerinin büyüklüğü kişi başına GSYİH bakımından Türkiye'nin 11-12 katı olan söz konusu ülkelerin büyük meblağlı ödeme sistemlerinde dönen para, 2001 yılında Türkiye'deki büyük meblağlı ödeme sistemi EFT üzerinden geçen paranın ABD'de 300, Euro Bölgesi'nde 164, Japonya'da 127 katına ulaşmaktadır. İşlem hacmi bakımından ise ABD'deki büyük meblağlı ödeme sistemlerinde gerçekleşen işlemler, EFT üzerinden gerçekleştirilen işlemlerin sadece 6,5 katı kadardır. Bu oran Euro Bölgesi'nde 4 iken, Japonya'da 0,5 yani Türkiye'deki EFT'de gerçekleşen işlemlerin yarısı kadardır.

Çalışmada ayrıca, TCMB'de 1989-2002 dönemine ait uluslararası elektronik finansal iletişime ilişkin bazı verilerin, para ve kur politikası açısından analizi yapılmıştır. Buna göre; TCMB'nin para ve kur politikasındaki değişikliklerin, TCMB'nin SWIFT işlemlerine yansımaları tespit edilmiştir. TCMB'den gönderilen SWIFT mesaj adedi 2002 yılında 2000 yılına göre % 24 oranında azalmıştır. Bunun en önemli nedeni, 2000 yılında 1 ABD doları + 0,77 eurodan oluşan kur sepetinin enflasyon beklentilerini şekillendirmek üzere önceden belirlenmiş bir bantta dalgalanması taahhüdünü içeren "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı"nın uygulanması dolayısıyla döviz piyasalarına yapılan müdahalelerin, 2002 yılında olmamasıdır.

Çalışmadaki bir diğer saptama, ülkeler arasında ödeme sistemlerinde görülen farklılığın finansal sistemin gelişmişlik düzeyine bağlanmasıdır. Finansal gelişmişlik düzeyinin nasıl ölçülmesi gerektiği ve bunun ödeme sistemlerine yansımaları arasında ilişki olup olmadığı, ilerideki çalışmalarda incelenebilecek bir konu olarak görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Ödeme sistemleri, finansal iletişim, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, TCMB, ödeme sistemleri ve para politikası, SWIFT, SWIFTNet, TCMB'de SWIFT, ödeme sistemlerinin sınıflandırılması, ödeme sistemlerinde riskler.

ABSTRACT

Developments in communication and information technology during the last fifteen years have led to explosive growth in the volume of transactions in money, derivative and capital markets. These developments increased the need for greater international cooperation. In this respect, there have been some initiatives by Bank for International Settlements (BIS), known as “the bank of central banks”, to prevent payment systems leading global systemic risks. In January 2001, as a framework for the design and operation of “Systemically Important Payment Systems (SIPS)” “Core Principles of Systemically Important Payment Systems (CPSIPS)” was published by the BIS. Afterwards, countries have started to investigate the compliance of their payment systems with these principles.

Although there are differences among countries in domestic retail payment systems, in large value payment systems, generally operated by central banks and also used for settlements of the domestic currency leg of foreign exchange transactions, there is a clear tendency towards RTGS (Real-Time Gross Settlement) systems for large value payment systems during the last two decades in most developed and developing countries. All EU countries and G10 countries have introduced RTGS systems to their payments systems after 1980s and RTGS system can be regarded now a standard approach for large value payment systems in any country undertaking payment systems reform. Turkish Interbank Clearing System (TIC-RTGS), the large value payment system in Turkey, operated by Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) and started to operate in 1992, is also an RTGS based system.

During the last fifteen years with an explosive growth in the number of studies on the role of the relationship between payment systems and central banks to maintain national and global financial stability, recommendations on building global payment systems are increased and some important attempts have been realized.

Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication (SWIFT), started to operate in 1977 and with steadily increasing usage till that time, has been improving a common standard in international financial telecommunication. The society will start to operate its new TCP/IP based project “SWIFTNet” by the year 2004. This new project is drawing increasing attention because it has most of the conditions to build a global payment system as mentioned in the studies related with this subject.

CBRT, as a user member of SWIFT since March 1989, has been taking part in shaping the global payment systems.

In this study, payments systems are described, classified, their importance for central banks are discussed, a cross country comparison about payment systems in the “USA, EU Area and Japan” (the countries with which CBRT has a great deal of business) and the payment systems of Turkey is presented. Finally, some anticipations about the future of payment systems in the near future are given. Results of the cross country comparison can be summarized as follows: In terms of GDP per capita figures, above mentioned countries’ figures are about 11-12 times higher than Turkey and turnover in their payment systems reaches to huge amounts. These figures for USA reach 300 times, for EU Area 164 times and for Japan 127 times as much as the turnover in TIC-RTGS, for the year 2001. Regarding the number of transactions realized in 2001, for USA the figure is 6,5 times higher than the TIC-RTGS’ transactions. It is 4 in EU Area and 0,5 in Japan. On the other hand, in Japan transactions realized in large value payment systems in 2001 amount only half of TIC-RTGS’ transactions.

Moreover, the relationship between exchange rate policies of CBRT and electronic financial telecommunication of CBRT in the 1989-2002 periods are analysed. According to this analysis, there is a repercussion effect of the change in exchange rate policies of CBRT on the number of SWIFT transactions. For example, during 2002, number of SWIFT messages sent by CBRT is decreased by 24 percent comparing to the data in 2000. The most important reason of it is that, there was no intervention by CBRT on foreign exchange market in 2002 but there was some in the year 2000 in which there was a commitment to maintain stability in the foreign exchange rate with a preannounced exchange rate basket including 1 US dollar and 0,77 euro to provide an anchor to inflationary expectations according to “The Year 2000 Fighting for Inflation Program”.

Another point in the study is realizing the possibility of an interrelationship between the difference among countries and the degree of financial systems’ development. The subject “how the degree of financial development should be measured and whether there is a correlation between the financial development criteria and payment systems” is being regarded as a fruitful subject that can be examined in future studies.

Key Words: Payment systems, financial telecommunication, Central Bank of the Republic of Turkey, CBRT, payment systems and monetary policy, SWIFT, SWIFTNet, SWIFT in CBRT, classification of payment systems, payment system risks.

GİRİŞ

Son 10-15 yıl içinde yaşanan teknolojik ilerlemeleri takiben para ve sermaye piyasaları ile türev piyasaların hızla gelişmesiyle ulusal ve uluslararası ödemeler artmıştır. Bu ödemeler, finans merkezlerini birbirine bağlayan ulusal ve uluslararası ödeme ve mutabakat sistemleri kanalıyla gerçekleştirilmektedir. Ödeme sistemlerinden birinde yaşanan operasyonel bir sorun, para piyasalarından birinde yaşanan bir likidite problemi veya en çok işlem yapılan bir bankadaki finansal yetersizlik, dünya ticareti ve finans sektöründe ciddi problemlere yol açabilmektedir¹. Bu nedenle küresel finansal istikrarın sağlanmasında ödeme sistemleri ve merkez bankaları arasındaki ilişkinin rolü ile ilgili çalışmalar artış göstermektedir.

Makro iktisadi istikrarın sağlanması için finansal istikrarın gerekli olduğu genel kabul görmektedir. Ancak finansal istikrarın sağlanması, günümüz açık ekonomilerinde, eskiden olduğundan daha zordur. Bunun nedenlerinden biri, finansal piyasaların uluslararasılaşması sonucu, maliyetsiz ve anında elde edilen bilgi sayesinde bir ülkede oluşan herhangi bir olağan dışı durum ya da şokun diğer ülkelere çok kısa zamanda yayılmasıdır. Bir diğer neden, değişim hızındaki artıştır. Modern piyasalardaki hızlı değişim, sistemdeki aksaklıklara ilişkin olası çözümleri güçleştirmektedir. Teknolojideki hızlı gelişmelerle birlikte, politika belirleyicilerin de amaçlarını sürekli gözden geçirmeleri ve değişimlere uyarlamaları gerekmektedir. Üçüncü neden olarak, maliyetlerin düşmesiyle artan işlem hacmi gösterilebilir. Bu tahmini nedenlerin temel belirleyicileri olarak, iletişim teknolojisindeki yenilikler, planlı ekonomilerden uzaklaşma ve piyasa ekonomilerinin liberalleşmesi yönündeki iktisadi gelişim sayılabilmektedir (Harttman, 1999, s.1-2).

¹ Detaylı bilgi için bkz. Folkerts-Landau ve diğerleri, 1996, s.1.

Ancak bu durum, uluslararası finans merkezleri arasındaki rekabetle birlikte uluslararası piyasalarda işlem yapan kurumların karşı karşıya olduğu riskleri de artırmıştır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin merkez bankalarının bu konularda işbirliğine gitmesi, ödemelerin mutabakatında kullanılmak üzere düşük maliyetli ve güvenilir iletişim ağları geliştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir (Oritani, 1991, s.116).

Merkez bankaları, finansal istikrarın sağlanmasında üstlendikleri önemli rol gereği, uluslararası finansal ve teknolojik gelişmeleri yakından takip etmek durumundadır. Bu noktada, modern piyasa ekonomisinin temel bileşenlerinden sayılan ödeme sistemlerinin işleyişinin finansal piyasaların ve dolayısıyla ekonominin etkinliği açısından önemi dikkat çekmekte, finansal sistemin bütününe etkileyebilecek olan ödeme sistemleri kaynaklı risklerin azaltılması amacıyla ödeme sistemi reformu yapan herhangi bir ülke için büyük meblağlı ödeme sistemlerinde gerçek zamanlı bire bir mutabakat (Real-time Gross Settlement: RTGS) esasının benimsenmesi neredeyse standart işlem haline gelmektedir². Güvenilir RTGS sistemleri, iyi işleyen bir para piyasası ve buna uygun para politikası uygulanması açısından optimal (mevcut koşullar altında en etkin) kabul edilmesinin yanında, uluslararası finansal işlemlerde sistemik riskin azaltılması açısından da önemli kabul edilmektedir³.

Bununla beraber RTGS sistemi tek başına sistemik riskin önlenmesi açısından yeterli değildir. Bir RTGS sisteminde büyük bir katılımcının beklenen ödemesini gerçekleştirememesi diğer katılımcıları da zincirleme olarak etkileyebilmekte, sistemin kilitlenmesine yol açabilmekte, sistemik risk yaratabilmektedir. Bu nedenle merkez bankaları tarafından sistemin katılımcılarına gün içinde kredi sağlanması gerekebilmektedir. Ülkeler arasında uygulama farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerin RTGS sistemlerinde teminat karşılığı sınırsız kredi verilmekteyken, bazılarında hiç kredi imkanı yoktur. Merkez bankalarının sistemik riski önleme görevi, banka

² "Ödeme Sistemlerinin Sınıflandırılması" başlıklı 1.4.1.2. alt bölümünde RTGS sistemleri ile ilgili detaylı bilgi verilmektedir.

³ Erçel (1998b)'de sistemik risk, bir kurumda oluşacak "ödeyememe" sorununun diğer kuruma yayılmasına ve böylece genel bir finansal krize neden olan oluşum, şeklinde tanımlanmaktadır. Ödeme sistemleriyle ilgili risklerin tanımlandığı 1.4.1.1. alt bölümünde bu konu üzerinde durulacaktır.

ağırlıklı yapıdaki bir finansal sisteme sahip ülkelerde daha büyük önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada yanıtlanmaya çalışılacak sorular temel olarak şunlardır:

- “Ödeme sistemleri” deyince ne anlaşılmalıdır? Ekonominin işleyişi, finansal istikrar ve para politikaları açısından ödeme sistemlerinin önemi nedir?

- Büyük meblağlı ödeme sistemlerinde RTGS esaslı tercih edilir olmakla beraber ülkeler, küçük meblağlı ödemeler için kendi içlerinde çeşitli yapıda ödeme sistemlerine sahiptir. Ülkeler arasında ödeme sistemlerindeki farklılaşmanın sebepleri nelerdir? Bunun ne gibi sakıncaları olabilir? Ödeme sistemleri ile ilgili olarak merkez bankaları arasındaki iletişim ve işbirliği ne boyuttadır?

- Uluslararası ödemelerde finansal kurumlar arası iletişim nasıl sağlanmaktadır? Amerika Birleşik Devletleri’ndeki (ABD) bir kişi / kurum Türkiye’deki bir şahıs / kuruma, Türkiye’deki bir kişi / kurum ABD’deki bir şahıs / kuruma ödeme yapmak istediğinde hangi sistemler devreye girebilecektir, nasıl bir süreç söz konusu olmaktadır?

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın (TCMB) uluslararası finansal işlemlerinde iletişim nasıl sağlanmakta, ne tür işlemler, hangi oranda yapılmaktadır? TCMB’nin 1989-2002 döneminde uluslararası finansal mesaj trafiği, ülke, mesaj adedi ve parasal değer bazında nasıldır?

- TCMB’nin uluslararası finansal piyasalarda en çok işlem yaptığı Avrupa Birliği (AB), ABD ve Japonya’daki ödeme sistemleri ile Türkiye’deki ödeme sistemleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

- Ödeme ve iletişim sistemleri ilişkisinde gelecekte ne gibi bir yapı öngörülebilir, merkez bankalarının bu süreçteki rolü ne olabilir, yeni ödeme sistemleri merkez bankalarının para arzı üzerindeki monopolcü gücünü ve dolayısıyla uygulayacağı para politikalarını etkileyebilir mi?

Çalışmanın birinci bölümde dünyada ve Türkiye’deki önemli finansal gelişmelere, finansal istikrar ve merkez bankacılığı ilişkisine değinilmekte,

ödeme sistemlerinin tanımlanması ve sistemlere ilişkin risklerin ortaya konmasından sonra finansal istikrarın sağlanmasına yönelik etkin para politikalarının uygulanmasında ödeme sistemlerinin önemi konusu incelenmektedir. AB, ABD, Japonya ve Türkiye'deki ödeme sistemleri hakkında bilgi verilen ikinci bölümde ülkeler arası bir karşılaştırma yapılmaktadır. Üçüncü bölümde, uluslararası finansal iletişimde son yıllarda yaşanan gelişmelere, ödeme ve finansal iletişim sistemlerinin geleceğine ilişkin öngörülere yer verilmektedir. Dördüncü bölümde TCMB'de uluslararası elektronik finansal iletişim konusu işlenmekte ve çalışma, genel değerlendirmeyi içeren beşinci bölümle son bulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FINANSAL İSTİKRAR, MERKEZ BANKALARI VE ÖDEME SİSTEMLERİ

1.1. Dünyada ve Türkiye’de Finansal Piyasalardaki Gelişmeler

II. Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası mal ticaretindeki serbestleşmeye (liberalleşme) rağmen finansal hizmet ticareti çeşitli sınırlamalara tabi tutulmuştur. Bu durum, hükümetlerin ulusal ekonomilerinin parasal ve mali değişkenleri üzerinde daha fazla kontrol sağlamak istemesinden kaynaklanmıştır. Küreselleşme, çoğu ülkede finansal hizmetlerin endüstrileşmesindeki kurumsal şekillenme ve uluslararası finansal düzenlemeler, sistem üzerinde yeni baskılar yaratmaktadır⁴.

Mishkin (1989, s.234)’de 1960’lardan başlayarak, finansal piyasalarda faaliyet gösteren kişi ve kurumların içinde buldukları iktisadi çevrede önemli değişikliklerle karşı karşıya kaldığı ifade edilmektedir. Bilgisayar teknolojisi hızla gelişirken enflasyon ve faiz oranları hızla yükselmiş, bu değişkenlerin tahmin edilmesi zor hale gelmiştir. Söz konusu dönemde iki uluslararası finansal kriz yaşanmıştır: 1967 İngiliz devalüasyonu ve 1971 Bretton Woods sisteminin çöküşü (Mishkin, 1989, s.693).

Cecchetti ve Krause (2001, s.1) son yirmi yılda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin makro iktisadi performansında ciddi bir iyileşme görüldüğünden bahsetmektedir. Enflasyon ve reel büyüme 1980’lerde olduğundan daha iyi düzeylerde seyretmektedir. Faiz oranlarındaki değişikliklerin reel üretime ve fiyatlara yansımaları, bankacılık sistemi ve finansal piyasalar kanalıyla olmaktadır (aktarım mekanizması). Politika belirleyicilerin ellerindeki araçların daha kuvvetli hale gelmesi sonucu 1990’lardaki para politikaları 1980’lerdekinden çok daha etkin yürütülür hale gelmiştir.

⁴ Detaylı bilgi için bkz. Norton ve diğerleri,1992, s.6.

Gaddum (1997, s.4)'da son 10-15 yıldır merkez bankaları ve diğer iktisat politikası uygulayıcılarının karşı karşıya olduğu değişiklikler;

1. Piyasalarda yatırımcıların profesyonelleşmesi ve finansal piyasaların küreselleşmesi gibi çeşitli iktisadi gelişmeler,
2. Siyasi alanda ulusal piyasaların deregülasyonu, uluslararası sermaye akımlarının serbestleştirilmesi gibi reformlar,
3. Bilgi ve iletişim teknolojisinde büyük gelişmeler,

şeklinde belirtilmektedir.

Bu değişiklikler ülkeden ülkeye yayılmaktadır ve kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu durum bir takım fırsatlar yaratmaktadır. Uluslararası sermaye piyasaları daha etkin işlemeye, piyasa şeffaflığı artmaya başlamış, yatırımlar çeşitlendirilerek, marjinal verimliliğin artması mümkün olmuştur.

Ancak, sermaye ve bilgi akışının etkinleşmesi, bazı riskleri de beraberinde getirmiştir. 1990'lara gelindiğinde finansal krizlerin küreselleşmenin etkisiyle daha kolay yayıldığı görülmüştür. 1994'te Meksika'da başlayan krizin "tekila etkisi" ile Latin Amerika'yı ve kısa bir süre için Doğu Asya'yı; 1997 ve 1998'de Doğu Asya'da başlayan krizin önce bölge ülkelerini; 1998'de Rusya'yı, Rusya üzerinden de Latin Amerika ve Doğu Avrupa'yı hızla etkilemesi uluslararası finansal sistemin ne kadar bütünleşmiş olduğunu gözler önüne sermiştir⁵. Uluslararası finansal krizler, uluslararası finansal yapıda köklü değişiklikleri zorunlu kılmıştır (Fischer, 1999, s.1).

Küreselleşmenin finansal yapıda meydana getirdiği gelişmelerden biri de tek para cinsinin kullanıldığı, tek ülkeli ödeme sistemlerinden, hem bölgesel hem küresel bütünlükte, birden fazla para cinsinin kullanıldığı, çok ülkeli ödeme ve mutabakat sistemlerine geçiştir. Sürekli mutabakata dayalı hizmet veren (Continuous Linked Settlement: CLS) CLS Bank International, birden fazla para cinsinden hizmet veren çok ülkeli mutabakat sistemlerine, AB'deki ulusal merkez bankalarını birbirine bağlayan Avrupa Gerçek Zamanlı Tam Otomasyona Sahip Bire Bir Mutabakata Dayalı Hızlı Mutabakat ve Transfer Sistemi (Trans-European Automated Real-time Gross Settlement

⁵ Tekila etkisi teoremi, 1995'te bazı Güney Amerika ülkelerini etkileyen ekonomik krizin, Aralık 1994'te Meksika pezosunun çöküşünden sonra yabancı yatırımcının güven kaybıyla hızlanan yabancı sermaye kaçışından kaynaklandığını anlatmaktadır (Uribe, 1996, s.1).

Express Transfer System: TARGET) ile Avrupa Bankalar Birliği Takas Şirketi (Euro Banking Association Clearing Company: EBA Clearing Company) tarafından işletilen Euro 1 Sistemi, çok ülkeli ödeme sistemlerine örnek gösterilebilir.

deme sistemlerinin bu Şekilde bütünleşmiş olması sonucu, bir ülkenin ödeme sisteminde yaşanan bir sorun, ekonomiler arasında birbirine bağlantılı olarak gerçekleştirilen finansal ve reel işlemler nedeniyle diğer ülkeleri de etkileyebilmektedir. Finansal piyasaların bütünleŐme derecesindeki artışa, ekonominin parasallaŐmasına, ödeme sistemlerinin geliŐmesine bağlı olarak sistemik risk daha da artmış, risklerin belirlenmesi ve bu risklerden kaçınma yollarıyla ilgili uluslararası koordinasyona ihtiyaç duyulmuştur. Bu konuda Uluslararası Mutabakatlar Bankası'nın (Bank for International Settlements: BIS) yaklaşımı Ocak 2001'de, sistemik açıdan önemli ödeme sistemlerinin dizaynı ve işletilmesiyle ilgili evrensel bir çatı oluşturan "Sistemik Açıdan önemli deme Sistemleri İçin Temel İlkeler (Core Principles of Systemically Important Payment Systems: CPSIPS)"'in yayımlanması yönünde olmuŐtur⁶. BIS (2001a)'in ilk bölümünde sistemik açıdan önemli ödeme sistemlerinin güvenli ve etkin işletilmesi için uyulması gereken on temel ilke ve bu ilkelere ilişkin olarak merkez bankalarının dört temel sorumluluğundan bahsedilmektedir⁷. Bu sorumluluklar zet olarak aşağıdaki Şekilde sayılmaktadır:

1. deme sistemine ilişkin amaçlarını açıkça tanımlamalı ve "Sistemik Açıdan önemli deme Sistemleri (Systemically Important Payment Systems: SIPS)" açısından görevini ve temel politikalarını tanımlamalıdır.
2. İŞletiminden sorumlu olduğu ödeme sisteminin CPSIPS ile uyumlu iŐletilmesini garanti etmelidir.
3. İŞletiminden sorumlu olmadığu ödeme sistemlerinin de CPSIPS ile uyumluluğu açısından gözetimini üstlenmelidir.

⁶ 17 Mayıs 1930'da İsviçre'nin Basel Őehrinde faaliyetine başlayan BIS, dünyanın en eski uluslararası finansal kuruluŐudur. Parasal ve finansal istikrarın sağlanmasıyla yönelik iŐbirliđini hedefleyen BIS, "merkez bankalarının bankası" olarak bilinmektedir. Aralarında TCMB'nin de bulunduğu 50 finansal kuruluş, BIS Genel Kurulu'nda oy hakkına sahiptir. Bkz. <http://www.bis.org/about/index.htm> ve <http://www.bis.org/about/proforgan.htm> (20.10.2002)

⁷ Sistemik açıdan önemli ödeme sistemlerinde ortak noktalar FRB (2002)'de; ödeme sistemlerine ve finansal sisteme yönelik Őokların kolayca aktarılması, kaynaklara oranla büyük demeler, bireysel ödemelerin doğası ve büyüklüğü Şeklinde sayılmaktadır.

4. Ödeme sisteminin CPSIPS doğrultusunda güvenliği ve etkinliğini sağlama hususunda diğer merkez bankaları ve ilgili yurt içi ve yurt dışı kuruluşlarla işbirliği içinde olmalıdır.

Pek çok ülkenin merkez bankası, ödeme sistemlerinin CPSIPS ile uyumluluğunu değerlendirmekte, bu konuda gereken adımları atmaya çalışmaktadır. TCMB bünyesinde de Elektronik Fon Transferi (EFT) Sistemi – Elektronik Menkul Kıymet Transferi (EMKT) Sistemlerinin CPSIPS ile uyumluluğuna ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

1.2. 1980'lerden İtibaren Türkiye'de Finansal Piyasalarda Yaşanan Bazı Gelişmeler

Türkiye'de 1980'lerdeki finansal serbestleşme hareketleriyle birlikte ekonominin genelinde sürekli bir değişiklik ve çeşitlendirme süreci yaşanmaktadır. Bu oluşumu finansal sistemde bir takım reformlar izlemiştir.

Bu reformlardan bazıları şu şekilde özetlenebilir: 1986 yılı TCMB bünyesinde piyasaların oluşturulmaya başlandığı yıl olmuştur. 1986 Mart ayında Bankalararası Para Piyasası, 1987 Şubat ayında Açık Piyasa İşlemleri, 1988 yılının Ağustos ayında Döviz-Efektif Piyasası, 1989 Nisan ayında Altın Piyasası kurulmuştur (Binay ve Kunter, 1998). Anılan reformlar, bankaların olağan bankacılık işlemlerine ek olarak, yeni araçlar kullanmak suretiyle yeni hizmetler sunmasına olanak sağlamıştır. Türk bankaları, swap ve forward anlaşmaları gibi türev araçlarla uluslararası piyasalarda artan oranda işlem yapmaya başlamıştır. Faktoring ve leasing gibi yeni finansal tekniklerin kullanımı, sistemin derinliğini artırmıştır.

Türk bankacılık sistemi, son on yıllık dönemde hızlı bir teknolojik dönüşüm geçirmiştir. Bankacılık hizmetlerinin hızı, kalitesi ve verimliliğini artırmak amacıyla bankalar, bilgisayarlaşma ve otomasyon projelerine ağırlık vermiş, bilgi işlem ve veri aktarım sistemlerine yoğun yatırımlar yapmıştır. 1980'lerin başlarında bilgisayarlar sadece geri planda kullanılırken, daha sonra bir anabilgisayara bağlı ve gerçek zamanlı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Çeşitli bankaların ülke genelinde elektronik bilgi ağı vardır ve bunlardan bazıları ana müşterilerine doğrudan ulaşım terminalleri ile hizmet vermektedir⁸.

Aralarında TCMB'nin de bulunduğu 25 banka, 6 Mart 1989 tarihinden itibaren Dünya Bankalararası Finansal İletişim Kuruluşu (Society for Worldwide Financial Telecommunication: SWIFT) aracılığıyla mesaj alış verişine başlamıştır (TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, 1990, s.5)⁹.

1 Nisan 1992'de Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve TCMB'nin işbirliği ile EFT Sistemi işleme açılmıştır. 30 Ekim 2000'de merkezi katılımcıların menkul kıymet aktarım ve mutabakatlarının elektronik ortamda yapıldığı EMKT Sistemi işleme geçmiştir. Katılımcılardan gelen istek ve ihtiyaçlar doğrultusunda yeni işlevlerin eklenmesiyle 24 Nisan 2002'de sistem yazılım ve donanımında önemli değişikliklerin yer aldığı EFT II. Nesil devreye alınmıştır. Her iki sistemin sahibi ve işletim sorumlusu TCMB'dir.

1.3. Finansal İstikrarın Sağlanmasında Merkez Bankalarının Rolü ve Türkiye'de Finansal Sistemin İstikrarından Sorumlu Kurumlar

Finansal sistemlerin altyapısı, finansal kuruluşlar, bu kuruluşların işlem yaptığı piyasalar ve bu piyasalardaki finansal işlemlerin mutabakatının gerçekleştirildiği mekanizmalardan, yani ödeme sistemlerinden oluşmaktadır (Goodhart, 1995).

Finansal kuruluşların en önemlileri arasında hiç şüphesiz ülkenin para politikasından sorumlu olan merkez bankaları gelmektedir. Para politikası, finansal sistemin güçlü ve istikrarlı olmasında çok önemli bir role sahiptir. Çoğu ülkede merkez bankaları para politikaları belirlemek ve yürütmekten yasal olarak sorumludur.

TCMB için bu durum, 25.4.2001 tarih, 4651 sayılı Kanun ile değişik 1211 sayılı TCMB Kanununun 1. kısmındaki temel görev ve yetkiler başlıklı 4. maddesinde:

⁸ Detaylı bilgi için bkz. <http://www.turkish-embassy.org.kw/infoturk/banking.htm> (04.02.2003).

⁹ Aynı bilgi http://www.mezun.com/turkey/1_7_2.cfm adresinde de bulunmaktadır. Dördüncü bölümde Türkiye'de ve TCMB'de SWIFT kullanımına ilişkin bilgi verilmektedir.

“Bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler.

Finansal sistemde istikrarı sağlayıcı ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almak (Md. 4-I/g),

Mali piyasaları izlemek (Md. 4-I/h),

ve bu amaçla, bankalar ve diğer mali kurumlardan ve bunları düzenlemek ve denetlemekle görevli kurum ve kuruluşlardan gerekli bilgileri istemek,... (Md. 4-II/g)”

şeklinde hüküm altına alınmıştır.

1990'lı yılların sonlarında üst üste yaşanan finansal krizler sonrasında sabit döviz kuruna dayalı para politikalarının etkinliği sorgulanmaya başlanmış, fiyat istikrarı ve finansal sistemin istikrarı kavramları daha çok ön plana çıkmıştır.

McAndrews (1997, s.7-9), merkez bankalarının finansal sistemin güvenilirliği ve istikrarıyla ilgilenmesinin çeşitli nedenleri olduğunu, bunların daha çok, merkez bankasının temel görevlerini yerine getirmesi ve etkin para politikası uygulayabilmesi ile ilgili olduğunu ifade etmektedir. McAndrews'a göre sistemik riskin minimize edildiği istikrarlı ve güvenilir bir finansal sistem, merkez bankasının zamanında ve şeffaf politika uygulamasını sağlayacaktır.

Meyer (2000, s.1)'de merkez bankalarının iki temel görevi, genel makro ekonomik koşulları sağlamaya yönelik para politikaları uygulamak ve finansal krizlerin yönetimini de kapsayacak şekilde finansal istikrarı sağlamak şeklinde belirtilmektedir.

Hartmann (1999, s.1)'da, finansal istikrarın sağlanamaması yani bir finansal kriz durumunda genel olarak iki seçenikle karşı karşıya kalındığı ifade edilmektedir. Bunlardan biri piyasaya koşulsuz finansal destek sağlanmasıdır. Ancak bu durumda makro iktisadi politikanın zarara uğrama riski bulunmaktadır. Gevşek para politikası yüksek ve kronik enflasyona yol açacaktır. Bununla beraber, yetersiz likidite desteği ahlaki riske ve gelecekte istikrarsızlığa yol açabilecektir. Diğer seçenek hiçbir şey yapmamaktır. Bu da kurumsal çöktürlere, hazineye aşırı yüke yol açacak, sistemik bozulmaya zemin hazırlayacaktır. 1990'ların sonlarında Güney Doğu Asya ülkelerinde yaşanan krizler her iki seçeneğin de uygulanamaz olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle genellikle düzgün piyasa koşullarına ve finansal

istikrara yönelik para politikası uygulayarak krizlerin hiç çıkmamasını sağlamanın daha iyi olduğu kabul edilmektedir.

Capie (1995)'de merkez bankasının işlevleri makro ekonomik ve mikro ekonomik fonksiyon olmak üzere iki ana bölüme ayrılmaktadır: Makro ekonomik fonksiyon paranın değerini korumak, mikro ekonomik fonksiyon ise fiyat istikrarının sağlanması yani, bankacılık sisteminin istikrarının sağlanması şeklinde ifade edilmektedir.

Merkez bankasının finansal istikrarın sağlanması ile ilgili görevi, bankacılık sisteminin düzenlenmesi ve gözetimiyle de bire bir ilişkilidir. Bu görevle ilgili olarak sistemik riskin önlenmesi kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada "sistemik risk", büyük meblağlı ödeme sistemlerinde katılımcılardan biri veya birkaçının ödeme güçlüğü yaşaması halinde olumsuz etkinin hızla diğer katılımcılara ve finansal sistemin tümüne yayılması anlamında kullanılmaktadır. Sistemik riskten kaçınmak için son 20 yıl içerisinde pek çok ülkenin ödeme sisteminde reform yapılmıştır. Bu reformlar genellikle, ekonomide finansal değerlerin sadece düzenli, etkin ve güvenli şekilde transfer edilmesini değil, finansal piyasalarda bir çöküntü yaratabilecek ve sistemik riskle sonuçlanabilecek net mutabakat anlaşmalarından kaynaklanan likidite ve kredi riskinin bulaşıcı etkisini en aza indirgeyecek bir zemin sağlamaya yönelik olmuştur. Bu bağlamda, ödeme sistemlerinin gerçek zamanlı bire bir mutabakat esasına göre kurulmasının gerekliliği üzerinde önemle durulmaktadır¹⁰.

Sistemik riskin önlenmesi ve finansal istikrarın sağlanması konusunda bir diğer önlem, ödeme sistemlerinin gözetiminden (oversight) sorumlu olanlarla bankacılık sisteminin denetiminden (supervision) sorumlu olanlar arasında yakın bir işbirliği kurulması yönündedir¹¹. Bu tip bir işbirliğinin, finansal sistemle ilgili risklerin azaltılmasına yönelik stratejilere katkı sağlayacağı, finansal istikrarı artıracığı belirtilmektedir. Örneğin, Euro

¹⁰ "Ödeme Sistemlerinin Sınıflandırılması" başlıklı 1.4.1.2. alt bölümünde bu konuda açıklamalar yapılmaktadır.

¹¹ Merkez bankalarının ödeme sistemlerinin gözetimine ilişkin rolü, sistemin bütününe ilişkindir. Sistem katılımcısı olan bankalar ve finansal kurumların denetimi ise sadece incelenen kurum bazında yapılmaktadır. Ancak, sistemlerin gözetim rolü ile katılımcıların yakından denetimi birbiriyle bağlantılı olduğu için bazı ülkelerde bu iki görevi yürüten kurumlar arasında bilgi alışverişi, danışma ve koordinasyona ilişkin anlaşmalar yapılmaktadır. Bu tip anlaşmaların en önemli amacı, aynı işin mükerrer olarak yapılmasını önlemek ve ortak çalışma sonucu sistemik risklerin önüne geçebilmek, finansal istikrarı sağlamaktır (Biltoft, 2003, s.3) Ingves ve Calari (2002, s.17)'de de merkez bankalarının ödeme sistemlerinin gözetimi ile ilgili rolleri arasında, "ödeme sistemlerinin katılımcılarının denetiminden sorumlu otoritelerle işbirliği sağlamaya yönelik anlaşmalar yapmak" sayılmaktadır.

Alanı'nın para politikasını yürütmekle görevli olan Eurosystem'in (Eurosystem) finansal istikrar ve bankacılık sisteminin gözetiminden sorumlu olan kurumların politikalarının düzgün şekilde yürütülmesindeki sorumluluğu temel olarak, Bankacılık Gözetim Komitesi (Banking Supervision Committee: BSC) aracılığıyla yürütülmektedir^{12, 13}. BSC'nin faaliyetleri, bankacılık ve finans sektöründeki yapısal gelişmelerin izlenmesi ve bankacılık gözetim elemanları ile Eurosystem arasında bilgi alışverişinin sağlanmasına odaklanmaktadır (ECB, 2001c, s.8). Avrupa Merkez Bankası (European Central Bank: ECB), söz konusu otoriteler arasındaki bilgi alışverişini yönetecek ilke ve uygulamaları dikkate alarak, ödeme ve mutabakat sistemleri ile bu sistemlerin katılımcılarının finansal sağlamlık derecesini artırmak ve istikrarını sağlamak için zorunlu görülen işbirliğinin çerçevesini belirleme çabaları içindedir (ECB, 2000a, s.5).

Türkiye'de "Tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak, mali piyasalarda güven ve istikrarı ve ekonomik kalkınmanın gereklerini de dikkate alarak kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere bankaların kuruluş, yönetim, çalışma, devir, birleşme, tasfiye ve denetlenmelerine ilişkin esasları düzenleme" amacını taşıyan 23 Haziran 1999 tarih ve 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile daha önce Hazine ve Merkez Bankasının birlikte gerçekleştirdiği gözetim ve denetim fonksiyonları Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na (BDDK) devredilerek bankaların gözetim ve denetimi tek çatı altında birleştirilmiştir¹⁴.

1 Eylül 2000'de faaliyete geçen BDDK, 4672 sayılı Kanun ile değişik 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun 3. maddesinin 1. bendine göre;

"... tasarruf sahiplerinin haklarını ve bankaların düzenli ve emin bir şekilde çalışmasını tehlikeye sokabilecek ve ekonomide önemli zararlar doğurabilecek her türlü işlem ve uygulamaları önlemek, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere gerekli karar ve tedbirleri almak ve uygulamakla yükümlü ve yetkilidir".

BDDK'nın temel hedefleri arasında da;

"Sektörün ekonomi üzerinde yaratabileceği zararları asgariye indirmek - bankaların düzenli ve emin bir şekilde çalışmasını tehlikeye sokabilecek

¹² Eurosystem ile ilgili olarak bu çalışmanın 2.2. alt bölümünde açıklama yapılmaktadır.

¹³ Söz konusu komite, 1998'de kurulmuş olup, AB ulusal merkez bankaları ve Avrupa Merkez Bankası'nın (European Central Bank: ECB) gözetim otoritelerinin üst düzey sorumlularından oluşmaktadır.

¹⁴ BDDK'nın üstlendiği banka denetimi (supervision) fonksiyonunun odak noktası incelenen kurum bazında genellikle ayrıntılı şekilde inceleme oluşturmaktadır.

her türlü işlem ve uygulamaların önlenmesi, münferit sorunların sistemik risk yaratmasına izin verilmemesi için erken uyarı ve erken müdahale sistemlerinin geliştirilmesi-“

sayılmaktadır (BDDK, 2001, s.10).

Finansal istikrarın sağlanmasında kurumlar arası işbirliği ile ilgili olarak TCMB'nin internet sitesinde “TCMB Teşkilat ve Organlar”, “Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü” alt bölümünde;

“Mali piyasalardaki güven ve istikrarın teminine yönelik olarak düzenlenen Hazine Müsteşarlığı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile Banka arasında yapılan işbirliği çerçevesinde mali sistemin istikrarına yönelik ortak çalışmalar yapmak, anılan Kurumlarla ve Bankanın ilgili diğer birimleri ile bilgi ve belge paylaşımına ilişkin koordinasyonun sağlanmasına yönelik işlemleri yürütmek,”

anılan Genel Müdürlüğün görevleri arasında sayılmaktadır¹⁵.

Bu görevle ilgili olarak bankacılık sisteminin denetim ve gözetim otoritesinin merkez bankalarından ayrı olduğu İngiltere, Finlandiya, İsveç, Norveç, Avustralya örneklerine benzer şekilde, BDDK ve TCMB arasındaki işbirliği ile finansal sistemin bir bütün olarak izlenmesi, bankacılık sektörünün taşıdığı risklerin saptanması, finansal sistemin kırılganlığı konusunda erken uyarı göstergeleri oluşturulması amacıyla bazı çalışmalar yürütülmektedir (Arslan, 2003, s.23).

Yukarıdaki bilgiler ışığında, Türkiye’de finansal istikrarın sağlanmasından sorumlu kurumlar olarak “BDDK, Hazine Müsteşarlığı ve TCMB” karşımıza çıkmaktadır.

Merkez bankalarının birinci hedefinin fiyat istikrarı, ikinci hedefinin finansal istikrarının sağlanması olduğundan bahseden Erçel (1998b), finansal istikrarın kurumlar, piyasalar ve ödeme sistemlerinde istikrarın sağlanması ile mümkün olduğunu ifade etmektedir.

Merkez bankalarının finansal istikrarın sağlanmasına yönelik fonksiyonu, finansal kurumların bireysel olarak finansal sağlamlık ve etkinlik yönünden gözetim ve denetimi faaliyetinden farklı niteliktedir. Merkez bankalarının bir bütün olarak finansal sistemi tehdit eden ve sistemik risk

¹⁵ Hazine Müsteşarlığı Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğünün görevleri arasında “... mali sektöre ilişkin iç ve dış gelişmeleri izlemek, değerlendirmek ve mevzuatın Avrupa Birliği ile uyumlandırılması çalışmalarını yürütmek, kambiyo politikalarının uygulanması ve mali sektör ile ilgili konularda Müsteşarlık ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ilişkilerini kurmak...” şeklinde bir ibare yer almaktadır (Hazine Müsteşarlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, md. 2/d. Bkz. <http://www.hazine.gov.tr/teskilat.htm> (27.05.2003).

yaratıcı çeşitli faktörlerin birarada değerlendirilmesini gerektiren bu fonksiyonu, fiyat istikrarının sağlanması ve güçlü ödeme sistemlerinin geliştirilmesi için büyük önem taşımaktadır.

1.4. Ödeme Sistemleri ve Merkez Bankaları

Merkez bankalarının para politikası uygulamaları için etkin işleyen ödeme sistemlerine ihtiyaç vardır. Ödeme sistemlerinde gün içinde ve gece boyunca ihtiyaç duyulan likidite arzı da para politikası araçlarınca sağlanmaktadır.

Ödeme sistemlerinin merkez bankacılığı ve para politikası ile ilgisinin ele alındığı bölümlere geçmeden önce izleyen alt bölümde ödeme sistemlerine ilişkin tanım ve sınıflandırmalara yer verilmekte, ödeme sistemlerinde riskler konusuna değinilmektedir.

1.4.1. Ödeme Sistemleri

Greenspan (1996, s.690)'de ödeme sistemi, "ekonomideki bir kişi veya kurumdan diğerine para transferi için altyapı sağlayan çeşitli kural ve süreçlerden oluşan bir (veya daha fazla sayıda) mekanizma" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu mekanizmalar, birden fazla sayıda bankanın dahil olduğu, kağıda dayalı veya elektronik ödeme emirleri veya borç senetleri; özel takas odaları; taşıma ve veri iletişim hatları; banka kayıtlarının muhasebeleştirilmesi ve güncellenmesinde kullanılan bilgisayarlaştırılmış muhasebe sistemleri gibi çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Mevduatın transferinde kullanılan kağıda dayalı ödeme sistemleri ve elektronik ödeme sistemleri arasındaki teknik farklılıklara rağmen amaç aynıdır: Bir kişi/kurumdan diğerine varlık transferi yapmak suretiyle ödemenin gerçekleştirilmesi.

Robinson ve Pringle (2002, s.4)'da yer alan tanımlar ise şu şekildedir:

"Ödeme, genellikle para transferi anlamında kullanılmaktadır; ödeme aracı, kullanıcısının para transferine olanak veren herhangi bir şeydir; ödeme sistemi ise, çeşitli şekillerde tanımlanmakla beraber, genellikle, sistem

katılımcıları arasında fon aktarımı için kullanılan araç, süreç ve kurallar bütününden oluşmaktadır. Ödeme sistemi, kullanılan teknik altyapı ile ilgili bir anlaşmayı içermektedir veya bu altyapıyı tanımlayan bir terim olarak da kullanılmaktadır”.

1.4.1.1. Ödeme Sistemlerinde Riskler

Merkez bankaları, öncelikli olarak sistemik risk ile ilgili olduğundan her biri sistemik riske yol açabilecek olan yasal, operasyonel, mutabakat ve döviz riskleri olmak üzere dört temel risk türünü dikkate almak durumundadır (Robinson ve Pringle, 2002, s.7). Bu kavramlar BIS (2001b)'e uygun şekilde aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

Sistemik risk: Bir ödeme sisteminin veya genel olarak finansal piyasaların katılımcılarından birinin yükümlülüklerini yerine getirememesinin, diğer katılımcılar veya finansal kuruluşların da yükümlülüklerini yerine getirememesine yol açmak suretiyle ciddi likidite ve kredi problemlerine neden olması ve sonuç olarak finansal piyasaların istikrarının bozulması olasılığıdır.

1. Yasal risk: Yasal kural ve düzenlemelerin beklenmedik şekilde yanlış yorumlanarak uygulanması sonucu ödeme sistemi veya katılımcılarının finansal kayıplarla karşı karşıya kalma riskidir¹⁶.

2. Operasyonel risk: Donanım veya yazılım sorunları, insan hatası veya kötü niyetli girişimler nedeniyle sistemin bozulması veya düzgün çalışmaması sonucu oluşacak zarar ihtimalidir.

3. Mutabakat riski: “Mutabakat” terimi ödeme sistemleri ile ilgili literatürde “iki ya da daha fazla sayıda taraf arasındaki fon ve menkul kıymet transferi bakımından yükümlülüklerin yerine getirilmesi” anlamında kullanılmaktadır. Bir ödeme sisteminde mutabakatın beklendiği şekilde gerçekleşmeme riski “mutabakat riski” olarak tanımlanmaktadır. Mutabakat riski, kredi ve/veya likidite riskinden oluşabilir¹⁷.

¹⁶ Bkz. BOE, 2000, s.10.

¹⁷ Masha (2002, s.67-75)'da kredi ve likidite riskinin sadece ilgili bankaları değil sistemin tümünü etkilemesi halinde sistemik riskle sonuçlanacağı, sorunun büyük meblağlı ödemelerden kaynaklanması halinde çok daha kolay yayılacağı ifade edilmektedir.

a) **Likidite riski:** Borçlunun yeterli fona sahip olmamasından dolayı ödemeye ilişkin mutabakatın zamanında sağlanamama olasılığı,

b) **Kredi riski:** Borçlunun, tüm borçlarını ödeyememe durumunda olduğu iflas halini de kapsayacak şekilde yükümlülüğünü yerine getiremeyecek olması ihtimali için kullanılan kavramlardır (Balino ve diğerleri, 1996, s.3)¹⁸,

4. **Döviz mutabakat riski:** Döviz işlemlerinde mutabakat, bir döviz cinsinin ödenmesi, diğerinin alınması ile sağlanır. Döviz mutabakat riski bir banka kendi ülke parası cinsinden ödemeyi yapıp satın alacağı döviz, karşı taraftaki bankada yaşanan bir sorun nedeniyle alamadığında ortaya çıkmaktadır. “Temel risk (principal risk)” veya “Herstatt risk” olarak da bilinen bir çeşit kredi riski olan bu risk türü, 1974’te Köln’de döviz piyasasında oldukça aktif işlem yapan Herstatt Bank’ın bir gün içinde batmasından sonra ilgi çekmeye başlamıştır¹⁹.

1.4.1.2. Ödeme Sistemlerinin Sınıflandırılması

Ödeme sistemlerinin sınıflandırılmasında çeşitli kıstaslar esas alınmaktadır. Sistemlerde işlem gören finansal işlemlerin parasal değerine göre “büyük meblağlı” ve “küçük meblağlı” ödeme sistemleri şeklinde bir sınıflandırma yapılırken, mutabakat esasına göre “Ertelenen Net Mutabakat (Deferred Net Settlement: DNS) Sistemleri” ve “Gerçek Zamanlı Bire Bir Mutabakat (Real Time Gross Settlement: RTGS) Sistemleri” şeklinde bir sınıflandırma söz konusudur.

Ödemeye ilişkin mutabakatın yerel para cinsinden yurt içindeki ödeme sistemleri veya yabancı paralar cinsinden yurt dışındaki ödeme sistemleri kanalıyla yapılmasına göre “ulusal” ve “uluslararası” ödemeler şeklinde bir sınıflandırma da yapılabilmektedir (Masha, 2002, s.67-75).

¹⁸Oritani (1991, s.119)’de ödeme sisteminde, katılımcı bankaların net borç ve alacak durumunun mutabakatı işlemlerinin tamamlanmasını takiben belli bir zaman dilimi sonrasında bırakıldığında (net mutabakat sistemlerinde) kredi riskinin kaçınılmaz olduğu ifade edilmektedir.

¹⁹ Herstatt Bank’ın müşterileri 26 Haziran 1974’te Alman ödeme sistemi kanalıyla karşılığında ABD doları almak üzere geri dönülmez şekilde Alman markı havalelerini yapmış, fakat Alman ödeme sistemi New York saati ile 10:30’da, New York’taki muhabirden ABD doları karşılıkları gelemeden kapandığı için müşteriler dolar karşılıklarını alamamış, söz konusu bankanın bankacılık lisansı aynı gün sona ermiştir. Bu olaydan sonra bu tip mutabakat risklerini anlatmak için ‘Herstatt risk’ kavramı kullanılmaya başlamıştır (Miller ve Northcott, 2002, s.15).

1.4.1.2.1. Meblağ Kıstasına Göre Ödeme Sistemleri

Ödemelerin meblağına göre yapılan sınıflandırma, ödemenin hangi ödeme sistemleri kanalıyla yapılabileceği konusunda fikir vermektedir. Bazı ülkelerde küçük ve orta büyüklükteki ödemeler için özel olarak işletilen elektronik ödeme mekanizmaları kurulmakta iken bazılarında merkez bankalarınca işletilen ödeme sistemleri, meblağ sınırlaması olmaksızın tüm ödemeler için kullanılabilir.

İzleyen alt bölümlerde meblağ kıstasına göre ödeme sistemleri konusunda bilgi verilmektedir.

1.4.1.2.1.1. Küçük Meblağlı Ödemeler

“Küçük meblağlı ödemeler” terimi daha çok bireylerin ve firmaların yüz yüze veya kağıt üzerinde yaptıkları ödemeler için kullanılmaktadır. Çoğu gelişmiş ülkede küçük meblağlı ödemeler, bankalararası ödemelerle karşılaştırıldığında hacim olarak büyük, meblağ olarak küçük ödemeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küçük meblağlı ödemeler için daha çok nakit kullanıldığı söylenebilir. Küçük meblağlı ödeme sistemlerinin en önemli avantajı, kredi ve mutabakat riski taşımaması veya çok az risk taşımasıdır. Nakit ödemelerde transfer hemen yapıldığı için hiç mutabakat riski yoktur. Nakit dışındaki ödemelerin (çek, kredi kartı²⁰, borç kartı²¹, ciro veya kredi transferi²², ACH) hepsi banka veya finansal kuruluşlar kanalıyla yapılmaktadır. Çeklerde karşılıksız çıkma sorunu yaşanabilmektedir. Giro veya kredi transferi yoluyla ödemede bu problemin önüne geçilmektedir. Giro, ödemeyi yapacak olanın bankasına ödeme yapılacak olan adına verdiği ödeme bilgisidir. Giroyla ödeme süreci çekle ödemeye benzerdir. Farkı, ödeyenin hesabında para olmadan ödeme sürecinin başlatılmamasıdır. Bu sistem Avrupa ülkelerinde oldukça

²⁰ Kredi kartı kullanma fikri ilk kez 1915 yılında ABD'deki az sayıda otel ve büyük alışveriş mağazasındaki uygulamalarla çıkmıştır. İlk kredi kartı çıkaran banka 1947 yılında Flatbush National Bank'tir. Bugün dünya genelinde VISA International ve MasterCard iki büyük kredi kartı şirketi olarak çok sayıda üye bankaya hizmet vermektedir (O'Mahony ve diğerleri, 2001, s.12).

²¹ Borç kartıyla ödemede kart vadesiz hesaba bağlı olduğundan ödeme anında gerçekleştirilmektedir.

²² Kredi transferi işlemi, ödeyen tarafından başlatılmakta, ödeme bilgisi ve fonlar ödeyenin bankasından ödenene gönderilmektedir. Kredi transferi işleminde üç anlaşma yapılmaktadır: Bir ödeyen ve ödeyenin bankası arasındaki "kredi transferi anlaşması"; bir ödeyenin bankası ile alıcının bankası arasındaki "ödeme anlaşması"; diğeri alıcı ve alıcının bankası arasındaki "ciro anlaşması"dır (Michalik, 2003).

yaygın olarak kullanılmaktadır. Sistem, bankalardan çok posta şirketleri tarafından işletilmektedir. ABD’de bu ödeme yöntemi kağıda dayalı olarak değil elektronik kredi transferi şeklinde uygulanmaktadır. Kullanımı sürekli artan kağıda dayalı çek ve ciro ödemelerinin takas işlemlerinin zorlaşması ve elektronik teknolojisindeki yenilikler bankaları bu ödemelerin otomatik yapıldığı yöntemler aramaya itmiş, böylece ACH’ler kurulmaya başlamıştır. Zaman içinde ödeme bilgilerinin elektronik ortamda aktarılabildiği ACH’lerin kullanımı artmıştır (O’Mahony ve diğerleri, 2001, s.7-9).

Görelî yeni bir nakit dışı ödeme aracı da, değerin bir çip veya kişisel bir bilgisayarın hafızasında biriktirildiği elektronik paradır. Değerin çipte biriktirildiği elektronik para O’Mahony ve diğerlerinde (2001, s.12) ödeme kartları sınıflamasına dahil edilmekte, elektronik para ödemelerin alış veriştikten önce, borç kartında anında, kredi kartında sonra yapıldığı anlatılmaktadır. Ödeme sistemlerindeki gelişmelerin merkez bankacılığına etkileri ile ilgili alt bölümde bu konuda bilgi yer almaktadır.

Humphrey ve diğerlerinde (1996, s.6), ortalama transfer değeri, işlem tipi ve kullanılan ödeme aracı arasındaki ilişki Tablo 1.1’deki gibi verilmektedir:

TABLO 1.1. ORTALAMA İŞLEM DEĞERİNE GÖRE KULLANILABİLEN ÖDEME ARAÇLARI²³

<u>Ortalama İşlem Değeri</u>	<u>İşlem Tipi</u>	<u>Kullanılan Ödeme Aracı</u>
Küçük meblağ	POS ²⁴	Nakit, borç kartı ve kredi kartı, çek
Orta büyüklükte	Senet ödeme	Çek, ciro veya kredi transferi, doğrudan borçlandırma ²⁵), Otomatik Takas Odası (Automated Clearing House: ACH) ²⁶
Daha büyük	Harcama	Çek, ciro
Büyük meblağ	Finansal	Çek, ciro, elektronik transfer

Kaynak: Humphrey ve diğerleri, 1996, s.6.

²³ Tablo 1.1’deki sınıflandırmaya son yıllarda gündeme gelen “mikro ödemeler”i eklemek mümkündür. Mikro ödemeler (micropayments), internet üzerinde metin ve resim gibi çeşitli hizmet sağlayıcıların reklam ve üyelik aidatı gelirleri dışındaki gelir kaynağı olarak son yıllarda ortaya çıkan bir kavramdır. Henüz bu tip ödemelerde kullanılan ödeme sistemlerini karşılayan net bir tanımlama yapılamamaktadır. Ancak, önümüzdeki iki yıl içinde bu tip ödemelerin yaygınlaşacağı beklenmektedir. Bkz. <http://www.w3.org/TR/1999/WD-Micropayment-Markup-19990825/>.

²⁴ Satış Noktasında Ödeme (Point of Sale: POS), satış yapılan yerde bulunan bir makine üzerinde kullanılan kartlar aracılığıyla yapılan ödemeler için kullanılan bir kavramdır.

²⁵ Doğrudan borçlandırma yönteminde, ödeme yapılacak kişi/kurum, ödemeyi yapacak olanın banka hesabına önceden borçlandırma yetkisi vermektedir (BIS, 2001b, s.15).

²⁶ ABD ve bazı gelişmiş ülkelerde çoğu küçük meblağlı ödeme bankalararası borç ve alacak kayıtlarının karşılaştığı bir yerel elektronik takas odasıyla işlem görmektedir (Balino ve diğerleri, 1996, s.2). Bazı durumlarda bu tip bir takas odası, yerel olmayan bankalararası borç ve alacak ödemelerini de yerine getirmektedir. Bazı ülkelerde bu takas odaları merkez bankalarının bünyesinde çalışırken bazılarında özel kurumlar tarafından işletilmektedir.

1.4.1.2.1.2. Büyük Meblağlı Ödemeler²⁷

Büyük meblağlı ödemelerde yukarıda bahsedildiği gibi çek ve ciro da kullanılabilirle beraber, “büyük meblağlı ödemeler” dendiğinde daha çok “bankalararası takas ve mutabakat” ile “menkul kıymetlerin takas ve mutabakatı” aklı gelmektedir. Çoğu ülkede büyük meblağlı ödeme sistemlerinin sahibi ve işletiminden sorumlu kurumlar olarak merkez bankaları karşımıza çıkmaktadır.

Michalik (2003, s.3)'te küçük ve büyük meblağlı ödemelere ilişkin belirleyici özellikler Tablo 1.2'deki gibi sunulmaktadır:

TABLO 1.2. KÜÇÜK VE BÜYÜK MEBLAĞLI ÖDEMELERİN ÖZELLİKLERİ

<u>Küçük meblağlı ödemeler</u>	<u>Büyük meblağlı ödemeler</u>
<ul style="list-style-type: none">▪ Küçük meblağlar▪ Acil olmayan ödemeler▪ Mutabakat mümkün olduğunca çabuk▪ Günlük ödemeler (Fatura, kira bedeli gibi)▪ Genellikle kağıda dayanan ödeme sistemlerince gerçekleştirilme▪ Toplu mutabakat (genellikle DNS Sistemleri)	<ul style="list-style-type: none">▪ Büyük meblağlar▪ Acil ödeme▪ Mutabakat aynı gün içinde (RTGS ve DNS)▪ Para piyasası işlemleri, menkul kıymet işlemleri, döviz işlemlerine ilişkin ödemeler▪ Elektronik, tam otomasyon sürecine dayanan ödeme sistemlerince gerçekleştirilme▪ İşlem bazında mutabakat (RTGS Sistemleri)

Kaynak: Michalik, 2003, s.3.

1980'lerin başlarından itibaren, ödeme sistemlerinde, özellikle de büyük meblağlı ödeme sistemlerindeki risklerin azaltılması yönündeki çalışmalar hız kazanmıştır. Merkez bankaları büyük meblağlı ödeme sistemlerinde giderek artan oranda RTGS sistemlerini benimsemekte ve uygulamaktadır (Sunil, 1996, s.201). McAndrews ve Trundle (2001, s.127)'da da gelişmiş ülkelerdeki büyük meblağlı ödeme sistemlerinin işletim esasının son 10 yılda DNS'den RTGS'ye doğru değiştiğinden bahsedilmektedir. İzleyen alt bölümlerde DNS ve RTGS sistemlerle ilgili bilgi verilmektedir.

²⁷ Aglietta (2002, s.52)'da büyük meblağlı ödeme sistemlerinin üç sınıf altında toplanabileceğinden bahsedilmektedir. Bunlar, bankalararası fon transfer sistemleri, finansal araçlar ve türevleri ile ilgili işlemlerin mutabakat sistemleri, birden fazla döviz cinsinden işleyen ödeme sistemleri şeklinde sayılmaktadır.

1.4.1.2.2. Mutabakat Esasına Göre Ödeme Sistemleri

Mutabakatın sağlandığı zamana göre büyük meblağlı ödeme sistemleri temel olarak DNS ve RTGS sistemleri olmak üzere iki grupta incelenmektedir (Robinson ve Pringle, 2002, s.6).

1.4.1.2.2.1. Net Mutabakat Esasına Göre Çalışan Sistemler (DNS Sistemleri)

DNS sistemlerinde katılımcı bankalar birbirlerine gün içinde ödeme mesajları gönderir ve bu işlemlerin toplam mutabakatı belli bir zaman dilimi sonunda, genellikle gün sonunda yapılır. Böyle bir sistemde mutabakat ajanı finansal ve operasyonel açıdan sağlam olmalıdır ve genellikle de bu görevi merkez bankaları yerine getirmektedir.

Bu sistemler likidite açısından ekonomiktir. Çünkü katılımcılar gün içinde birbirine kredi vermiş olmaktadır. Ancak, ödeme emrini gönderen bankanın hesap bakiyesi mutabakat sonuçlanmadan önce yetersiz duruma düşerse, alıcı bankanın gün sonunda beklediği ödeme, hesabına alacak geçmeyecektir. DNS sisteminde bir bankadan kaynaklanan bu tip bir mutabakat sorunu, diğer katılımcıları da etkileyerek sistemik riske yol açabilecektir (McAndrews ve Trundle, 2001, s.127).

1980'lere kadar, G-10 ülkeleri ve diğer pek çok ülkede DNS sistemleri kullanılmıştır²⁸. 1980'lerde önceki alt bölümde sayılan riskler ve özellikle de bunların neden olabileceği sistemik risk olgusu dikkat çekmeye başlamıştır. Birden fazla döviz cinsinden işleyen çok ülkeli mutabakat sistemleri için merkez bankaları arasında işbirliğine yönelik olarak 1990'da BIS tarafından yayımlanan, ödeme sistemlerinde "minimum standartlar"ın belirlendiği "Lamfalussy Raporu (Lamfalussy Report)" uluslararası ve ulusal ödeme sistemlerinde büyük ölçüde benimsenmiş ve uygulanmıştır (McAndrews, 2001, s.127-129). Bu standartların uygulanması sonucu DNS sistemlerinin sakıncaları azalmasına rağmen 1990'lara gelindiğinde Kanada hariç G-10 ve AB ülkeleri tarafından RTGS sistemlerine geçiş olduğu görülmektedir. Bu durum, DNS sistemleriyle ilişkili risklerin özellikle büyük

²⁸ G-10 ülkeleri: ABD, Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kanada'dan oluşmaktadır.

meblağlı ödeme sistemlerinde RTGS esasını gerektirdiği konusundaki yaygın görüş birliğine işaret etmektedir.

1.4.1.2.2.2. Gerçek Zamanlı Bire Bir Mutabakat Esasına Göre Çalışan Sistemler (RTGS Sistemler)

Gerçek zamanlı bire bir mutabakat sistemlerinde her işlemin nihai mutabakatı derhal ayrı ayrı sağlanmaktadır. Ödemeyi gönderen tarafın hesabı derhal borçlandırılmakta, alacak olan tarafın hesabı alacaklandırılmaktadır. Her ödeme işlemi geri dönülemez şekilde sonuçlandırıldığından, RTGS sistemlerinde kredi riski oluşmamaktadır. Ancak, RTGS sistemlerinin iyi işleyebilmesi için gün içindeki likidite arzının yeterli olması gerekmektedir²⁹. RTGS sistemini uygulayan merkez bankalarınca gün içinde ödemelerinde likidite sıkışıklığı yaşayan bankalara fon sağlanması bakımından uygulamalar farklılık arz etmektedir³⁰. İsviçre'nin RTGS sisteminde (Swiss Interbank Clearing: SIC) olduğu gibi bazı RTGS sistemlerinde ödeme emri talimatı, gönderen banka mutabakat ajanı nezdinde yeterli fona sahip değilse işleme konulmamakta, anında reddedilmektedir (Humphrey ve diğerleri, s.19; Goodhart, 1995, s.346). Bazılarında yeterli fon birikene kadar merkezi bir mesaj kuyruğunda bekletilmektedir (EFT örneği)³¹. Bazılarında gün içi limit aşımı olanağı sağlanmaktadır (Fedwire örneği)³².

²⁹ Bir RTGS sisteminde katılımcılara dört çeşit likidite olanağı sunulmaktadır:

1. Merkez bankasındaki bakiyeleri,
2. Diğer bankalardan gelen transferler,
3. Merkez bankalarından alacaklar,
4. Diğer bankalardan alınan borçlar.

³⁰ Zhou (2000, s.34) bir RTGS sisteminde iki temel gün içi likidite politikası uygulandığından bahsetmektedir: Bunlardan birincisi, tamamen teminata dayalı olan faizsiz krediye izin veren "Avrupa modeli", ikincisi gün içi limit aşımı ve faizli gün içi kredi olanağını içeren "Amerika modeli" olarak adlandırılmaktadır. TCMB'nin, 1999'dan beri yürüttüğü "gün içi limit" uygulamasında Avrupa modelini benimsediği söylenebilir. Buna göre, gün içinde oluşan acil fon ihtiyaçlarının O/N (gece) borçlanmaya gitmeden karşılanabilmesi ve ödeme sistemindeki tikanlıkların minimize edilmesi amacıyla bankacılık sistemine sağlanan Gün İçi Limit (GİL) kullanımına, 05.07.1999 tarihinden itibaren devam etmektedir. Bankalar GİL imkanından saat 10:00 ile 15:00 arasında, bankalararası para piyasasındaki serbest limitleri dahilinde, Para Piyasaları Müdürlüğü'ne başvurmak sureti ile yararlanmaktadır. Faizsiz teminat karşılığı gün içi kredi gibi değerlendirilecek olan GİL tutarı, aynı gün EFT Sisteminin kapanış saatine kadar ödenmek zorundadır. Ayrıca 1 Temmuz 2002'den itibaren 'Borç Veren Son Merci (Lender of Last Resort)' fonksiyonu çerçevesinde "geç likidite penceresi" uygulaması sürdürülmektedir. Merkez bankalarının 'Borç Veren Son Merci rolüyle ilgili literatür için bkz. Thornton, 1802; Bagehot, 1873 (Goodhart, 1995, s.333).Bu konuya "Ödeme Sistemleri ve Para Politikası" konulu alt bölümde değinilecektir.

³¹ EFT'de bu şekilde bir kuyruklama mekanizması vardır. Bkz.<http://www.eft.tcmb.gov.tr> (10.10.2002).

³² Bu çalışmada "Fedwire" ABD'deki büyük meblağlı ödeme sistemi "Fedwire Funds Transfer System"nin yerine kullanılacaktır. Fedwire Sisteminin gün içi limit aşımı ile ilgili uyguladığı politika için bkz. Federal Reserve Bank, 2001; Goodhart, 1995, s.346.

Büyük meblağlı ödemeler için RTGS sistemlerinin kurulması, ödeme sistemi reformu yapan herhangi bir ülke için neredeyse standart işlem haline gelmiştir. G-10 ülkeleri dışında pek çok merkez bankası Ödeme ve Mutabakat Sistemleri Komitesi'nin (Committee on Payment and Settlement Systems: CPSS) önerdiği şekilde, büyük çaptaki ödemeler için RTGS sistemleri kurmaya veya mevcut sistemlerini RTGS'ye uyarlamak üzere geliştirmeye çalışmaktadır (Suwannacheep, 1999, s.8)³³.

Lindley (1998)'e göre RTGS DNS'ye şu açılardan üstündür (Fry, 1999, s.83):

1. Ödeme sistemini basitleştirmektedir.
2. Ödeme sürecini, DNS sistemlerindeki nihai mutabakat anında likidite sağlama sürecinden ayırmaktadır.
3. Sağlanan likiditenin şekli (merkez bankası bakiyeleri, merkez bankası kredileri, açık piyasa kredileri), merkez bankasına ve piyasa tercihlerine bağlıdır.

En eski RTGS sistemine sahip ülke ABD'dir. AB ülkeleri ortak para politikası uygulamak amacıyla TARGET Sistemine geçiş sürecinde sistemlerini RTGS'ye dönüştürmüştür. 1990'dan itibaren çoğu gelişmiş ülke büyük meblağlı ödeme sistemlerinde RTGS esasını benimsemiştir (Fry, 1999a, s.80). Türkiye'deki EFT 1. Nesil ve 2. Nesil (EFT-I ve EFT-II) de RTGS sistemlerdir. AB, ABD ve Türkiye'de ödeme sistemlerinin karşılaştırıldığı ikinci bölümde sistemler hakkında daha geniş bilgi verilmektedir.

1.4.1.2.3. Ulusal ve Uluslararası Ödemeler

Ülke parası cinsinden işleyen ulusal ödeme sistemlerinin dışında, yabancı paralar cinsinden işleyen uluslararası ödeme sistemlerinin kurulması, küreselleşmenin beraberinde getirdiği bir olgudur.

Şubat 2003 itibariyle günde ortalama 2 trilyon ABD dolarlık iş hacmine sahip olan döviz piyasaları, dünyanın en büyük finansal piyasasını

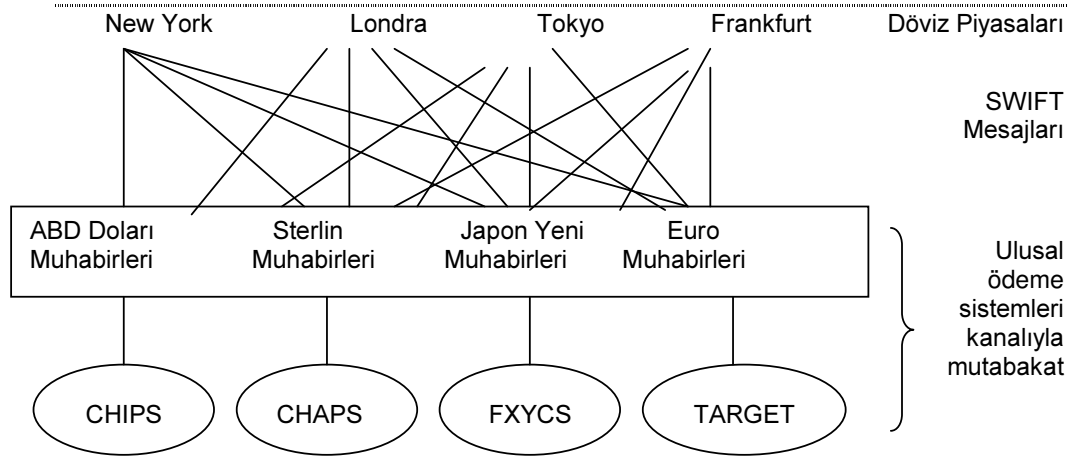
³³ CPSS, G-10 ülkeleri merkez bankalarının ödeme ve mutabakat anlaşmalarındaki gelişmeleri incelemek ve denetlemek için oluşturdukları bir komitedir. G-10 ülkeleri dışındaki ülkelerin merkez bankaları da komite çalışmalarına giderek artan oranda katılmaktadır. Bkz. <http://www.bis.org/press/p000510a.htm#pgtop> (20.10.2002).

oluşturmaktadır³⁴. Bu piyasalarda gerçekleşen uluslararası ödemelerin mutabakatında taraflar, farklı yasal düzenlemeler, ulusal ödeme sistemleri, bölgeler arası saat farklılıkları gibi nedenlerden kaynaklanan, ödeme sistemlerinde risklerin tanımlandığı alt bölümde değinilen döviz mutabakat riski ile karşı karşıya kalmaktadır.

Sheppard (1999, s.49)'da ulusal ve uluslararası ödemeler karşılaştırılmakta, farklılıklar belirtilmektedir. Buna göre ulusal ödemelerde resmi ödeme sistemleri kullanılırken, uluslararası ödemelerde:

1. Çok az resmi sistem vardır. Ödemelere ilişkin anlaşmalar, muhabir ilişkileri çerçevesinde, karşılıklı olarak belirlenmektedir.
2. Ödeme talimatını veren taraf, ödemenin muhatabı ile mutabakatın hangi para cinsinden yapılacağı konusunda anlaşmaktadır.
3. Ödeme, alıcıya ulaşmadan önce yerel para cinsinden işletilen ulusal ödeme sisteminden geçmektedir.

Çoğu ülkenin birbiriyle finansal mesaj iletişimde SWIFT kullanılmaktadır³⁵. Şekil 1.1, uluslararası ödemelerdeki bağlantıyı yansıtmaktadır. Buna göre; uluslararası ödemelerde mutabakat, söz konusu para cinsinden işletilen ulusal ödeme sistemi kanalıyla yapılmaktadır.

Şekil 1.1. Ödeme Sistemlerinin Uluslararası Bağlantısı

Kaynak: Sheppard, 1996, s.50-51.

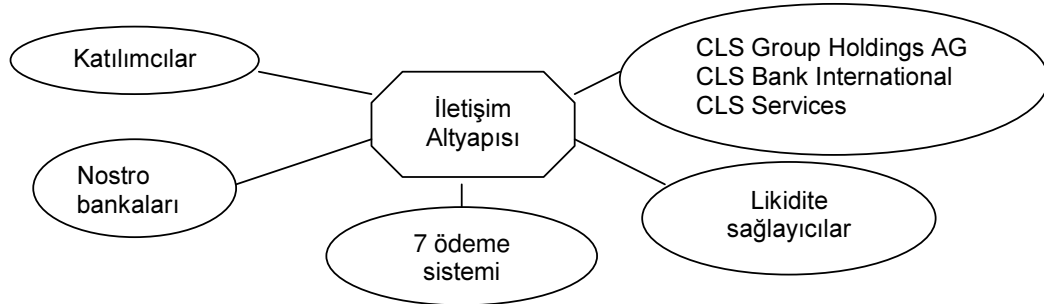
³⁴ Detay için <http://www.cls-group.com/faq/index.cfm> sayfasındaki "Why do we need CLS?" bölümüne bakılabilir (17.02.2003).

³⁵ Euroclear, Cedel, TARGET, SWIFT, CLS Bank, VISA, Mastercard giderek daha fazla önem kazanan, düzgün ve etkin çalışması pek çok ülkeyi etkileyebilecek olan uluslararası sistemlerdir (Hartmann, 1999, s.2). Dördüncü bölümde SWIFT'le ilgili detaylı bilgi verilecektir.

Uluslararası ödemelerde genellikle yukarıdaki durum geçerli olmakla birlikte, döviz işlemlerinin mutabakatında yaşanan sorunların günlerce sürmesi ve bankaların sermayesini aşan miktarda riskler üstlenmesi sonucu sistemik riske yol açabileceği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Bunun sonucu olarak, bir döviz işleminde yer alan iki döviz ödemesi arasında doğrudan bağlantı kuran farklı para cinsi üzerinden işleyen uluslararası bir mutabakat sisteminin kurulmasının gerekli olduğu ortaya çıkmıştır (BIS, 1996). Söz konusu gerekliliği izleyen bir hareket olarak Temmuz 1997’de en büyük döviz işlem hacmine sahip bankalar sürekli mutabakata dayalı hizmet veren CLS Services Limited şirketi kurmak üzere işbirliği yapmıştır (Miller ve Northcott, 2002, s.13-16).

1.4.1.2.3.1. CLS ve Uluslararası Ödemeler

CLS ortamı, Şekil 1.2’deki gibi CLS Group Holdings AG altında birleşen CLS Services Limited ve 9 Eylül 2002’de 66 banka tarafından kurulan CLS Bank International’dan oluşan çok ülkeli ve çok para birimli bir mutabakat sistemidir. CLS, gerçek zamanlı mutabakat esasına dayandığı için saat farklılıkları, yasal ve operasyonel süreçlerden kaynaklanan geçici mutabakat risklerini azaltmaktadır. CLS hizmetleri, ABD Merkez Bankası’nın (Federal Reserve Bank of New York) düzenlemesi ve gözetimine tabi olan CLS Bank International tarafından sağlanmaktadır³⁶.

Şekil 1.2. CLS'nin Oyuncuları³⁷

Kaynak: Miller ve Northcott, 2002, s.16.

³⁶ CLS'nin Eylül 2002’de faaliyete geçişiyle birlikte ECB, CLS Bank’ın euro ödemeleri için mutabakat ajanı ve gözetimde ABD Merkez Bankası Sistemi’nin (Federal Reserve System: FRS) yardımcısı olarak çalışmaya başlamıştır (ECB, 2003, s.140). ECB, CLS adına hesap açmıştır ve CLS’ten ECB’ye ve ECB’den CLS’e yapılan tüm ödemeler Avrupa Ödeme Mekanizması (European Payments Mechanism: EPM) ve sonuç olarak TARGET kanalıyla gerçekleştirilmektedir. EPM ve TARGET arası bağlantı, 2. Bölümde anlatılmaktadır.

³⁷ İki banka arasındaki en basit takas ve mutabakat anlaşması, birinin diğeri nezdinde hesabının olduğu ikili muhabirlik ilişkisi kurulmasıdır (Nostro/vostro hesap sistemi). Nostro/vostro hesap sistemi dışında bankalar üçüncü bir taraf olan bir mutabakat ajanı nezdindeki hesapları yoluyla mutabakatı tercih edebilir. Bu mutabakat ajanı genellikle merkez bankası olmaktadır (Sheppard, 1996, s.20).

CLS'te mutabakatı yapılan dövizler ve bu para cinsleri üzerinden çalışan ödeme sistemleri şunlardır³⁸:

1. Avustralya doları – Avustralya'nın RTGS Sistemi (Reserve Bank Information and Transfer System: RITS)
2. Kanada doları – Kanada'nın RTGS Sistemi (Large Value Transfer System: LVTS)
3. ABD doları – Fedwire
4. Euro – Avrupa Merkez Bankası Ödeme Mekanizması (European Payment Mechanism: EPM kanalıyla) TARGET
5. Japon Yeni – Kambiyo Yen Takas Sistemi (Foreign Exchange Yen Clearing System: FXYCS) kanalıyla Japonya'nın RTGS Sistemi (Bank of Japan Financial Network System: BOJ-NET)
6. İsviçre frangı – İsviçre'nin RTGS Sistemi (Swiss Interbank Clearing System: SIC)
7. Sterlin – İngiltere'nin RTGS Sistemi (Clearing House Automated Payment System: CHAPS) (Miller ve Northcott, 2002, s. 4).

CLS Bank'ın söz konusu döviz cinslerinden, ilgili merkez bankaları nezdinde hesabı vardır³⁹. CLS Bank, işlemlerin gerçek zamanlı mutabakatını sağlamak için merkez bankası fonlarını kullanmaktadır. Mutabakat, "Ödeme karşılığı Ödeme (Payment versus Payment: PVP)" ilkesine dayanarak CLS Bank'ın kayıtlarında sağlanmaktadır⁴⁰.

Finansal kuruluşların CLS'e katılımı, mutabakat üyesi; kullanıcı üye; üçüncü grup kullanıcı olmak üzere üç şekilde olabilmektedir. Sadece mutabakat üyelerinin CLS'te hesabı bulunabilmektedir⁴¹. Diğer katılımcılar, mutabakat üyelerindeki hesapları yoluyla yükümlülüklerini yerine getirebilmektedir. Yani, CLS hizmetleri sadece CLS Bank ve mutabakat üyeleri kanalıyla verilmektedir.

³⁸ 2003 yazında İsveç, Norveç, Danimarka kronu, Singapur, Yeni Zelanda ve Hong Kong dolarının da eklenmesi planlanmaktadır (ECB, 2003, s.145).

³⁹ Söz konusu merkez bankaları şunlardır: Avustralya Merkez Bankası (Reserve Bank of Australia), Kanada Merkez Bankası (Bank of Canada), ABD Merkez Bankası (Federal Reserve Bank of New York), ECB, Japonya Merkez Bankası (Bank of Japan), İsviçre Merkez Bankası (Swiss National Bank), İngiltere Merkez Bankası (Bank of England). Bkz. <http://www.cls-group.com> (10.02.2003).

⁴⁰ PVP, bir döviz mutabakat sisteminde bir dövizin nihai transferinin ancak karşılığında ödenecek diğer döviz veya dövizlerin nihai transferinden sonra gerçekleştirilmesini garanti eden mekanizmadır (BIS, 2001b, s.32).

⁴¹ Şu anda 39 adet CLS mutabakat üyesi vardır. Bkz. <http://www.cls-group.com/whoswho/members.cfm> (17.02.2003).

1.4.2. Ödeme Sistemleri ve Merkez Bankacılığı

1980'lere kadar ödeme sistemleri, merkez bankalarının politika gündeminde yer almamış ve ödeme sistemleri daha çok bankacılık işlemleri ve otomasyon sorumlularının ilgi alanına girmiştir. Ancak, merkez bankacıların, aynı döneme rastlayan çeşitli ülkelerdeki finansal krizlerle birlikte merkez bankacılığı fonksiyonları ve ödeme sistemleri arasındaki işlemsel ve politikalara yönelik bağlantıların, para politikalarının uygulanması ve etkililiğinde ödeme sisteminin işleyiş etkinliğinin öneminin farkına varması ile ödeme sistemleri, merkez bankacıların temel ilgi alanlarından biri haline gelmiştir (Spindler ve Summers, 1994, s.164).

Sheppard (1996, s.9)'da merkez bankalarının temel sorumluluğu olan parasal istikrarın sağlanması ve sürdürülmesinde temel rolü, gelişmiş piyasa ekonomisinin büyük meblağlı ödeme sisteminin oynadığı belirtilmektedir.

İzleyen bölümlerde merkez bankalarının ödeme sistemlerine katılımı, ödeme sistemleri ve para politikası, ödeme sistemlerindeki gelişmelerin merkez bankacılığına etkileri gibi konular ele alınmaktadır.

1.4.2.1. Merkez Bankalarının Ödeme Sistemlerine Katılımı

Gelişmiş ülke ekonomilerinde merkez bankalarının ödeme sistemlerine katılımına yönelik olarak yapılan araştırma sonuçları çeşitlilik arz etmektedir. Bu çeşitlilik, ülkelerin farklı ekonomik büyüklüğe, ödeme araçlarına, ulusal finansal sektöre, yasal sistemlere, teknik altyapı ve kurumsal gelişmişlik düzeyine sahip olmaları dolayısıyla doğal kabul edilmektedir.

Sheppard (1996, s. 6-10), merkez bankalarının ödeme sistemlerinin işleyişiyle ilgili üstlenebileceği rolleri şu şekilde sıralamaktadır:

1. Ödeme sistemlerinin kullanıcısı: Merkez bankalarının, fon hareketi gerektiren işlemleri vardır. Para politikası uygulamalarında kullanılan açık piyasa işlemleri, kısa veya uzun vadeli hazine bonosu işlemlerinin mutabakatı, döviz işlemlerinin ülke parası ile ilgili kısmının mutabakatı, maaş, fatura, emekli ödemeleri ve benzerleri ödeme sistemleri üzerinden gerçekleştirilmektedir.

2. Ödeme sistemlerinin üyesi: Merkez bankaları, hükümet birimleri ve diğer merkez bankaları gibi müşterileri adına ödeme yapabilmekte veya onlara ödemedede bulunabilmektedir.

3. Ödeme hizmetleri sağlayıcısı: Merkez bankaları, ödeme sistemlerinde faaliyet gösteren ticari bankaların hesap mutabakatını, sistemin donanımını, yazılımını, işletim süreçleri veya iletişim ağını (kendisi veya ticari banka ve/veya ticari kuruluşlarla ortak olarak) sağlayabilmektedir.

4. Kamu yararı gözeticisi: Merkez bankaları, ödeme sisteminin gözetim otoritesi olarak görev yapabilmekte, ödeme sistemlerinin yönetimi ve geliştirilmesi, tazminat süreçlerinin işletilmesi ve şikayetlerin çözülmesi ile ilgilenebilmektedir. BOE (2000, s.3)'de ödeme sisteminin gözetiminin BOE'nin parasal ve finansal istikrar sorumluluğunun önemli bir parçası olduğundan bahsedilmektedir. Bankanın yaptığı gözetimin odak noktasını, ödeme sistemlerinin dizaynı ve işletiminden kaynaklanabilecek risklerin tanımlanması ve bunların kontrol altına alınma veya azaltılma yollarını araştırmak oluşturmaktadır. Merkez bankalarının ödeme sistemleri üzerindeki gözetiminin nasıl olması gerektiği tartışmalı bir konudur. Fry (1998, s.3)'da ödeme sistemlerinin gözetimi ile ilgili olarak merkez bankalarının rolünün genellikle, sistemik riski azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işletim kuralları belirlemek olduğu ifade edilmektedir. Fry ve diğerlerinde (1999b, s.78) de gelişmekte olan ülkeler ile geçiş ekonomilerinde merkez bankalarının gelişmiş ülkelere göre daha yüksek oranda ödeme sistemi gözetiminden resmi olarak sorumlu olduğu ortaya konmaktadır⁴².

5. Günlük mutabakat garantörü: Merkez bankaları kamu fonlarını kullanarak, ticari bankaların ödeme sistemlerinin işleyişiyle ilgili yükümlülüklerini üstlenebilmekte diğer bir ifadeyle "borç veren son merci" olarak katılımcılara kredi sağlayabilmektedir.

Merkez bankalarının ödeme sistemlerine katılımı çeşitlilik göstermesine rağmen çoğu merkez bankasının nihai amacı tüm kullanıcıların

⁴² Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinden bazıları, Baltık ülkeleri ve cumhuriyet rejimi ile yönetilen bir grup bağımsız devlet "geçiş ekonomileri" olarak bilinmektedir. Söz konusu ülkeler için aşağıdaki internet adresine bakılabilir: [http://lnweb18.worldbank.org/ECA/eca.nsf/Attachments/Transition3/\\$File/part1.pdf](http://lnweb18.worldbank.org/ECA/eca.nsf/Attachments/Transition3/$File/part1.pdf) (18.06.2003).

ihtiyaçlarının mümkün olduğunca, minimum risk ve makul bir maliyetle karşılanabildiği sistemlerin varlığının sağlanması ve sürdürülmesi olmaktadır.

1.4.2.2. Ödeme Sistemlerinin Sahibi ve İşletim Sorumlusu Olarak Merkez Bankaları

Fry (1998, s.3)'da son 20 yıldır merkez bankalarının ödeme sistemlerinde daha önemli bir rol oynamaya başladığından bahsedilmektedir. Bunun önemli nedenleri; hızlı teknolojik değişiklikler, finansal faaliyetlerdeki artışa bağlı olarak ödeme işlemlerinin değerindeki ve hacmindeki artış ve finansal piyasaların bütünleşmesi şeklinde sayılmaktadır. Sonuç olarak, merkez bankaları, ticari bankalar ve diğer ödeme sistemi katılımcıları için likidite ve kredi riskleri ciddi şekilde artmış, ödeme sistemleri, ulusal ve uluslararası finansal krizlerin önemli bir kaynağı haline gelmiştir. Bu durumda, istikrarı ve ödeme sistemlerinin etkinliğini artırmak, riski azaltmaya yönelik önlemler geliştirmek ve ödeme sistemleri ile ilgili anlaşma ve değişikliklerin para yönetimini tehlikeye atmasını engellemek merkez bankalarının öncelikli amaçları arasına girmiştir.

ABD Merkez Bankası'nın eski başkanı Gerry Corrigan, merkez bankacılığının üç temel fonksiyon ve sorumluluğu olarak:

1. Para politikası,
2. Bankacılık sisteminin gözetimi ve
3. Ödeme sistemlerini saymaktadır (Fry, 1998, s.1).

Ödeme sistemleri, merkez bankalarının parasal istikrar ve iktisadi etkinlik fonksiyonları arasındaki anahtar bağlantılardan biridir. Bu iki fonksiyon, merkez bankalarının, ticari bankaların yurt içi yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak üzere, onların merkez bankaları nezdindeki hesaplarının mutabakatını gerçekleştirilmesi dolayısıyla "bankaların bankası" olmasından kaynaklanmaktadır (Trundle, 2002, s.1). Freedman (2000, s.24)'da bunun en az üç ana nedeni olduğundan bahsedilmektedir. Birinci neden, merkez bankasının iflas riskinin olmamasıdır. İkincisi, ciddi bir likidite problemi yaşandığında merkez bankasının "borç veren son merci" olarak bankalara kredi sağlamasıdır. Üçüncü neden, bankaların tarihten gelen bir

özellik olarak merkez bankasında bulundurması gereken zorunlu karşılıklardır. Bu bakiyeler, gerektiğinde mutabakatta da kullanılabilir. Bu gibi nedenlerle son yıllarda nihai mutabakatın merkez bankasınca sağlandığı büyük meblağlı takas ve mutabakat sistemleri reformları yaşanmış, bu durum merkez bankalarına bir monopolcü güç sağlamıştır.

Ödeme sistemleri, iktisadi ve finansal altyapının en önemli bileşenlerindedir. Sistemlerin etkin işleyişinin, toplam iktisadi performansa katkısı büyüktür. Ödeme sisteminin büyük katılımcılarından birinin yükümlülüklerini yerine getirememesinin diğer katılımcılar açısından ciddi sorunlara yol açtığı sistemik riski azaltmak, merkez bankalarının ödeme sistemleri konusunda en önemli görevi olarak kabul edilmektedir (Fry, 1998, s.3).

Oritani (1991, s.560)'de ödeme sistemlerinin tamamen özel mal piyasaları gibi düşünülmemeyeceği için, kural ve düzenlemeler olmaksızın işletilemeyeceğinden bahsedilmektedir. Söz konusu sistemlerle sağlanan hizmetler saf kamusal mallar olmadığından hükümet kural ve düzenlemelerine de tabi olamayacaktır. Bu nedenle ödeme sistemleri geleneksel olarak hükümet ve özel sektör arası bir kurum olan merkez bankaları desteğinde, üye bankalarca kabul edilen kural ve düzenlemeler altında bir bankalararası bir kulüp şeklinde işletilmektedir. Aynı çalışmada, ödeme sistemlerinin para politikası uygulamasındaki önemi dikkate alındığında hükümet müdahalesinin merkez bankasının bağımsızlığına gölge düşürebileceği, böylece ülkenin uluslararası rekabet edebilirliğinin azalabileceği ifade edilmektedir.

Yukarıda sayılan gerekçelerle ve finansal sistemin bir bütün olarak istikrarından sorumlu olmaları dolayısıyla günümüzde merkez bankaları pek çok ülkede ödeme sistemlerinin sahibi ve işletiminden sorumlu kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle, merkez bankası kanunlarında ödeme araçlarının etkin işleyişinden ve para akışının güvenliğini sağlamaktan merkez bankasının sorumlu olduğu belirtilmektedir.

25.4.2001 tarih, 4651 sayılı Kanun ile değişik 1211 sayılı TCMB Kanununun 1. kısmındaki temel görev ve yetkiler başlıklı 4. maddenin f bendinde de:

“Türk Lirasının hacim ve tedavülünü düzenlemek, ödeme ve menkul kıymet transferi ve mutabakat sistemleri kurmak, kurulmuş ve kurulacak sistemlerin kesintisiz işlemlerini ve denetimini sağlayacak düzenlemeleri yapmak, ödemeler için elektronik ortam da dahil olmak üzere kullanılacak yöntemleri ve araçları belirlemek”,

şeklinde ihdas edilen hüküm ile TCMB'nin ödeme sistemleri kurması, işletmesi ve denetlemesi konusunda yasal dayanak sağlanmıştır.

1990'lardan itibaren “merkez bankalarının bankası” olarak bilinen BIS bünyesinde özellikle ödeme sistemleri ile ilgili konularda merkez bankalarının işbirliğine yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalarda her ülkenin farklı ödeme sistemlerine ve uluslararası ödemelere ilişkin farklı uygulamalara sahip olması nedeniyle yurt dışı ödemelerin önemli riskler içerebileceğine, bu riskleri en aza indirmek için merkez bankaları arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Ancak, finansal piyasalar arasında karşılıklı olarak artan bağımlılık, merkez bankalarının diğer merkez bankalarından özellikle finansal gerilim zamanlarında daha kesin ve zamanında bilgi alması şeklinde bir avantaj sağlamanın yanında, işbirliğine ilişkin resmi anlaşmalar yurt içi mutabakat problemlerinin çözülmesindeki bağımsızlığın azalması şeklinde bir dezavantaja da yol açabilecektir. Farklı kurumsal, yasal ve politik bakış açılarına sahip olan merkez bankalarının bu avantaj ve dezavantajlara vereceği ağırlık değişebilecektir.

1.4.2.3. Ödeme Sistemleri ve Para Politikası

Çoğu merkez bankası için nihai amaç fiyat istikrarıdır. Yapılan araştırmalar merkez bankalarının büyüme ve istihdama en önemli katkıyı fiyat istikrarını sağlayarak yapabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak günümüzün piyasa ekonomilerinde merkez bankaları enflasyon oranını kontrol ederken araç çeşitliliğine sahiptir: Kimi ülkelerde parasal büyüme oranları ara hedef olarak belirlenirken, finansal serbestleşme yaşanan ülkelerde bu ara hedef etkin kullanılamayacağı için döviz kurları alternatif ara hedef olarak tespit edilmektedir. Son yıllarda döviz kuruna dayalı para

politikalarının olumsuz sonuçlarından yola çıkılarak doğrudan enflasyon hedeflemesi uygulamalarına başlanmıştır (Hoggarth, 1996, s.5 ve 23).

Ara ve temel hedeften bağımsız olarak modern piyasa ekonomilerinde para politikasının temel araçlarından biri, bankalararası para piyasalarında borç veren ve borç alanlarca aktif olarak kullanıldığı için ekonominin bütünündeki parasal koşullarla ilgili önemli bir gösterge olan “kısa vadeli faiz oranları”dır⁴³. Kısa vadeli faiz oranlarını operasyonel hedef olarak kullanan bir merkez bankası, bankalararası para piyasasında para arz ve talebini etkilemek için faiz oranlarını kontrol etmektedir. TCMB, 2001 sonrası dönemde faiz oranlarının kontrol edildiği, aktif bir para politikası uygulamaktadır⁴⁴.

Merkez bankasının faiz oranlarındaki değişiklikler, ekonominin genelindeki faiz oranlarını dolayısıyla hane halklarının ve firmaların borçlanma faizlerini bankacılık sistemi kanalıyla etkilemek suretiyle üretimi etkilemektedir. Para politikasının ekonominin fiyat ve üretim düzeylerini etkileme kanalları finansal aktarım mekanizması olarak bilinmektedir.

Para politikasında aktarım mekanizması, yani finansal aktarım mekanizmasının işleyişinde büyük meblağlı ödeme sistemleri dikkat çekmektedir. Para otoritesi, likidite yönetimi çerçevesinde fiyat düzeyini doğrudan doğruya veya ara hedef yoluyla etkilemek için sisteme para arz ettiğinde, para talebi fonksiyonunu, para arzını, para tabanı ve enflasyonla ilgili aktarım sürecini etkileyecek belli kurumsal ve teknolojik bir altyapının varolduğu varsayımında bulunmaktadır. Ödeme sistemi, bu kurumsal ve teknolojik altyapının bir parçasıdır. Genellikle, ödeme sistemleri ile ilgili kurumsal ve teknolojik açıdan önemli unsurlar arasında, büyük meblağlı ödeme sisteminin türü, özellikle gün içi ve gecelik para piyasalarının gelişme durumu, kullanılan temel ödeme araçları ve likidite yönetim sistemi sayılmaktadır (Johnson, 1998, s.6-7).

Spindler ve Summers (1994), ödeme sistemi işlemlerinin kamunun para kullanımını etkilemesi nedeniyle para politikasının yürütülmesiyle ödeme sistemleri arasında doğrudan bağlantı olduğunu ifade etmektedir.

⁴³ Ek 1’de para politikalarının genel çerçevesi ile ilgili şematik bir gösterim sunulmaktadır.

⁴⁴ Bkz. Serdengeçti, 2003, s.21.

Para politikası bağlamında, kurumsal ve teknolojik gelişim temel olarak:

1) Paranın gelir hızı,

2) Para çarpanı,

3) Aktarım süreçlerinin doğası ve gecikme yapıları, böylece merkez bankası rezerv değişikliklerinin fiyat düzeyine etkisinin hızı ve tahmin edilebilirliği,

4) Farklı araçların, ara ve tahmini hedefleri etkilemek suretiyle para otoritelerinin yönetimi üzerine etkisi, yani optimal politika araçları bileşimini değiştirmektedir.

Diğer bir ifadeyle, ödeme sisteminde kurumsal ve teknolojik değişiklikler para politikası ve işlemleri için önemli sonuçlar yaratmaktadır (Johnson, 1998, s.21).

Ödeme sistemi finansal piyasaların hem ulusal hem de uluslararası alanda bütünleştirilmesini sağlar. Bölgeler ve uluslararası ödemelerin hızı, işlem maliyeti, taşıdığı finansal riskler ve güvenilirliği, olası finansal piyasa bütünleşmelerinde en önemli faktörler arasındadır. Sonuçta bu tip bütünleşmelerin para politikasında da önemli etkileri olacağı söylenebilir. Bu sayede parasal otoritelerin ekonomik şoklara zamanında tepki verme yeteneği artmakta, bunların piyasa verileri ve göstergelerine yansımaları çabuklaşmakta ve otoritelerin politika adımlarının sonuçları ekonominin geneline hızla yayılabilmektedir.

Bu nedenle ödeme sistemleri günümüzde:

1. Ekonominin finansal altyapısının önemli bir yapıtaşı,

2. Özellikle para politikası yoluyla etkin bir ekonomi yönetimi için zorunlu bir araç,

3. İktisadi etkinliği artırma aracı,

olarak görülmektedir (Sheppard, 1996, s.7).

Diğer yandan, finansal veya finansal olmayan kurumlardaki olumsuzlukların ödeme sistemlerinin aktarım mekanizması kanalıyla bütün finansal sistemin istikrarını tehlikeye atma olasılığı vardır. Bu nedenle de merkez bankaları, 'Borç Veren Son Merci' olarak, finansal sisteme yönelik

sistemik riski karşılamak üzere bireysel bankaları kurtarmakla sorumlu olabilmektedir.

TCMB, 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren, 16:00-16:30 saatleri arasında “Borç Veren Son Merci” fonksiyonu çerçevesinde O/N (gecelik) vadede ödeme sisteminin etkin çalışmasını da garanti edecek biçimde “geç likidite penceresi” uygulamasını sürdürmektedir. Geç likidite penceresinden bankalar, teminatları karşılığında Merkez Bankası borç verme kotasyonundan borç alabilmekte veya Merkez Bankası borç alma kotasyonundan borç verebilmektedir^{45, 46}. Bunun anlamı TCMB (2002, V. Bölüm, 5. madde)’de:

“... Bankacılık sisteminin geneline yayılmış bir likidite ihtiyacı halinde finansal istikrarsızlığın önüne geçilebilecek olması, sistemik bir sorun yok iken belli bir bankanın likidite problemi olması halinde ise, sorundan kamu otoritelerinin çok daha çabuk haberdar edilmeleri ve sorunun lokalize edilerek çözülmesinin imkan dahiline girmesi...”⁴⁷.”

şeklinde ifade edilmektedir.

Ödeme sistemlerinin para politikası açısından bir diğer önemi, ödeme sistemlerindeki değişikliklerin para talebinde veya para arzında tahmin edilemeyen kaymalara neden olmasıdır. Bu nedenle ödeme sistemlerinde ortaya çıkan değişikliklerde para politikası belirlemeye yönelik olası etkilerinden dolayı:

1. Para politikası hedefi ve araç belirleme,
2. Ara hedef veya gösterge değişkenlerin seçimi ve yorumlanması,
3. Para politikası araçlarının dizaynı,
4. Para politikası aktarım mekanizmasından oluşan,

dört temel alan üzerinde durulmalıdır.

Para arz ve talebini etkilemek üzere ticari bankaların merkez bankası bünyesinde tutması gereken “zorunlu karşılık” düzeylerinin değiştirilmesi, açık piyasa işlemleri, bankalararası para piyasasındaki kısa vadeli faiz oranlarının değiştirilmesi gibi yöntemler para politikası uygulamasında

⁴⁵ Bkz. TCMB, 2003 (Bölüm D/Madde 32).

⁴⁶ Geç likidite penceresi uygulamasında bankaların teminat çeşitleri şunlardır: Döviz Deposu, Efektif Deposu, Yabancı Bono Tahvil, Altın Deposu, Vadesine 1 Yıldan Az Kalan DİBS (Döviz ve Döviz Endeksli Dahil), Vadesine 1 Yıldan Çok Kalan DİBS (Döviz ve Döviz Endeksli Dahil), Türk Hazinesi’nce İhraç Edilmiş Eurobond. Detaylı bilgi için bkz. <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/mevzuat/PIYASALAR/ARACILIKFAAL.htm> (16.03.2003).

⁴⁷ Metnin tamamına <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/DUY2002-01.html> adresinden ulaşılabilir (16.03.2003).

piyasa tabanlı yaklaşımı temsil etmektedir ve bu yaklaşımların etkin sonuç vermesi için günlük para akışlarının para piyasasına etkilerinin tahmin edilebildiği, mutabakatın aynı gün yapıldığı, güvenilir, büyük meblağlı ödeme sistemlerine ihtiyaç duyulmaktadır (Sheppard, 1996, s.6-10).

Merkez bankalarında ödeme sistemlerine yönelik reformlar sonucunda, yeni sistemle artan risk paralelinde likidite talebinde kaymalar oluşabilmektedir. Bu durumda, merkez bankaları likidite yönetimine odaklı para politikası uygulamalarında daha esnek olmak zorunda kalmaktadır. Etkin çalışmayan ödeme sistemlerinde likidite yönetimi sorunlu olmaktadır. Merkez bankası bankalara karşılığı olmayan krediler vermek durumunda kalmakta, ekonominin kapasitesi aşılabilmektedir. Bir RTGS sisteminde işlemler para piyasalarına daha fazla kaydığı için likidite yönetimi, kısa vadeli faiz oranlarına göre ikincil bir rol oynamaktadır. Bu nedenle kısa vadeli faiz oranları mutabakat sistemindeki işlemlerden ve merkez bankalarının finansal sektörle ilgili zorlayıcı düzenlemelerinden önemli oranda etkilenmektedir. Bankalararası piyasalarda geçici likidite ihtiyaçları merkez bankalarınca karşılandığı zaman bankalararası faiz oranları fazla dalgalanmamaktadır.

Bankaların merkez bankalarındaki bakiyeleri zorunlu karşılık ve dispoñibilite oranları dahilindedir. Para politikası amaçlarına ulaşılması açısından bankaların merkez bankasından kredi almasıyla bankalararası para piyasasından borçlanması farklı sonuç yaratmaktadır. Kredi genişlemesi, sisteme ek likidite sağlarken para piyasalarından borçlanma, sistemde zaten var olan paranın yeniden dağıtılmasına neden olmakta, dolayısıyla para stoku sabit kalmakta ve faiz oranları üzerindeki baskı artmaktadır.

Para politikaları ve ödeme sistemleri arasındaki ilişki konusunda teorik ve ampirik pek çok çalışma yapılmasına gerek olduğuna sık sık dikkat çekilmektedir. Greenspan (1996, s.695)'de de ödeme sistemleri ile ilgili çalışmaların artmasının gerekliliğine, modern parasal ekonomilerde ödeme sistemlerinin önemine değinilmekte, ödeme sistemlerinin iktisadi araştırmaların çeşitli dallarında yeni ufuklar açacak ilginç ve önemli konuları bünyesinde barındırdığından bahsedilmektedir.

1.4.2.4. Ödeme Sistemlerindeki Gelişmeler - Merkez Bankacılığı İlişkisi

Son yıllarda, elektronik ticaret, ödeme ve mutabakat sistemleri, parasal iktisadın ana konularından biri haline gelmiştir. Friedman (1999, s.9) ve King (1999, s.26)'in ödeme sistemlerindeki finansal yeniliklerin merkez bankacılığının geleceğine olası etkilerini sorguladıkları çalışmalarından sonra bu konuda pek çok yeni çalışma yapılmaktadır. Çalışmalardaki ortak nokta, ödeme ve mutabakat teknolojisindeki yeni gelişmelerin, merkez bankasının ekonomideki kısa vadeli faiz oranlarını etkilemede kullandığı parasal taban üzerindeki monopolcü gücünü değiştirebileceğine dikkat çekilmesidir⁴⁸.

Ancak, bu çalışmaların çoğunda varılan sonuç, bankaların kendi aralarındaki ödemelerde kullanılan büyük meblağlı ödeme sistemlerini merkez bankaları işlettiği ve böylece nihai mutabakat merkez bankası hesaplarında gerçekleştiği sürece, ödeme sistemleri ile ilgili yeniliklerin merkez bankasının monopolcü gücünü etkileyemeyeceği yönündedir. Friedman (1999, s.26), son yirmi yılda merkez bankalarının finansal istikrarın sağlanmasında elde ettiği başarıların, finans sektörü üzerindeki etkinliğinin azalmayacağı konusunda güvence teşkil ettiğini ifade etmektedir.

Lahdenpera (2001, s.7-8)'da merkez bankalarının bilanço büyüklüğü rakamı özel sektöre göre küçük görünse de para arzındaki monopolcü konumu nedeniyle ekonomideki işlem hacminin değeri üzerinde çok büyük bir payı olduğu için, nominal ve reel faizleri etkileme gücüne sahip olduğundan bahsedilmektedir.

Krueger (1999, s.3)'de finansal yeniliklerin sonuçlarının değerlendirilmesinde genellikle Yeni Parasal İktisat (YPI) yaklaşımının kullanıldığından bahsedilmektedir. YPI terimi, ilk kez Robert Hall (1982) tarafından kullanılmıştır. Geleneksel Keynesyen ve parasalcı yaklaşımları eleştiren Fischer Black (1970), Eugene Fama (1980, 1983) ve Robert Hall (1982, 1983)'a atıfta bulunan Robert Greenfield ve Leland B. Yeager (1983, 1986), YPI taraftarlarınca geliştirilen yeni sisteme "BHF Sistemi" adını

⁴⁸ Merkez bankalarının ticari banka rezervleri üzerindeki monopolcü konumu, ödeme sistemlerinin tarihsel gelişimi içinde bankaların gün içinde ödemelerini gerçekleştirmede kullanacakları rezervlerinin likidite maliyetini düşürme amacıyla merkez bankasındaki hesaplarında tutmak istemesinden kaynaklanmaktadır (Lahdenpera, 2001, s.26).

vermiştir. Görüş farklılıkları olmasına rağmen YPI yanlısı tüm yazarların ortak noktasını “parasal ayırıştırma” ile tanımlanan, yasal düzenlemelerin olmadığı bir parasal sistem oluşturmaktadır. Bu durumda paranın iki temel fonksiyonu olan ‘hesap birimi’ ve ‘değişim aracı’ olma fonksiyonunun ayırıştırılabilecek, bu sayede finansal ve reel sektör birbirinden bağımsız olacak, para yönlü makro iktisadi istikrarsızlık kaynakları ortadan kalkacaktır (Krueger, 1999, s.19).

Para arz ve talebindeki kaymalardan kaynaklanan sıkıntıları en aza indirmek üzere yeni bir finansal sistem geliştirilmesinin gerektiğini iddia eden YPI taraftarları için;

1. Para, ekonomide önemli fonksiyonlar yerine getirmekle birlikte temel bir istikrarsızlık kaynağıdır.
2. Yasal düzenlemeler, paranın merkezi konumunu sürdürmesine yardımcı olduğundan istikrar için önemli bir engeldir.
3. Miktar teorisinin aksine tüm işlemlerde değişim aracı ve hesap biriminin ayrılması gerekmektedir” (Cowen ve Kroszner, 1987. s. 571).

Elektronik para ile ilgili gelişmelerin teorilerini desteklediğini savunan YPI yanlıları, bu sayede değişim aracı ve hesap birimi fonksiyonlarının ayırıştırılabileceğini iddia etmektedir.

Elektronik para, ödeme sistemlerindeki yeniliklerin merkez bankacılığına etkileri ile ilgili olarak son yıllarda üzerinde durulan konulardan biridir. 1995’ten itibaren elektronik paranın gelişimi ve bununla ilgili çeşitli politikalar konusunda CPSS veya G-10 merkez bankaları para politikası uzmanları tarafından çalışmalar yürütülmektedir.

ECB (1998, s.7)’de elektronik para tanımı: “Elektronik para, elektronik para basımı yapan kuruluşlar dışındaki girişimcilere yapılacak ödemelerde kullanılmak üzere önceden bedeli ödenerek teknik bir araç üzerine yüklenen biriktirilmiş parasal değerdir.” şeklinde yapılmaktadır⁴⁹.

⁴⁹ Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 2000/46/EC tanımlı yönergesinde (madde 1-3-b) yapılan elektronik para tanımı için “http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2000/l_275/l_27520001027en00390043.pdf (20.03.2003)” adresine bakılabilir.

Elektronik parayı biriktirme ve yönetmede kullanılabilen “donanım bazlı” ve “yazılım bazlı” olmak üzere iki tip araç vardır. Donanım bazlı sistemlerde parasal değer bir bilgisayar çipinde veya manyetik bantlı kartta (integrated circuit) saklanmakta ve uygun bir kart okuyucuya çip veya kartı yerleştirmek suretiyle transfer gerçekleştirilmekte iken yazılım bazlı sistemlerde parasal değer, kişisel bilgisayarda saklanmakta ve internet gibi iletişim ağları üzerinden ödeme emri verilerek transfer edilmektedir.

McAndrews (1997, s.2), yeni gelişmekte olan ödeme şekillerini üç grup altında toplamaktadır. Bunlar; internet gibi iletişim sistemleri üzerinden kredi kartı kullanılarak gerçekleştirilen ödemeler, elektronik çek gibi, bankalara bir mevduat hesabından diğerine transfer bilgisi içeren araçlar, banknotun elektronik karşılığı olarak kabul edilen, biriktirilmiş değer içeren kartlar ve dijital nakit şeklinde sayılmakta, açık bilgi ağları üzerinden gerçekleştirilen bu tip ödemeler ve ödeme emirleri “elektronik para” olarak adlandırılmaktadır.

Avrupa Merkez Bankası'nın parasal göstergelere dayanarak oluşturabileceği politikalarda ortaya çıkabilecek yanıltıcı sonuçların önlenmesi amacıyla elektronik para yayımlayan kuruluşların sınırlandırılması ve bu kuruluşların yayımlayacağı paranın dar anlamda para arzı (M1) tanımına dahil edilmesi öngörülmüştür^{50, 51}.

Ödeme sistemlerindeki gelişmeleri değerlendiren King (1999, s.1) de merkez bankacılığı tarihinin çok eskilere dayanmadığını, 20. yüzyılın başında 18 merkez bankası varken 1999'da bu sayının 172'ye yükseldiğini belirtmektedir. Ancak bu gelişmenin önümüzdeki yüzyılda tersine dönebileceğini ifade eden King'e göre, merkez bankalarının para arzı üzerindeki monopolcü gücünü değiştiren bir gelişme karşısında gelecekteki tarihçiler merkez bankacılığına 20. yüzyılın olgusu olarak bakabilecektir. Büyük meblağlı ödeme sistemlerindeki merkezi mutabakat ajanının özel bir

⁵⁰ 18 Eylül 2000'de yürürlüğe konan Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 2000/46/EC tanımlı yönergesi, AB üyesi ülkeler için ortak bir çerçeve oluşturmuştur. Üye ülkelerce Nisan 2002 itibarıyla uygulanmaya başlanan söz konusu direktif EMI'lerin kuruluşu, faaliyeti ve gözetimi ile ilgili esasları içermektedir. Bkz. http://www.fese.be/statistics/european_directives/dir_2000_46.pdf (15.10.2002).

⁵¹ Bu kuruluşlar, daha önce Avrupa yasalarında belirtilen kredi kuruluşları ve EMI olarak adlandırılan, 2000/28/EC tanımlı yönergede sayılan kredi kuruluşlarıdır (Trichet, 2001, s.109).

kurum olması, ECB benzeri uluslararası merkez bankacılığının yaygınlaşması gibi durumlarda merkez bankalarının sayısı azalabilecektir.

Elektronik paranın merkez bankacılığına etkileri ile ilgili çalışmaların çoğunda (Friedman, 1999; Freedman, 2000; Friedman, 2000; Lahdenpera, 2001) elektronik paranın yakın gelecekte nakit kullanımını ikame edemeyeceği ve büyük meblağlı ödeme sistemlerinin sahibi ve işleticisi konumunda olduğu sürece merkez bankalarının para arzı üzerindeki monopolcü gücünün azalmayacağı sonucuna varılmaktadır.

1.5. Değerlendirme

Son yıllarda yaşanan finansal krizlerden sonra pek çok ülkede finansal istikrar konusuyla ve bu konuda sorumlu kurumlara düşen görevlerle ilgili tartışmalar hız kazanmış, krizlerin ekonominin geneline yayılmasını yani sistemik riski önlemek üzere sorumlu kurumlar arası işbirliğine dikkat çekilmeye başlanmıştır. Türkiye’de de finansal istikrardan sorumlu üç kurum “BDDK, Hazine Müsteşarlığı ve TCMB” arasındaki işbirliğine ilişkin yasal düzenlemeler mevcuttur.

Merkez bankaları, genellikle işletiminden sorumlu oldukları, çoğu zaman kendilerinin de para politikası uygulamalarıyla bağlantılı olarak kullandıkları büyük meblağlı ödeme sistemlerinin etkin olarak işleyişinden finansal istikrarın sağlanmasında üstlendikleri önemli rollerinin gereği olarak sorumlu tutulmaktadır. Ödeme sistemleri, ülkelerin finansal gelişmişlik düzeylerindeki artışa paralel olarak gelişen, ekonominin işleyişiyle ilgili önemli role sahip finansal aktarım mekanizmalarıdır. Son yıllarda ödeme sistemlerinde gerçekleşen yeniliklerin merkez bankalarının para arzındaki monopolcü konumunu etkileyebileceği yönündeki tartışmalar, merkez bankaları büyük meblağlı ödeme sistemlerinde mutabakat ajanı olarak kalmaya devam ettiği sürece çok önemli görünmemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, JAPONYA ve TÜRKİYE'DEKİ ÖDEME SİSTEMLERİ ve ÜLKELER ARASI KARŞILAŞTIRMA

TCMB'nin 1989-2002 yılları arasında öncelik sırasına göre en çok AB, ABD ve diğer ülkelerle finansal iletişimde bulunduğu ve Uzak Doğu'dan gelişmiş bir ülke olarak Japonya'nın örneklendirilmesinin çalışmayı zenginleştireceği göz önüne alınarak bu bölümde AB, ABD, Japonya ve Türkiye'deki ödeme sistemlerinden bahsedilmekte, tablo ve şekiller yardımıyla ülkeler arası bir karşılaştırma sunulmaktadır⁵².

2.1. Ülkeler Arasında Ödeme Sistemlerinin Farklılaşma Nedenleri

Ödeme sistemlerinin etkinliğini artırmak için teknolojinin kullanılması fikri oldukça eskilere dayanmaktadır. Dünya ticareti, değerli metallerin takasından para ve çek takasına doğru bir evrim geçirmiştir.

Avrupa, ABD ve Japonya'da 150 yılı aşkın bir süredir ödeme sistemleri bozuk para ve özel olarak basılan paradan, hükümetin bastığı para ve özel kağıt bazlı ödeme araçlarının kullanıldığı ve tüketici ödemelerinin kartla yapıldığı modern bir sisteme doğru değişmekte ve son aşamada elektronik iletişim ağları giderek, bozuk para ve kağıda dayalı ödeme sistemlerinin yerini almaktadır (Humphrey ve diğerleri, 1996, s.1).

Yukarıdaki çalışmada bir ülkenin ödeme yapısını belirleyen, ülkelere has özellikler:

⁵² Ek 7'de, söz konusu ülkelere TCMB tarafından 1989 yılından itibaren gönderilen SWIFT mesaj adetleri ve bunların toplam içindeki payları verilmektedir. Buna göre; AB ülkeleri ortalama yüzde 49 oranı ile birinci, ABD yüzde 37 oranı ile ikinci sırada yer almaktadır.

1. Ülkenin coğrafi büyüklüğü ve nüfus yoğunluğu,
2. Bankacılık sisteminin yoğunluğu (ülke genelindeki şebeke durumu, başka bir deyişle merkezi bir sisteme sahip olma derecesi),
3. Ödeme sistemi katılımcılarının hak ve yükümlülüklerine ilişkin yasal yapı ve tekel karşıtı yasalar,
4. Suç oranları gibi kültürel faktörlerin etkisi,
5. İşlem ve ödeme aracının tipinden kaynaklanan risk ve etkililik düzeyi arasındaki tercih mekanizmasını (trade-off) etkileyen iktisadi faktörlerin rolü,

şeklinde sayılmaktadır.

Bu faktörler, Avrupa'da elektronik kredi transferleri ya da ciro ödemelerinin, Japonya'da nakit ve iş ilişkilerinden kaynaklanan ödemelerle fatura ödemeleri için elektronik ödemelerin, ABD'de hemen her tür işlem için çek kullanımının yaygın olma nedenlerini açıklamaktadır. Avrupa'da ciro transferlerinin yaygın olma nedenleri, bankacılık sisteminin ülke genelinde şebekeye sahip olması, buna bağlı olarak yüksek oranlı işbirliğidir. Avrupa ülkelerine oranla coğrafi büyüklüğü fazla, merkezi olmayan bir bankacılık sistemine sahip olan ABD'de çek, en azından düşük maliyetli elektronik iletişim teknolojilerinden önce kredi transferlerine göre daha tercih edilir bir ödeme aracı olmuştur. Japonya'da ise ABD ve AB'ye oranla daha fazla tercih edilen bir ödeme yöntemi satış noktasında nakit ödemedir. Bunun en önemli nedeni, Japonya'da suç oranının düşük, güvenliğin yüksek olmasıdır (Humphrey ve diğerleri, 1996, s.24-26).

Gelişmiş ulusal ve/veya uluslararası para piyasalarına sahip olan ülkelerde kritik zamanlı (mutabakat zamanının önemli olduğu) ve yüksek meblağlı ödemeler, hızlı, güvenli ve ayrı bir bankalararası elektronik transfer ağı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu tip ülkelerde merkez bankaları, nakit dışındaki tüm ödeme araçlarının (kredi ve borç kartları, çek ve elektronik transfer) da nihai mutabakatını sağlayabilmektedir. Avrupa merkez bankaları büyük meblağlı ödemeler dışındaki nakit dışı ödeme sürecinde hizmet vermezken, Japonya Merkez Bankası, kendi işlettiği BOJ-NET dışındaki

ödeme sistemlerinin de nihai mutabakat ajanıdır⁵³. ABD Merkez Bankası, çek ve ACH işlemlerinde özel bankalar, takas odaları ve banka dışı ödeme kuruluşları ile rekabet halindedir (Humphrey ve diğerleri, 1996, s.16-20).

Gelişmiş ülkelerin ödeme sistemlerinde gerçekleşen ödemelerin bir yıllık değeri, iktisadi faaliyet düzeyinin toplulaştırılmış bir ölçüsü olan GSYİH'nin çok yüksek katlarına ulaşmaktadır (Sheppard, 1996, s.7). Son 15 yılda bu oran giderek artmaktadır. Düzey ve büyümedeki bu artışın, herşeyden önce büyük meblağlı ödeme sistemlerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Aşağıda 2001 yılı için ülkeler arası bir karşılaştırma sunulmaktadır:

TABLO 2.1. FARKLI ÜLKELERİN ÖDEME SİSTEMLERİNDE DÖNEN PARANIN GSYİH İLE KARŞILAŞTIRILMASI (2001)

Ülke	Ödeme Sisteminde 1 Yılda Dönen Toplam Parasal Değer (Milyar ABD Doları)	Ödeme Sisteminde 1 Yılda Dönen Paranın GSYİH'ye Oranı	Ödeme Sisteminde Dönen Paranın GSYİH'ye Eşitlenmesi İçin Geçen Gün Sayısı
ABD (Fedwire)	423.867	42	8 ^{3/4}
Almanya (EAF ⁵⁴)	31.173	14	25 ^{1/2}
Japonya (BOJ-NET)	291.272	75	4 ^{3/4}
Türkiye (EFT-EMKT)	2.176	15	25

Kaynak:

1. ABD verileri için bkz.
<http://www.federalreserve.gov/paymentsystems/fedwire/quarterly.pdf> ve
<http://www.bea.doc.gov/bea/dn1.htm> (20.02.2003).
2. Almanya verileri için bkz.
http://www.ecb.int/target/stats/01_table2.htm (Euro cinsinden olan veri 1 euro = 0,89 ABD doları paritesinden USD'ye çevrilmiştir <http://pacific.commerce.ubc.ca/xr/> ve <http://pacific.commerce.ubc.ca/xr/euro/>'ye göre) ve
<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/fields/2001.html> (20.02.2003).
3. Japonya verileri için bkz.
BOJ (2002), <http://www.boj.or.jp/en/set/eme0207.pdf>,
<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ja.html#People>,
<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ja.html#Econ>
Japon yeni cinsinden olan BOJ-NET verisi 1 ABD doları=121.529 Japon yeni paritesinden ABD dolarına çevrilmiştir.
(<http://pacific.commerce.ubc.ca/xr/USDpages.pdf>) (20.02.2003)
4. Türkiye verileri için bkz.
http://eft.tcmb.gov.tr/veriler/pdf_veriler/yillik/2001_MesajTutar-USD-Grafik.pdf ve
<http://www.die.gov.tr/ieyd/milhes/page10.html>. (20.02.2003)

⁵³ Japonya'daki ödeme sistemlerinin anlatıldığı 2.4. alt bölümünde bu konu üzerinde durulacaktır.

⁵⁴ EAF, Almanya'da 5 Kasım 2001'de işleme konan ISO standartlarına uygun yeni RTGS^{plus} Sisteminden önceki iki büyük meblağlı ulusal RTGS sisteminden (EAF ve ELS) biridir.

Tablo 2.1'e göre Japonya'daki ödeme sistemi BOJ-NET üzerinden gerçekleşen işlem hacmi Japon GSYİH'nin 75 katı kadarken, ABD'de bu oran 42, Türkiye'de 15, Almanya'da 14'tür. Japonya ve ABD'deki ödeme sistemlerinde dönen paranın GSYİH'ye eşitlenmesi sadece bir kaç günü bulmaktadır.

Ülkeler arası bir diğer karşılaştırma mutabakat esasına göre hangi ödeme sistemi tiplerinin kullanıldığına ilişkin olarak yapılabilmektedir. İngiltere Merkez Bankası, aralarında Türkiye'nin (gelişmekte olan ülkeler sınıfında) de bulunduğu 70 ülkeden oluşan inceleme grubunu:

1. Sadece RTGS sistemine sahip ülkeler,
 2. Sadece DNS sistemine sahip ülkeler,
 3. RTGS ve DNS sistemine sahip ülkeler,
 - a. Büyük meblağlar için RTGS,
 - b. Küçük meblağlar için DNS,
 - c. Büyük ve küçük meblağlar için RTGS ve DNS.
 4. Diğer ödeme sistemlerine sahip ülkeler,
- şeklinde sınıflandırmaktadır (Fry, 1999, s.80).

TABLO 2.2. İNGİLTERE MERKEZ BANKASI'NIN İNCELEME GRUBUNDAKİ ÖDEME SİSTEMLERİNİN SINIFLANDIRILMASI (%)

Ödeme Sistemi Tipi	Gelişmiş Ülkeler (21 ülke)	Geçiş Ekonomileri (13 ülke)	Gelişmekte Olan Ülkeler (36 ülke)
RTGS	86	46	25
DNS	86	62	83
Diğer	5	38	22

Kaynak: Fry, 1999, s.80.

Tablo 2.2'de görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerin yüzde 86'sı, geçiş ekonomilerinin yüzde 46'sı, gelişmekte olan ülkelerin yüzde 25'i RTGS sistemini kullanmaktadır. DNS sistemlerinin yanında büyük ölçüde RTGS sistemleri benimsenmektedir. Gelişmiş ülkelerin yüzde 86'sında RTGS, yüzde 86'sında DNS sisteminin benimsenmiş olması büyük meblağlar için RTGS küçük meblağlar için DNS veya her iki tip ödeme için RTGS ve DNS kullanan ülkeler olduğuna işaret etmektedir.

Grupta yer alan tüm G-10 ülkeleri en azından bir tane, mutabakatın aynı gün gerçekleştiği büyük meblağlı ödeme sistemine sahiptir.

Fedwire Sisteminin ilk versiyonu, 1918'de işleme geçmiş ilk RTGS sistemidir⁵⁵. Sistemin modern versiyonu 1970'de faaliyete başlamıştır. Avrupa'da RTGS sistemlerin uygulanması 1980'lerde başlamıştır. Hollanda'nın RTGS sistemi 1985, İsveç'in 1987, Almanya'nınki 1987, İtalya'nınki 1989'da kurulmuştur. Avrupa'daki en büyük büyük meblağlı ödeme sistemleri olan CHAPS (İngiltere), EAF (Almanya) ve SAGITTAIRE (Fransa) başlangıçta DNS esasına göre çalışan sistemler iken 1995'ten sonra RTGS sisteme dönüştürülmüştür (Humphrey ve diğerleri, 1996, s.19). Almanya Merkez Bankası (Deutsche Bundesbank), Almanya'daki iki büyük meblağlı ulusal RTGS sistemi EAF ve ELS'nin yerini alan, SWIFT standartlarına, dolayısıyla ISO standartlarına uygun yeni RTGS^{plus} sistemini 5 Kasım 2001'de işleme koymuştur (McAndrews ve Trundle, 2001, s.135). Japonya'daki RTGS sistemi de 1988 yılında faaliyete geçmiştir. Türkiye'deki 1992'de işleme konan EFT Sistemi de RTGS esasına dayanan sistemlerdendir.

2.2. Avrupa Birliği'nde Ödeme Sistemleri

Euro Alanı'nın para politikasını tanımlamak ve uygulamak, döviz işlemlerini yürütmek, Euro Alanı'na üye devletlerin resmi rezervlerini tutmak ve yönetmek, ödeme sistemlerinin düzgün çalışmasını sağlamakla görevli olan Eurosystem, ECB ve Euro Alanı'nı oluşturan 12 ülkenin ulusal merkez bankalarından oluşan yapısıyla ABD'deki Merkez Bankası Sistemi'ni (FRS: Federal Reserve System) andırmaktadır (ECB, 2001c, s.5). Eurosystem'in ana karar organı ECB'nin yönetim konseyidir. Konsey üyeleri, ECB Yönetim Kurulunun 6 üyesi ve 12 ulusal merkez bankası başkanından oluşmaktadır. Genel olarak, Eurosystem'in politikasını tanımlamak Yönetim Konseyinin sorumluluğunda olmakla beraber, politikaların uygulanması doğrudan doğruya ulusal merkez bankalarınca gerçekleştirilmektedir.

⁵⁵ Fedwire ilk kurulduğunda telegrafik bir sistemdi ve hep bir RTGS şebekesiydi. Ancak 1980'lerden önce hesap görüntüleme sadece gün sonunda yapılmaktaydı (Humphrey ve diğerleri, 1996, s.18).

Eurosistem bağımsızdır. Ne ECB, ne Euro Alanı'ndaki bir ulusal merkez bankası, ne de onların karar organları üçüncü şahıs ve/veya kurumlardan emir almamaktadır (ECB, 2001c, s.5).

AB'de ödeme ve menkul kıymet mutabakat sistemleri başlangıçta ulusal ihtiyaçları karşılamak amacıyla oluşturulmuştur. Birbirinden farklı yapıda olan bu sistemlerin bütün Euro Alanı'nda tek döviz cinsinden ödemelerin hızlı ve akıcı, düşük maliyetli şekilde gerçekleştirilmesini sağlayamayacağından hareketle AB'de finansal yapı, euronun tanıtımıyla birlikte hızlı bir değişim geçirmiştir. Önce büyük meblağlı ödeme ve mutabakat sistemlerinde altyapının yeniden şekillendirilmesi ve sistemlerin birbirine uyumlu hale getirilip güçlendirilmesi yönünde bir görüş birliği oluşmuştur⁵⁶.

1990'ların sonlarında tüm AB ülkeleri euro RTGS sistemleri kurarak, 4 Ocak 1999'da sistemlerini TARGET olarak adlandırılan sisteme bağlamıştır.

TARGET Sisteminin kurulmasıyla AB, merkez bankası işlemlerinin, ulusal ve uluslararası transferler ve diğer büyük meblağlı ödemelerin yapılabildiği bir RTGS sistemine kavuşmuştur. TARGET, Euro Alanı'nda tek para piyasası oluşturmak ve Eurosistem'in para politikalarının etkinliğini sağlamak için zorunlu bir araç olarak görülmüştür. TARGET Sisteminin kullanımı, büyük meblağlı euro ödemelerinde giderek artmakla birlikte TARGET, AB'deki büyük meblağlı ödemelerde monopolcü konumda değildir (Godeffroy, 1999, s.7). AB çapındaki özel olarak işletilen tek ödeme sistemi olan EBA'nın Euro 1 Sistemi, Almanya'da RTGS^{plus}, Finlandiya'da POPS, İspanya'da SPI, Fransa'da PNS de parasal birliğin kurulmasına esin kaynağı olan piyasa ilkesiyle uyumlu şekilde, Lamfalussy Raporunun minimum standartlarını taşımak suretiyle TARGET Sisteminin yanısıra faaliyet gösteren büyük meblağlı ödeme sistemleridir (ECB, 2001c, s.12)⁵⁷.

⁵⁶ Kasım 1994'te Avrupa Para Konseyi (European Monetary Institute: EMI), AB ülkelerinin ödeme sistemlerinde uyum sağlamak amacıyla, sistemler arasında ortak nitelikler geliştirmek amacıyla, AB merkez bankalarının ulusal RTGS sistemlerinin birbirine bağlantısının planlandığını açıklayan bir metin yayımlamıştır. TARGET Sistemi ile ilgili olarak Mart 1995'te hazırlanan EMI raporunda, sistemin geleceğine yönelik detaylı bir tanım verilmiş, sistemin organizasyonu, çalışma koşulları ve diğer ödeme sistemleri ile gelecekte oluşturulabilecek bağlantılar açıklanmıştır (Johnson, 1998, s.3-4).

⁵⁷ PNS, RTGS ve DNS özelliklerini taşıyan melez bir sistemdir. Euro 1'da, yalnızca uluslararası ödemelerin mutabakatı yapılırken, RTGS^{plus}, PNS ve SPI'de sadece ulusal ödemelerin mutabakatı yapılmaktadır.

Büyük meblağlı ödemelerde TARGET ile sağlanmaya çalışılan standardın, küçük meblağlı ödeme sistemlerinde sağlanması daha zor görünmektedir. Euro kullanımının başlamasıyla Avrupa Para Birliği “Euro Alanı” olarak anılmaya başlamakla birlikte otomatik olarak tek ödeme alanı oluşmamıştır. Ödeme işlemleri açısından bakıldığında Euro Alanı halen farklı ödeme sistemleri, ödeme araçları ve yasal düzenlemelere tabi yapısını korumaktadır. Bu durum, üye ülkeler arası ödemelerin tam entegrasyona sahip olmasını önlemekte, böylece tam otomasyon sürecine geçilememektedir. Avrupa bankacılık sektöründe küçük meblağlı ödemelerde tek tip bir ödeme işlemi sürecine sahip olabilmek, Avrupa ödeme sisteminde uyumluluk sağlamak amacıyla Haziran 2002’de Avrupa Ödeme Konseyi (European Payments Council: EPC) kurulmuş, “Tek Euro Ödeme Alanı (Single Euro Payments Area: SEPA)” projesi başlatılmıştır. Avrupa Komisyonu ve düzenleyici otoriteler bu projeye destek vermektedir (Goralczyk ve Karasu, 2003, s.1).

AB ülkelerinin kendi aralarındaki küçük meblağlı euro ödemelerinde büyük meblağlı ödeme sistemleri de kullanılabilir. Bunun dışında 20 Kasım 2000’de işleme geçen EBA’nın STEP I anlaşması, küçük meblağlı ödemeler için kullanılan tüm Euro Alanı’nı kapsayan bir uygulamadır⁵⁸.

Parasal birliğin başlangıcında yurt dışı menkul kıymet transferi olanağı olmadığından birliğin merkez bankaları arasında 4 Ocak 1999’da Muhabir Merkez Bankacılığı Modeli (Correspondent Central Banking Model: CCBM) oluşturulmuştur. Bu modelde merkez bankaları, Eurosistem’in para politikaları ve Avrupa Merkez Bankaları Sistemi’nin (European System of Central Banks: ESCB) gün içi kredi işlemleri için gerekli olan yurt dışı menkul kıymet transferini gerçekleştirmek için birbirlerine muhabirlik hizmeti sunmaktadır. Menkul kıymet sektöründe artan talep doğrultusunda ölçek ekonomilerinden faydalanmak amacıyla yurt dışı menkul kıymet transferleri için de konsolidasyon çalışmaları yapılmaktadır⁵⁹. Eurosistem, Avrupa’da

⁵⁸ EBA’nın yurt dışı küçük meblağlı euro ödeme hizmeti STEP I’in bakiyelerinin mutabakatı Euro 1 Sisteminde, bir Euro 1 katılımcısı aracılığıyla sağlanmaktadır. Yani, STEP I ödeme işlemlerinin nihai mutabakatında Euro 1’in teknik altyapısı kullanılmaktadır (ECB, 2001a, s.35). TIPANET, Euro-giro, S-Interpay de bazı bankalar arasında küçük meblağlı ödeme hizmeti için kullanılan şebekelerdir.

⁵⁹ ECB ve bazı ulusal merkez bankaları, sistemik riski azaltmak, etkinliği artırmak ve yatırımcılar için yeterli koruma sağlamak amacıyla menkul kıymet takas ve mutabakat sistemlerinin dizaynı, işletilmesi ve gözetimine ilişkin öneriler geliştirmek üzere CPSS ve IOSCO’nun ortak çalışma grubunda yer almaktadır (ECB, 2001a, s.23).

menkul kıymet transfer ve mutabakat sistemlerinin bütünleştirilmesi yönünde girişimleri desteklemektedir. Clearstream Grubun kurulması, 19 Eylül 2002'de Euroclear ile birleşmesi bu yönde atılan adımlar olmuştur⁶⁰. Euroclear Grubun 2005 yılında ortak bir mutabakat sistemi geliştirmesi beklenmektedir (ECB, 2003, s.148).

Euro Alanı'nda nakit dışı ödeme araçlarından en fazla kullanılanı kredi transferleri, ikincisi doğrudan borçlandırma yöntemidir. 1999 yılında nakit dışı ödemelerin üçte birini doğrudan borçlandırma yöntemiyle gerçekleştirilen ödemeler oluşturmuştur⁶¹. Kartla ödemeler de giderek yaygınlaşmakta olup, birinci sırayı çoğu Avrupa ülkesinde borç kartları almaktadır. Euro Alanı genelinde 1999'da her 1.000 kişiye 818 borç kartı düşerken, aynı yıl her 1000 kişiye düşen kredi kartı sayısı 209 olmuştur. Geleneksel olarak önemli bir ödeme aracı olan çekin yerini ise giderek diğer nakit dışı ödeme araçları almaktadır.

İzleyen alt bölümde büyük meblağlı euro ödemelerinde Avrupa genelinde en çok kullanılan TARGET Sistemi ile ilgili bilgi verilecektir.

2.2.1. TARGET (Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer System)

TARGET Sisteminin kurulması, son yıllarda ödeme sistemlerinde para politikası ile ilgili olarak atılan önemli adımlardan biri olarak görülmektedir⁶².

Eurosistem tarafından işletilen TARGET, euronun tanıtımından bu yana faaliyet gösteren merkez bankası parası cinsinden mutabakat sağlayan euro tabanlı bir RTGS sistemidir (ECB, 2001c, s.12). ECB'nin üstlendiği bazı fonksiyonlarla belli düzeyde bir uyum içinde çalışan, merkezi olmayan bir sistemdir (ECB, 2001b, s.4). AB'ye üye ülkelerin merkez bankalarının kendi RTGS sistemleri vardır. Her ulusal merkez bankasında ayrı mutabakat hesabı bulunmaktadır (Okay, 2001, s.70).

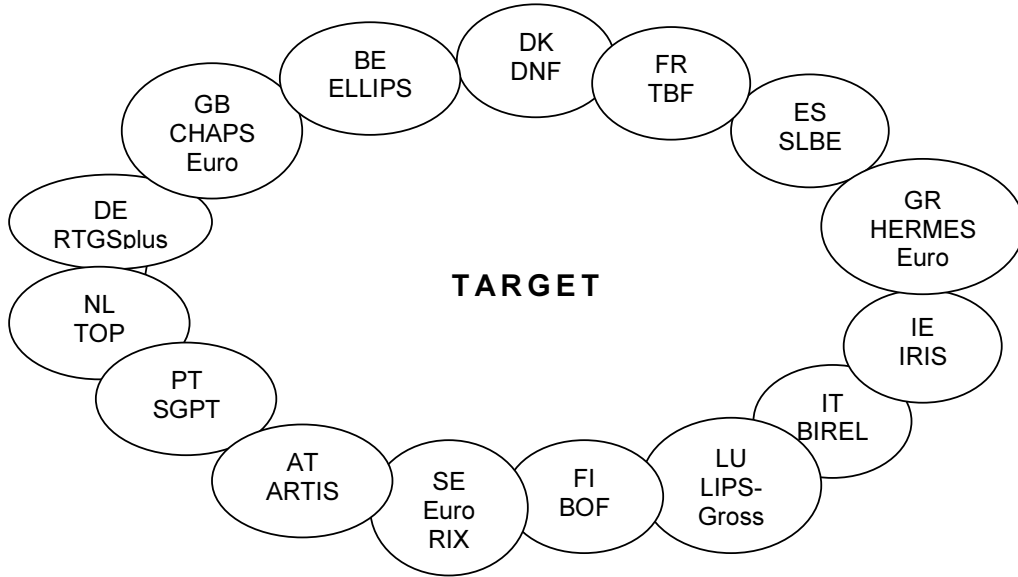
⁶⁰ Uluslararası menkul kıymet ticaretinde takas için kullanılan en büyük sistem olan Euroclear, Avrupa bono piyasasının mutabakatını sağlamak amacıyla 1968'de kurulmuştur.

⁶¹ EK 2'de bazı Avrupa ülkelerinde nakit dışı ödeme araçlarının dağılımına ilişkin bir şekil sunulmaktadır.

⁶² TARGET ile ilgili detaylı bilgi için bkz. <http://www.ecb.int> (20.03.2003).

Sistem, 4 Ocak 1999'da AB genelinde 5.000 katılımcıyla işleme açılmıştır. Şebeke hizmet sağlayıcısı olarak SWIFT FIN seçilmiştir⁶³. Hız, kapasite, sürekli hizmet ve güvenlik bakımından güçlü bir destek sağlamak üzere SWIFT'le anlaşmalar yapılmıştır.

TARGET Sisteminin mekanizması, 15 ulusal RTGS sistemi ile Avrupa Merkez Bankası Ödeme Mekanizması'nın (EPM) bağlantı sistemi (interlinking system) aracılığıyla birleştirilmesinden oluşmaktadır. Şekil 2.1'de 15 ulusal RTGS sistemi ve ait oldukları ülkeler belirtilmektedir⁶⁴.

Şekil 2.1. TARGET Sistemine Bağlı Ulusal Ödeme Sistemleri

Kaynak: Stringer, 2002, s.8.

ECB (2001b, s.5)'de TARGET Sisteminin:

1. Uluslararası ödemelerde güvenilir, gerçek zamanlı bire bir mutabakat esasına dayanan bir mutabakat mekanizması sağlamak,
2. AB sınırları dahilindeki ödemelerde etkinliği artırmak,
3. ESCB'nin para politikası ile ilgili gereksinimlerini karşılamak,

üzere kurulduğu belirtilmektedir.

⁶³ Üçüncü bölümde SWIFT FIN ile ilgili açıklama yapılmaktadır.

⁶⁴ Ülkeler, ISO ülke kodları ile belirtilmiştir: AT (Avusturya), BE (Belçika), DE (Almanya), DK (Danimarka), ES (İspanya), FI (Finlandiya), FR (Fransa), GB (İngiltere), GR (Yunanistan), IE (İrlanda), IT (İtalya), LU (Lüksemburg), NL (Hollanda), PT (Portekiz), SE (İsveç).

Bu amaçlara ulaşmak için TARGET, merkez bankası parasının ulusal ve uluslararası ödemeler için gün içinde sürekli kullanımını sağlamaktadır⁶⁵.

Avrupa Para Enstitüsü (European Monetary Institute: EMI) Mart 1995'te TARGET Sisteminin kurulması kararını verirken tüm AB ülkeleri merkez bankalarının 1999'da TARGET Sistemine bağlanmaya hazır olmasını kararlaştırmış olduğundan TARGET Sistemi, para birliğine üye ülkelerle sınırlı olmayıp, AB genelinde hizmet vermektedir. Örneğin, para birliğine üye olmayan Danimarka, İsveç ve İngiltere de TARGET Sistemine bağlıdır.

Eurosistem'in ana amacı TARGET Sisteminin (i) ulusal sistemlerin birbiriyle büyük ölçüde uyumunu sağlayarak müşteri ihtiyaçlarını daha iyi karşılayacak (ii) düşük maliyetle en etkin çözümler üretecek, (iii) AB ve Eurosistem'in genişlemesini de kapsayacak şekilde gelecekteki gelişmelere kısa sürede uyum sağlayacak bir sistem olma yönünde gelişim göstermesini garanti etmektir. Bu doğrultuda, 24 Ekim 2002'de ECB Yönetim Konseyince II. nesil TARGET (TARGET2) Sisteminin kurulması kararı alınmıştır. 2005'ten önce işleme geçmesi beklenmeyen, bireysel platformlar ve paylaşılabılır platformlardan oluşan çok platformlu bir sistem olan TARGET2 Sisteminin katılımcılar arasında TARGET Sisteminin sağladığından daha yüksek düzeyde uyum sağlayacağı ifade edilmektedir (ECB, 2003, s.142).

2.2.1.1. Avrupa Merkez Bankası Ödeme Mekanizması (European Payments Mechanism: EPM) ve TARGET Sistemine Ulaşım

TARGET Sisteminin doğrudan katılımcısı olamayan AB dışındaki ülkelerin merkez bankaları, Avrupa'daki ve diğer uluslararası takas ve mutabakat kuruluşları, EPM müşterisi olarak ECB kanalıyla TARGET Sistemini kullanabilmektedir. Şöyle ki, EPM, teknik olarak TARGET Sisteminin bileşeni olan herhangi bir RTGS sistemi gibi işleyen ECB'nin TARGET Sistemine tam üye olarak bağlanmasını sağlayan bir mutabakat sistemidir (ECB, 2000, s.2). EPM, hem ECB'nin kendi ihtiyaçları için euro ödemeleri ve ödemelerle ilgili muhasebe olanakları sağlamakta, hem de

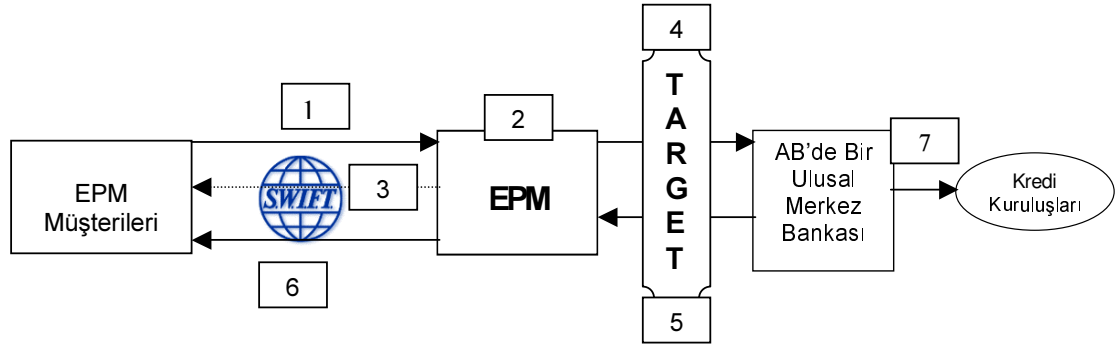
⁶⁵ Euro cinsinden işletilen 15 RTGS sisteminden birinin katılımcısı olan herhangi bir kredi kuruluşu otomatik olarak yurt dışı TARGET hizmetlerine ulaşabilmektedir. RTGS^{plus} Sistemine üye olmayan müşteriler için 2004 yılı sonuna kadar RTGS^{plus} yanında ELS de TARGET Sistemine ulaşım hizmeti verecektir. Bkz. http://www.bundesbank.de/zv/zv_target.en.php (07.05.2003).

sınırlı sayıdaki EPM müşterisine gerçek zamanlı muhabirlik hizmeti sunmaktadır⁶⁶.

Godeffroy (1999, s.10)'da EPM'nin, AB ülkelerinin merkez bankaları dışındaki merkez bankalarının euro cinsinden likidite yönetimlerini, Eurosystem'e dahil bir veya daha fazla ulusal merkez bankası kanalıyla konsolide etme yolu olarak görülebileceği belirtilmektedir.

TCMB de 2000 yılı Mart ayından itibaren EPM müşterisi olarak büyük meblağlı euro ödemelerini ECB üzerinden yapmakta, TARGET'i dolaylı olarak kullanmaktadır (TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, 2001, s.21).

EPM müşterilerinin euro ödemelerinin aşamaları Şekil 2.2'de görüldüğü gibidir:

- 1- MT 202 - Ödeme emri
- 2- Ödeme emrini gönderen kurumun borçlandırılıp, alıcı kurumun alacaklandırılması
- 3- Borç kaydı
- 4- Ödemeye ilişkin mutabakat mesajı talebi
- 5- Ödemeye ilişkin mutabakat bildirim
- 6- MT 298 - TARGET mutabakat durumu bildirim
- 7- Ulusal RTGS sistemi kanalıyla ödemenin gerçekleştirilmesi

Şekil 2.2. EPM Kanalıyla Euro Ödemeleri

Kaynak: ECB, 2000b, s.3.

EPM'yi doğrudan ECB yönetmektedir. Gün sonu işlemleri, sistemin gün içi gözetimi, yurt dışı ödeme sistemlerinin mutabakatıyla ilgili merkezi nitelikteki bazı işlemler ECB tarafından yerine getirilmektedir. Ancak Eichengreen (1998, s.33)'de, Maastricht Anlaşmasına göre ECB'nin banka gözetiminden sorumlu olamayacağı ve bankaların "Borç Veren Son Merci"

⁶⁶ EPM, müşteriler arası ödemelerin mutabakatı için zorunlu olan Merkezi Muhasebe Sistemini (Central Accounting System: CAS)'i içerir, müşterilerine ödeme ve/veya teyit mesajları gönderebilir yani, hesap sahiplerine esnek ve etkin bir nakit yönetimi hizmeti sağlamaktadır (ECB, 2000, s.4).

olarak ECB'ye başvuramayacağından bahsedilmektedir. Kıta Avrupası gibi banka temelli finansal sistemlerde finansal piyasanın daralmasını önlemek üzere likidite enjekte etmek için merkez bankasına daha az ihtiyaç duyulacağı gerekçesiyle ve merkez bankalarının etkin finansal kuruluşların lobicilik faaliyetlerinden uzak tutularak bağımsızlığının korunması amacıyla bankacılık gözetimi ve likidite desteğinin Maliye Bakanlığının kontrolündeki bir kurumun sorumluluğunda olduğu ifade edilmektedir.

2.2.2. Euro 1 Sistemi

Euro 1 Sistemi, büyük meblağlı net mutabakat sistemidir (ECB, 2000, s.4). EBA, AB ticari bankaları ve diğer bankaların AB şubeleri arasında kurulan işbirliği esasına dayanan Euro 1, AB genelinde euro kredi transferleri için TARGET Sistemine alternatif olarak en çok kullanılan uluslararası büyük meblağlı ödeme sistemidir.

Sistemin 31 Aralık 2000 itibariyle 72 katılımcı bankası vardır. Bunlar, tüm AB ülkelerinin ve Avustralya, Japonya, Norveç, İsviçre ve ABD'nin AB'de kurulmuş bankaları ile AB'de şubesi olan bankalarından oluşmaktadır.

2.2.3. AB'deki Büyük Meblağlı Ödeme Sistemlerine İlişkin Ödeme Bilgileri

Yukarıda bahsi geçen AB'de faaliyet gösteren TARGET ve diğer büyük meblağlı ödeme sistemlerine ilişkin bilgiler, genel toplam içindeki ağırlıkları açısından karşılaştırma amacıyla Tablo 2.3.A ve 2.3.B'de sunulmaktadır:

TABLO 2.3.A. AB'DEKİ BÜYÜK MEBLAĞLI ÖDEME SİSTEMLERİNDE GÜNLÜK ORTALAMA İŞLEM ADEDİ

Ödeme sisteminin adı	1999	2000	2001	2002
TARGET				
- Yurt içi	134.380	148.279	166.000	199.158
- Yurt dışı	28.777	39.878	45.273	53.858
Euro 1 (EBA)	68132	96.830	111.727	134.905
EAF	46.706	50.933	50.991	-
PNS	20.066	21.629	31.512	29.686
SEPI	4.254	3.833	5.375	2.592

Kaynak: <http://www.ecb.int/target/> (07.02.2003).

TABLO 2.3.B. AB'DEKİ BÜYÜK MEBLAĞLI ÖDEME SİSTEMLERİNDE GERÇEKLEŞEN İŞLEMLERİN GÜNLÜK ORTALAMA DEĞERİ (MİLYAR EURO)

Ödeme sisteminin adı	1999	2000	2001	2002
TARGET				
- Yurt içi	565	601	793	1066
- Yurt dışı	360	432	506	485
Euro 1 (EBA)	171	195	205	188
EAF	151	163	162	-
PNS	93	86	88	78
SEPI	4	2	1	1

Kaynak: <http://www.ecb.int/target/> (07.02.2003).

Tablo bilgilerine göre TARGET Sistemi üzerinden gerçekleşen işlem hacmi, meblağ olarak AB genelindeki ödeme sistemlerinde gerçekleşen işlemlerin yaklaşık yüzde 70'ini oluştururken, adet olarak yüzde 50'sine karşılık gelmektedir. Euro 1 ödemelerinin adet olarak TARGET ödemelerine yakın düzeydeyken meblağ olarak oldukça düşük kalması, AB'de büyük meblağlı ödemelerin çoğunun TARGET Sistemi üzerinden yapıldığını göstermektedir.

TABLO 2.4.A. TARGET SİSTEMİNDE YILLIK ÖDEME MESAJ HACMİ

Hacim	2001	2002	Değişim (%)
Toplam	53.663.478	64.519.000	20
Yurt içi	42.164.099	50.785.315	20
Yurt dışı	11.499.379	13.733.685	19

TABLO 2.4.B. TARGET SİSTEMİNDE YILLIK ÖDEME MESAJ DEĞERİ

Değer (Milyar Euro)	2001	2002	Değişim (%)
Toplam	329.992	395.635	20
Yurt içi	201.389	271.914	35
Yurt dışı	128.603	123.721	-4

Kaynak: ECB, 2003, s.141.

Tablo 2.4.A ve 2.4.B'ye göre, TARGET Sisteminin işlem hacmi 2001 yılında euro cinsinden yapılan büyük meblağlı toplam ödeme hacminin yüzde 75'ini oluşturmakta iken, 2002'de bu oran yüzde 85'e ulaşmıştır. Bu artışın nedeni, RTGS^{plus} Sisteminin işleme geçmesiyle EAF Sisteminin kapanışı gibi piyasa bütünleştirme hareketlerinin yanında, euro kullanımının

başlamasıyla birlikte Euro Alanı'nda muhabir bankacılığının rolünün azalması olarak görülmektedir (ECB, 2003, s.140).

2.3. Amerika Birleşik Devletleri'nde Ödeme Sistemleri

ABD'de ödeme sistemlerinin kurulması, 150 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Aşağıda, bu sistemlere ilişkin tarihçe sunulmakta, 2001 yılı itibariyle sistemlerin sınıflandırması yapılmakta ve sistemlere ait istatistiki bilgi verilmektedir.

2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Ödeme Sistemlerinin Tarihçesi

1853 – New York Takas Odası (New York Clearing House: NYCH)

1913 – ABD Merkez Bankası Sistemi (Federal Reserve System: FRS)

1970 – Otomatik Takas Odası (Automated Clearing House: ACH)

1970 – Takas Odası Bankalararası Ödeme Sistemi (Clearing House Interbank Payments System: CHIPS)

1975 – New York Otomatik Takas Odası (New York Automated Clearing House: NYACH)

1992 – Takas Odası Elektronik Çek Takas Sistemi (Clearing House Electronic Check Clearing System: CHECCS)

▪ **NYCH:** ABD'deki özel bankalarca 1853'te New York'ta, para hareketleri ve mutabakat işlemlerinde tasarruf sağlamak için kurulan takas ve mutabakat sistemi NYCH, FRS kurulmadan önce döviz kurundaki dalgalanmaları önlemek için kullanılmıştır⁶⁷.

▪ **FRS:** 1913'te kurulan ABD Merkez Bankası Sistemi, ABD'nin 12 bölgesel merkez bankasından (Federal Reserve Bank) oluşturulmuştur. "Fedwire", 12 bölgesel merkez bankasının sahibi olduğu ve FRS tarafından işletilen ilk gerçek zamanlı mutabakat sistemidir. Sistem, katılımcılarının nihai ödemelerini merkez bankası parası cinsinden yapmalarını sağlamaktadır⁶⁸.

FRS'nin oluşturulmasında öncelikli amaç, Federal Reserve bölgeleri arasındaki altın transferlerini ve altın - dolar kur farklarını azaltmak olmuştur.

⁶⁷ Bkz. <http://www.nych.org/history.htm> (29.04.2003).

⁶⁸ Detaylı bilgi için bkz. FRB, 2001.

Bu amaçla ABD Merkez Bankası, bölgeler arası altın transferlerinin mutabakat işlemlerini gerçekleştirmek üzere “Altın Mutabakat Fonu (Gold Settlement Fund)” kurmuştur. Bu sistem, rezerv bakiyelerinin ayarlanması için gereken telegrafik sisteme geçişte bir adım olmuş, geçen yüzyıldaki teknolojik gelişmeleri takiben ABD Merkez Bankası da Fedwire Sistemini, güvenlik ve otomasyon derecesini artırmak suretiyle geliştirmiş, rezerv bakiyelerinde mutabakata varılmak suretiyle gerçek zamanlı temelde yüksek hacimli ödemelerin gerçekleştirildiği, gelişmiş bir otomasyona sahip, merkezileştirilmiş Fedwire Sistemine dönüştürmüştür. Sistemde ortalama ödeme birimi 3 milyon dolar civarında olmakla birlikte, daha küçük kritik zamanlı ödemeler de yapılabilmektedir.

Federal Reserve’in Fedwire Menkul Kıymetler Hizmeti, gerçek zamanlı, ödeme karşılığı teslimat (Delivery versus Payment: DvP) ilkesine göre çalışan, fon karşılığı menkul kıymet transferi sistemidir. 2000 yılında sistem üzerinden 188.1 ABD doları değerinde, 13.6 milyon adet menkul kıymetin transferi gerçekleştirilmiştir.

- **ACH:** 1970’lerin başlarında ortalama 3 bin dolar dolayındaki küçük meblağların transferi için Fedwire Sistemi bünyesinde ACH oluşturulmuştur (Gramlich,1999, s.2). ACH şebekesi, ülke çapında katılımcı finansal kuruluşların elektronik ödemelerinin bankalararası takasını sağlayan elektronik fon transfer sistemidir. Amerikan Takas Odası Birliği (American Clearing House Association), ABD Merkez Bankası, Elektronik Ödemeler Şebekesi (Electronic Payments Network) ve VISA kurumları, ACH işletimcisi olarak faaliyet göstermektedir⁶⁹.

- **CHIPS:** İlk elektronik ödeme sistemi olan, 1970’te faaliyete başlayan CHIPS’te başlangıçta mutabakat bir sonraki gün gerçekleştirilmekte iken 1981’den 1990’a kadar aynı gün mutabakat, 1990’dan itibaren de nihai mutabakat yani bire bir mutabakat esası geçerli olmuştur. CHIPS, Fedwire Sisteminden sonra yüksek meblağlı ABD doları ödemelerinde en çok kullanılan, Elektronik Veri Değişimi (Electronic Data Interchange: EDI) ile

⁶⁹ Bkz. http://www.nacha.org/About/what_is_ach_.htm (16.04.2003).

uyumlu gerçek zamanlı elektronik takas ve mutabakat sistemidir⁷⁰. Merkezi New York'ta olup, 1998'den itibaren özel olarak CHIPCo tarafından işletilmektedir⁷¹. ABD doları kullanımını gerektiren uluslararası ticari işlemler ABD bankalarındaki dolar hesapları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Uluslararası ABD doları işlemlerinin yaklaşık yüzde 90'ı CHIPS kanalıyla gerçekleştirilmektedir. Ocak 2003 itibariyle 22 ülkede 54 finansal kuruluş CHIPS katılımcısıdır⁷².

CHIPS işlemlerinin nihai mutabakatı Fedwire tarafından sağlandığı için CHIPS, Fedwire Sisteminin hem müşterisi, hem rakibi konumundadır⁷³.

- **NYACH:** 1975'te New York, New Jersey, Porto Rico ve Amerikan Virgin Adaları'ndaki finansal kuruluşlar arasındaki ödemelerin elektronik ortamda yapılmasını sağlamak üzere kurulan NYACH, elektronik fon transferinde ilklereindir. 2000'de "Elektronik Ödemeler Şebekesi (Electronic Payments Network: EPN)" adını alan sistem, New York Takas Odası Şirketi'nin fon transfer sistemidir⁷⁴.

- **CHECCS:** 1992'de sisteme dahil olan bir diğer kuruluş, CHECCS'tir. CHECCS, üye bankalar arasında elektronik çek takası sağlayan bir sistemdir.

- **DTCC ve NSCC:** 1960'ların sonlarında kurulan, menkul kıymet takası sağlayan özel olarak işletilen kuruluşlardır. Başlangıçta her işlem için fiziksel değişim söz konusu iken Ağustos 2001'den itibaren kaydi olarak, gerçek zamanlı eşleştirme mekanizmasına göre işlemektedir⁷⁵.

⁷⁰ EDI, farklı kurumlar arasında çok sayıda mesaj sınıfının (ödeme emirleri, faturalar, gümrük belgeleri, makbuzlar gibi) standart şekilde elektronik ortamda iletilmesini anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Detay için bkz. BIS, 2001b, s.16.

⁷¹ Bkz. BIS, 2003, s.444.

⁷² CHIPS hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.chips.org> ve <http://www.chips.org/stats.htm> (07.03.2003).

⁷³ Bkz. <http://www.ny.frb.org/pihome/fedpoint/fed36.html> (07.03.2003)

⁷⁴ NYACH hakkında detaylı bilgi için bkz. http://www.nych.org/files/nych_hist.pdf (20.01.2003).

⁷⁵ Bkz. <http://www.dtcc.com/AboutUs/history.htm> (29.04.2003).

2.3.2. Amerika Birleşik Devletleri'nde Ödeme Sistemlerinin Sınıflandırılması

ABD'de temel ödeme sistemleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır⁷⁶:

- Büyük meblağlı ödemeler (Fedwire, CHIPS)
- Küçük meblağlı ödemeler (Nakit, çek, kredi kartı, borç kartı, ATM/POS şebekesi, ACH, internet kanalıyla yürütülen yeni hizmetler)
- Menkul kıymet mutabakatı (DTCC, NSCC)
- Döviz işlemleri (CLS, CHIPS)

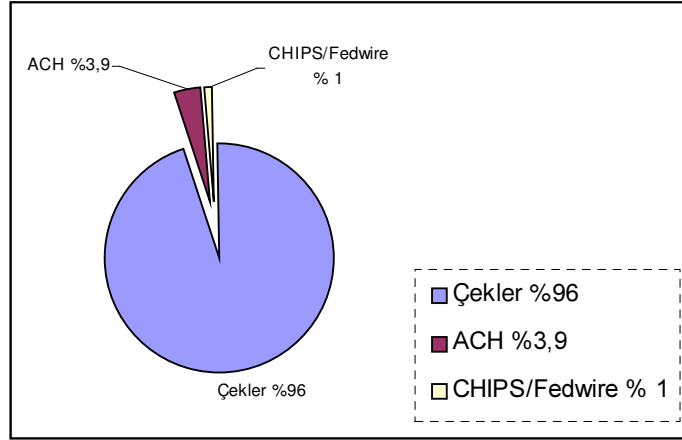
2.3.3. ABD'deki Ödeme Sistemlerinde Gerçekleşen İşlem Hacimleri (2001)

ABD'de ödemelerin çoğu (çek, ödeme emri ve kredi kartı ödemeleri gibi) tüketici piyasaları veya perakende piyasalarda gerçekleşen "küçük meblağlı ödemeler" olmasına rağmen, toptan fon transfer piyasası işlemleri olarak kabul edilen finansal kuruluşlar ve/veya işletmeler arasındaki CHIPS, ACH, Fedwire gibi takas ve mutabakat sistemleri ile gerçekleştirilen "büyük meblağlı ödeme sistemleri"ne ilişkin süreç, düzenleme ve kurallarla ilgili olarak karşılaşılan riskler daha önemli kabul edilmektedir (Del Busto, 1992, s.6).

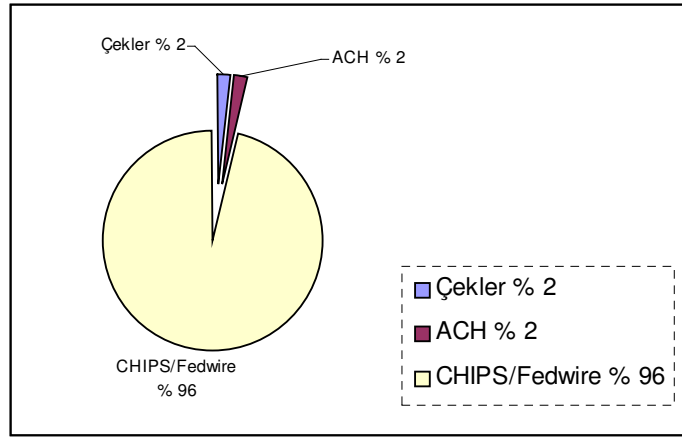
Yeni ödeme araçları ortaya çıkmakla birlikte ABD'deki ödeme sistemlerindeki elektronikleşme daha çok geleneksel elektronik ödeme araçları olan kredi kartları, borç kartları, ACH işlemleri ile sürdürülmekte, kullanımı ileri elektronik teknolojisinden etkilenmekle beraber nakit ve çek, ABD'de yaygın ödeme araçları olmaya devam etmektedir (Weiner, 1999, s.10).

Şekil 2.3.a. ve 2.3.b.'de ABD'deki ödeme sistemlerinde 2001 yılına ilişkin işlem bazında ve parasal bazda çek, ACH, CHIPS/Fedwire kullanım yüzdeleri verilmektedir.

⁷⁶ Bkz. FRB, 2002.

Şekil 2.3.a. ABD'deki Ödeme Sistemlerinin İşlem Bazında Dağılımı

Şekil 2.3.b. ABD'deki Ödeme Sistemlerinin Dolar Bazında Dağılımı

Kaynak: FRBNY, 2002.

Rakamlara göre, işlem hacmi olarak çek kullanımı yüksek iken, dolar bazında büyük meblağlı sistemlerde dolaşan para hacmi büyüktür. 2001 yılında Fedwire üzerinden gerçekleştirilen günlük ortalama transfer adedi 446.000 olup, bu transferlerin değeri 1.6 trilyon ABD dolarıdır. CHIPS üzerinden ise 240.550 transfer gerçekleştirilmiştir ve değeri 1.2 trilyon ABD dolarıdır.

2.4. Japonya'daki Ödeme Sistemleri

Japonya'daki ödeme sistemleri, 1980'lerin sonlarından itibaren önemli değişim geçirmiştir. İzleyen alt bölümlerde sistemlere ilişkin bilginin ardından, 2001 yılı istatistikleri sunulmaktadır.

2.4.1. Japonya'daki Ödeme Sistemlerinin Sınıflandırılması

Japonya'da dört temel ödeme sistemi vardır (BOJ, 2002, s.178). Bunlardan Zengin Sistem, Kambiyo Yen Takas Sistemi (Foreign Exchange Yen Clearing System: FXYCS), Bono ve Çek Takas Sistemi (Bill and Cheque Clearing System: BCCS) özel sektör tarafından, Japonya'nın RTGS Sistemi (Bank of Japan Financial Network System: BOJ – NET) Japonya Merkez Bankası tarafından işletilmektedir⁷⁷:

1. **Zengin Sistem:** 1973'te faaliyete geçen sistem, yurt içi fon transferlerinde kullanılan bankalararası takas sistemidir. Perakende kredi transferlerinde kullanılmaktadır. 2001 yılında sistem üzerinden günde ortalama beş milyon adet mesaj geçmiştir. Bu mesajların ortalama değeri 82 milyar ABD dolarıdır.

2. **FXYCS:** 1980'de uluslararası finansal işlemlerden kaynaklanan yen ödemelerinin takasını sağlamak için kurulan sistemin esası, başlangıçta kağıda dayalı iken 1989'da Tokyo Bankalar Birliği tarafından otomasyona dönüştürülmüştür. SWIFT kanalıyla Japonya'ya gelen uluslararası ödemelerin BOJ – NET'e aktarılması TBA tarafından işletilen FXYCS aracılığıyla olmaktadır. TBA, ödeme bilgilerinin nihai mutabakatı ve üye finansal kuruluşların günlük net pozisyonlarının hesaplanmasından Japonya Merkez Bankası'nı sorumlu tutmaktadır.

3. **BCCS:** Genellikle aynı coğrafi alandaki finansal kuruluşların bono ve çeklerinin konu olduğu takas sistemidir. Japonya'daki ilk takas odası 1879'da Osaka'da kurulmuştur. Tokyo Takas Odası (Tokyo Clearing House) 1887'de kurulmuştur. Aralık 2001 itibarıyla Japonya'da 540 bono ve çek takas odası vardır. Takas odaları bölgesel bankalar birliği kuruluşlarınca kurulmakta ve yönetilmektedir. Örneğin; Tokyo Takas Odası Tokyo Bankalar Birliği tarafından yönetilmektedir. Elektronik çek takas sistemine geçilmesi yönünde çalışmalar devam etmektedir.

4. **BOJ - NET:** Bankaların yukarıda sayılan takas sistemlerinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmede kullandığı, Japonya Merkez Bankası'nın fon transfer ve mutabakat sistemidir. BOJ-NET'in iki bileşeni

⁷⁷ Zengin Sistem, FXYCS ve BCCS'nin kurulması ve yönetimi konusunda Japonya'daki bankalar, Tokyo Bankalar Birliği (Tokyo Bankers' Association: TBA) ile işbirliği yapmıştır (BOJ, 2002, s.181).

vardır: Fon transferi için BOJ-NET Fon Transfer Sistemi ve mutabakat için BOJ-NET JGB Hizmetleri. 1988'de işleme geçen BOJ-NET Fon Transfer Sistemi, elektronik fon transfer sistemidir. Sistem, başlangıçta hem DNS hem RTGS olanağı sağladığı halde Japonya Merkez Bankası DNS esasını benimsemiş, 4 Ocak 2001 tarihinden itibaren ise RTGS, tek benimsenen mutabakat esası haline gelmiştir. 2001'de BOJ-NET Fon Transfer Sistemi üzerinden gerçekleşen günlük ortalama işlem hacmi 21.000 adet olup bu işlemlerin parasal değeri 634 milyar ABD doları tutarında olmuştur.

Japonya Merkez Bankası tarafından BOJ-NET üzerinden sağlanan ödeme hizmetleri şunlardır:

- Bankalararası para piyasası ve menkul kıymet işlemlerinden kaynaklanan finansal kuruluşlar arası fon transferleri,
- Aynı finansal kuruluşa ait farklı hesaplar arası fon transferleri,
- Özel olarak işletilen ödeme sistemleri arası net pozisyon mutabakatı,
- Para politikası işlemlerini de içeren, finansal kuruluşlar ile Japonya Merkez Bankası arasındaki fon transferleri.

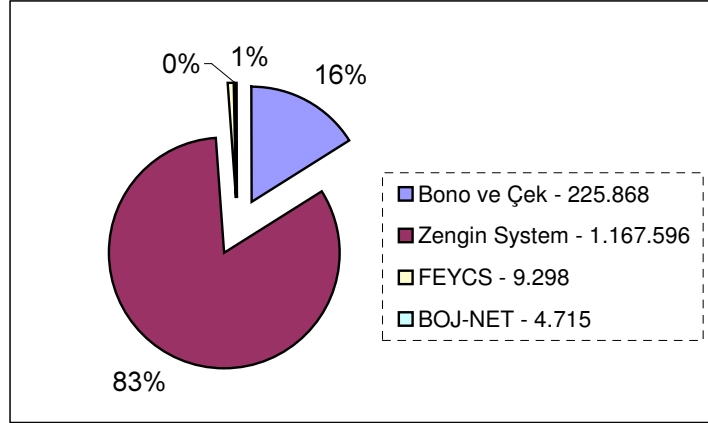
2.4.2. Japonya'daki Ödeme Sistemlerine İlişkin Ödeme Bilgileri

Özel olarak işletilen söz konusu üç sistemin de nihai mutabakat ajanı Japonya Merkez Bankası olduğundan ve büyük meblağlı ödemeler BOJ-NET üzerinden yapıldığından, işlem bazında düşük görünen BOJ-NET'in iş hacmi Tablo 2.5'te görüldüğü gibi meblağ olarak en yüksektir.

TABLO 2.5. JAPONYA'DAKİ ÖDEME SİSTEMLERİNDE GERÇEKLEŞEN ÖDEMELERİN DAĞILIMI (2001)

Ödeme Sisteminin Adı	İşlem Hacmi (Bin Adet)	Meblağ (Trilyon Japon Yeni)
BCCS	225.868	1.052,3
Zengin Sistem	1.167.596	2.240,2
FXYCS	9.298	6.247,0
BOJ-NET	4.715	35.398,2
Toplam	1.407.477	44.937,7

Kaynak: BOJ, 2002, s.218-221.

Şekil 2.4. Japonya'daki Ödeme Sistemlerinde İşlem Bazında Dağılım

Kaynak: BOJ, 2002, s.218-221.

Tablo 2.5. ve Şekil 2.4.'e göre, işlem hacmi en yüksek olan Zengin Sistemde işlem gören ödemeler küçük meblağlı ödemeler olduğu için bu sistem üzerinden geçen parasal değer, çeklerden sonra ikinci sırada gelmektedir.

2.5. Türkiye'deki Ödeme Sistemleri

Türkiye'deki ödeme sistemlerinde de dünyadaki genel eğilimle uyumlu olarak 1990'dan itibaren ciddi bir değişim gözlenmiştir. Aşağıda Türkiye'deki ödeme sistemlerine ilişkin yapılacak bir sınıflandırma ve açıklamadan sonra, 2001 yılında ödeme sistemlerine ilişkin istatistikler verilmektedir.

2.5.1. Türkiye'deki Ödeme Sistemlerinin Sınıflandırılması

Türkiye'deki ödeme sistemleri şu başlıklar altında incelenebilmektedir (TCMB, 2001, s.16):

1. EFT Sistemi
2. EMKT Sistemi
3. TCMB'nin Ciro Sistemi
4. Bankalararası Takas Odaları Merkezi
5. Banka Kartı Merkezi

1. **EFT Sistemi:** Ödeme sistemlerine ilişkin uluslararası literatürdeki adı “Turkish Interbank Clearing System: TIC-RTGS” olan EFT Sistemi, 1 Nisan 1992 tarihinde işleme açılmıştır. Sistem, katılımcıları arasında, Türk lirası aktarım ve mutabakat işlemlerinin elektronik ortamda, kaydi ve gerçek zamanlı olarak yapılmasına ve bu işlemlere ilişkin gerekli belge ve raporlar üretilmesine olanak vermektedir. 24 Nisan 2000’de yeni işlevlerin eklenmesiyle EFT II. Nesil devreye alınmıştır.

- Bankalararası işlemler (Bankalararası büyük meblağlı ödemeler, piyasa işlemleri, menkul kıymet ödemeleri, müşteri ödemeleri ve bu işlemlerin teyitleri için kullanılan bilgi mesajları),
- Çek ve kredi kartı işlemlerinin nihai mutabakatı,
- Kamu kurum ve kuruluşlarının ücret ödemeleri ve bonolara ilişkin bankalararası ödemeler (TCMB ile Açık Piyasa, Döviz Efektif Piyasası ve TL piyasası işlemlerine ilişkin ödeme ve haber mesajları),

EFT Sistemi üzerinden gerçekleştirilen işlemlerdendir.

2. **EMKT Sistemi:** Katılımcıların menkul kıymet aktarım ve mutabakatlarının yapılmasını, depo kayıtlarının işlenmesini ve çeşitli raporların alınmasını sağlayan EMKT Sistemi 30 Ekim 2000’de işleme açılmıştır (TCMB, 2001, s.2). EMKT Sisteminde esas olarak hazine bonoları ve devlet tahvilleri işlem görmektedir. Menkul kıymetler kaydi ortamda ve elektronik olarak depolanmakta ve transfer edilmekte, fon mutabakatı EFT Sistemi üzerinden sağlanmaktadır. Türkiye’deki EMKT Sistemi “Ödeme karşılığı Teslimat (Delivery versus Payment: DvP)” ilkesine göre çalışmaktadır. Katılımcı tarafından TCMB’ye teslim edilen fiziksel kıymetler katılımcının EMKT depolarına kaydedilmektedir⁷⁸.

3. **TCMB Ciro Sistemi:** Bazı bankalar, finansal kuruluşlar, kamu kurumları ve uluslararası kuruluşların TCMB şubeleri nezdinde hesapları tutulmaktadır. TCMB Ciro Sistemi, söz konusu hesaplar ve TCMB şubeleri arasında kredi aktarımına olanak sağlayan bir sistemdir. EFT Sistemi

⁷⁸ Önemli sayıda ekonomide menkul kıymetlerin halen fiziksel dağıtımı söz konusu olmakla birlikte pek çok ülkede menkul kıymet transferleri giderek kağıtsız, sadece muhasebe kaydı esasına dayanan bir şekilde gerçekleştirilmektedir.

kurulmadan önce bankalararası transferlerde de bu sistem kullanılmakta iken EFT Sisteminin kurulmasından sonra sistemin kullanımı azalmıştır (BIS, 2000, s.9). TCMB sadece EFT katılımcısı olmayan finansal kuruluşların bankalararası transferlerinde bu sistemin kullanılmasına izin vermekte, EFT katılımcıları transferlerini EFT Sistemi üzerinden gerçekleştirmektedir. Ancak bakiye mutabakatında şube hesapları halen aktif olarak kullanılmaktadır. Gün başında Ciro Sistemi önceden tanımlanmış bir hesap bakiyesini EFT hesabına aktarmakta, gün sonunda da EFT hesap bakiyeleri TCMB'nin Ciro Sistemine iletilerek bankaların ciro hesaplarına kaydedilmektedir.

4. Bankalararası Takas Odaları Merkezi: Türkiye'de "3167 sayılı Kanunun 6. maddesi gereğince çeklerin banka şubeleri arasında hesaben tesviyesini sağlamak üzere 03.10.1985 tarihinde, TCMB'nin gözetimi altında, merkezi Ankara'da bulunan ve faaliyetlerinde özel hukuk hükümlerine tabi "Bankalararası Takas Odaları Merkezi" adıyla bir tüzel kişilik kurulmuştur⁷⁹.

Bankalararası çek takas işlemlerinden doğan bakiyeler ya bankaların TCMB Ankara Şubesi nezdindeki hesaplarından doğrudan veya EFT Sistemi kullanılarak en geç ertesi iş günü saat 12.00'ye kadar tasfiye edilmektedir. Takas odalarında işlem gören çek sayısı her geçen gün artmaktadır. 2000 yılında yaklaşık 67 milyar ABD doları tutarında 29,5 milyon adet çek işlem görmüştür (Okay, 2001, s.8).

Bankacılık sisteminin ulaştığı bilgisayarlaşma düzeyi ve iletişim olanaklarının sağladığı kolaylıklar doğrultusunda, takas işlemlerinin bilgisayar ortamında yapılması amacıyla Bankalararası Takas Odaları Merkezi Yönetmeliğinde 1993 yılında değişiklikler yapılmış ve bu doğrultuda Bankalararası Ankara ve İstanbul Takas Odalarında çek takası elektronik ortamda yapılmaya başlanmıştır⁸⁰. 16 Nisan 1998 tarihinden itibaren fiziken ibraz edilmeksizin gerçekleştirilen çek takası sistemine katılan bankalar yurt çapındaki tüm şubelerinden takasa konu olabilecek çekleri Bankalararası İstanbul Takas Odası'nda işleme alabilmektedirler. Bunun sonucunda, zaman

⁷⁹ Bkz. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankalararası Takas Odaları Merkezi Yönetmeliği, I. Bölüm, Genel Hükümler, Kuruluş, Md. 1.

⁸⁰ "Elektronik takas", elektronik ortamda işlem yapılan bankalararası takas odalarında bankalarca hesaben tesviye edilmek üzere, muhatap bankalara fiziken ibraz edilen çekler ile fiziken ibraz edilmeyen çeklere ilişkin bilgilerinin, banka bilgisayarları ve merkezi bir bilgisayar aracılığı ile elektronik olarak birlikte işleme alındığı, Bankalararası Takas Odaları Merkezi Yönetim Kurulu tarafından uygulamaya konulan elektronik takas sistemini anlatmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/mevzuat/BANKACILIK/3-I.htm> (20.03.2003).

içinde diğer takas odalarının işlem hacmi azalmış ve Nisan 2002 itibariyle İstanbul Takas Odası'nın işlem hacmi, toplam takas işlem hacminin yüzde 94,5'ini oluşturmuştur. İşlevini yitirmeye başlayan diğer takas odalarından yirmisinin, TCMB Banka Meclisi'nin 4.7.2002 tarihli kararı ile kapatılmasına karar verilmiştir.

5. Bankalararası Kart Merkezi (BKM): 1990'da 13 büyük Türk bankası tarafından kurulan BKM, kar amacı gütmeyen bir kurumdur. Bankaların yurt içi kredi kartı ödemelerinde kullandıkları, iletişim ağlarının ve ATM'lerin paylaşımı yoluyla altyapı ve kaynakların akılcı şekilde kullanımına olanak sağlayan BKM sistemi 1993'te işleme başlamıştır. BKM üyesi olabilmek için ya banka, ya da VISA veya MasterCard üyesi olmak yasal gerekliliktir. BKM, kredi kartı ödemeleri ile ilgili işlemlerin hizmet sağlayıcısıdır. Bankalararası tüm yurt içi kredi kartı ödemelerinin mutabakatını sağlar, yasal ve yönetimle ilgili altyapı kurar, teknoloji standartlarını belirler, ulusal bileşik uyarı bülteni yayımlar, BKM sistemini işletir. BKM'nin TCMB nezdinde özel bir anlaşmaya dayanan, kredi kartı ödemelerinde kullanılan ayrı bir mutabakat hesabı vardır (BIS, 2000, s.9).

Türkiye'de kredi kartı tanıtımı 1960'ların sonlarında yapılmasına rağmen Türk bankaları 1998'de kredi kartı çıkarmaya başlamıştır⁸¹.

EFT ve EMKT Sistemlerinin sahibi ve işletim sorumlusu olan TCMB, 25.4.2001 tarih, 4651 sayılı kanun ile değişik 1211 sayılı TCMB Kanununun verdiği yetkiyle ödeme sistemlerinin kullanımını yaygınlaştırmak, sistemlerin kesintisiz işlemlerini ve denetimini sağlayacak düzenlemeleri yapmak, sistemlerin güvenilirlik ve etkinliklerini artırmak ve sistemleri gereksinimler doğrultusunda geliştirmek amacıyla EFT ve EMKT Sistemlerinin uluslararası ödemelerin mutabakatlarıyla ilgili üst kuruluş olan BIS tarafından saptanmış olan CPSIPS ile uyumlu olması için çalışmalarını sürdürmektedir⁸².

EK 3'te Türkiye'deki bankalararası ödemelerin organizasyonuna ilişkin şematik gösterim sunulmaktadır. Şekilde görüldüğü gibi bankalararası ödemelerde nihai mutabakat ajanı TCMB'dir.

⁸¹Bkz. http://www.mezun.com/turkey/1_7_2.cfm (19.02.2003).

⁸² Bkz. http://eft.tcmb.gov.tr/EFT-tanitim.htm#_Nedir? (21.02.2003).

2.5.2. Türkiye'deki Ödeme Sistemlerine İlişkin Ödeme Bilgileri

EFT Sisteminden geçen meblağlarla ilgili bir alt veya üst limit bulunmamaktadır. TCMB, Japonya Merkez Bankası'na benzer şekilde tüm ödeme sistemlerinin nihai mutabakat ajanı ve daha çok büyük meblağlı ödemelerin gerçekleştiği sistem olması dolayısıyla 2001 yılında Türkiye'deki ödeme sistemlerinde dönen paranın yaklaşık olarak yüzde 98'i EFT Sistemi üzerinden gerçekleştirilen ödemelerden oluşmaktadır.

Yukarıdaki sınıflandırma kapsamında Türkiye'de 2001 yılı içinde gerçekleşen ödemelere ilişkin bilgiler Tablo 2.6'daki gibidir:

TABLO 2.6. TÜRKİYE'DEKİ ÖDEME SİSTEMLERİNDE GERÇEKLEŞEN ÖDEMELERİN DAĞILIMI (2001)

Ödeme Sistemi	Ödeme Adedi (milyon)	Ödeme Tutarı (trilyon TL)	Toplam Adetteki Payı (%)	Toplam Meblağdaki Payı (%)
EFT	26,7	2.784.084	5	0.977
Çek Takas Odaları	25,7	52,6	5	0.018
Kredi Kartları	508	14,3	90	0.005
Toplam	560,4	2.851.012	100	1

Kaynak: TCMB, 2001b.

Adet bazında bakıldığında kredi kartı, en çok kullanılan ödeme aracı olmuştur. O'Mahony ve diğerlerinde (2001, s.15) bunun Türkiye'deki finansal sistemin ABD ve Avrupa ülkelerine oranla daha az gelişmiş olmasından kaynaklanmış olabileceği ifade edilmektedir. Bu değerlendirme ile ilgili olarak, finansal gelişmişlik ölçütü ne olmalıdır ve bunun ödeme sistemleri ile ilgisi nasıl kurulabilir gibi sorulardan hareketle detaylı bir çalışma yapılması gerektiği düşünülmektedir.

2.6. AB, ABD ve Türkiye'deki Ödeme Sistemlerinin Karşılaştırılması

Ülkeler arası karşılaştırma yaparken ülke ekonomilerinin büyüklüğü ile ilgili temel büyüklüklerin bilinmesinde fayda vardır. Ödeme sistemlerinin karşılaştırıldığı bu alt bölümde çalışmada incelenen ülke ekonomilerinin büyüklüğüne ilişkin veriler Tablo 2.7'de sunulmaktadır.

TABLO 2.7. AB - ABD - JAPONYA ve TÜRKİYE EKONOMİLERİNİN BÜYÜKLÜĞÜNÜN KARŞILAŞTIRILMASI (2001)

	Euro Alanı	ABD	Japonya	Türkiye
Toplam Nüfus (Milyon)*	306,6	284,8	126,9	69
GSYİH (Milyar Euro)**	6.824,4	8.700,9	3.876,4	165
Kişi Başına Düşen GSYİH (Bin Euro)**	22,3	30,5	30,5	2,5

Kaynak:

1. Euro Alanı ve Amerika verileri için bkz.
<http://www.ecb.int/stats/comparison/comparison.htm> (21.02.2003)
*Euro Alanı için yıllık ortalama, ABD için yılın orta değeri verisi kullanılmış, ** ABD doları cinsinden olan değerler, OECD'nin 2001 yılı satın alma gücü paritesi üzerinden euroya çevrilmiştir.
2. Japonya verileri için bkz.
<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ja.html#Econ> ve <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ja.html#People> (13.03.2003)
ABD doları 1 euro=0,89 paritesinden euroya çevrilmiştir.
(<http://pacific.commerce.ubc.ca/xr/> ve <http://pacific.commerce.ubc.ca/xr/euro/> ye göre).
3. Türkiye'nin verileri için bkz.
<http://www.tcmb.gov.tr> adresi elektronik veri dağıtım sistemi GSMH-Kişi başına verisinden 2001 yıl ortası değeri ve <http://www.fifoost.org/EU/statistik/tuerkei.php> (03.03.2003).

Tablo 2.7 verilerine göre, ABD, AB ve Japonya ekonomisinin kişi başına GSYİH bakımından Türkiye ekonomisinin ortalama olarak yaklaşık 11 katı olduğu görülmektedir. Söz konusu ülkelerin büyük meblağlı ödeme sistemlerine ilişkin bilgilerin yer aldığı Ek 4'teki tablodan da görüldüğü gibi EFT-EMKT Sistemlerinin yıllık iş hacmi işlem bazında ABD'nin yüzde 15, Euro Alanı'nın yüzde 25'i düzeyinde iken Japonya'nın yaklaşık 2 katına ulaşmaktadır. Parasal değer bazında ise söz konusu ülkelerin işlem hacminin yüzde 0,7'sine ancak ulaşmaktadır. Bu durumun, söz konusu ülkelerin bankacılık sisteminin büyüklüğünden ve finansal gelişmişlik düzeyinin yüksek olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Türkiye'deki ödeme sistemlerinde tüm nakit dışı ödemelerin nihai mutabakat ajanının TCMB olması bakımından Japonya'dakine benzer bir yapı söz konusudur. ABD'de işlem hacmi bakımından çekler en önemli ağırlığa sahipken Türkiye'de kredi kartları aynı konumdadır. AB'de ise kredi transferleri ve borç kartı ödemeleri öncelikli sırada yer almaktadır.

2.7. Değerlendirme

1980'lerden itibaren büyük meblağlı ödeme sistemlerinde RTGS esasına geçiş yönünde bir eğilim olmakla beraber her ülkenin kendine has özellikleri nedeniyle diğer ödeme sistemlerinde ülke geneline bakıldığında ödeme sistemlerinde farklılıklar görülmektedir. ABD'de çek, AB ve Japonya'da elektronik kredi transferi en çok kullanılan nakit dışı ödeme araçları iken Türkiye'de kredi kartları, toplam nakit dışı ödeme işlemleri içinde yüzde 90'lık payla birinci sırada yer almaktadır. Bu durumun Türkiye'deki finansal sistemin ABD ve Avrupa ülkelerine oranla daha az gelişmiş olmasından kaynaklanmış olabileceği yönünde değerlendirmelere rastlanmıştır. Bu bağlamda, "finansal sistemin gelişmişlik derecesi ile ödeme sistemleri arasındaki ilişki" konusunun, başka bir çalışmada incelenebilecek bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu noktada Türkiye'de tüm ödemelerin mutabakatının EFT Sistemi üzerinden sağlandığının ve dolayısıyla meblağ bazında karşılaştırmalarda birinci sırayı EFT Sisteminin aldığı belirtilmesi gerekmektedir. Türkiye'deki ödeme sistemleri bu yönüyle ABD ve Japonya'daki sisteme benzemektedir. Ayrıca, EFT Sistemi, 1992'den bu yana tüm gelişmiş ülkelerin son 10 yılda ulusal ödeme sistemlerinde kredi riskini en aza indirgediği gerekçesiyle giderek daha fazla benimsediği RTGS esasına göre işlemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIKTA ULUSLARARASI FİNANSAL İLETİŞİM VE GELECEĞİ

Teknolojik gelişmelerin etkileri, pek çok alanda olduğu gibi bankacılık ve finans sektöründe de yoğun olarak görülmektedir. Finansal piyasalarda yaşanan serbestleşme ve yeniden düzenlemeler, müşterilerin yeni mali ürün ve hizmet talepleri ve teknolojik gelişmeler sonucu artan rekabetle birlikte bankacılık, uluslararası bir nitelik kazanmıştır.

Ek 5'te bankaların kendi içindeki elektronik fon transferine ilişkin bilgi sistemi şematik olarak Chorafas'taki (1988, s.100) gibi sunulmaktadır. Buna göre bankalar, uluslararası finansal bilgi akımında SWIFT Sistemini kullanmaktadır.

Bu çalışmanın temel konusu uluslararası finansal iletişim olduğu için bu bölümün izleyen alt bölümlerinde bankaların kendi içindeki bilgi iletişim sisteminden ziyade, ödeme sistemlerinde son yıllarda giderek artan küreselleşme hareketi, bankalararasında uluslararası finansal iletişimde en çok kullanılan sistem olan SWIFT ve SWIFT'in yeni mesaj platformu SWIFTNet ile ödeme işlemlerinde yakın gelecekte öngörülebilecek yenilikler üzerinde durulmaktadır.

3.1. Uluslararası Finansal İletişim

Bankalar ve diğer finansal kuruluşlar, uluslararası finansal iletişimde alternatif iletişim araçlarından hangisinin kullanılacağı konusunda karar verirken iletişimin hızı, güvenliği, belli standartları taşıması ve maliyeti gibi hususları göz önünde bulundurmaktadır. Günümüzde, son derece güvenli şifreleme mekanizması, hesaplı ve hızlı hizmet sağlama, standart mesaj yapıları sayesinde tüm dünyada elektronik finansal iletişimde en çok SWIFT Sistemi kullanılmaktadır (Kargı, 2001, s.2).

Del Busto (1992)'da da, uluslararası bankacılıkta en çok kullanılan iletişim sisteminin SWIFT tarafından sağlandığına, EDI teknolojisindeki gelişmelerin uluslararası bankacılıkta güvenlik, gizlilik ve çeşitli ulusal yasal gereksinimlerin sağlanmasındaki önemine işaret edilmektedir.

3.1.1. SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication)

1970'lerin ortalarından itibaren uluslararası finansal iletişimde ortak bir dil oluşturmak üzere kurulan SWIFT, üye bankaları aracılığıyla üyelerin kendi ve müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak tüm finansal piyasalar arasında mesaj alış verişi ve arayüz yazılım hizmeti sağlayıcısıdır. Sistem, dünya genelinde sürekli olarak hizmet vermektedir.

Sahibi üye banka ve finansal kuruluşlar olan SWIFT, Belçika yasalarına tabi olarak kooperatif bir ortaklık şeklinde örgütlenmiştir. 1973 yılında, 15 ülkede 239 bankanın desteği ile kurulmuş, dünya genelinde veri işleme ve iletişim ağı ile, 1977 yılında faaliyete geçmiştir⁸³.

SWIFT'in idare merkezi Belçika'dadır (La Hulpe). İki operasyon merkezinden biri ABD'de (Culpeper, Virginia), diğeri Hollanda'dadır (Zoeterwoude).

SWIFT'ten önce uluslararası finansal iletişim yöntemleri olarak teleks, telefon ve postanın kullanıldığı bilinmektedir⁸⁴. Kargı (2001, s.6)'da da iletişim araçları olarak telefon, faks, çek, teleks, otomatik para çekme makinaları – plastik kartlar, internet, SWIFT sayılmaktadır. Aynı çalışmada, ana ödeme bilgisi taşıyıcısı olarak SWIFT'in mesaj tipleri, yapıları ve teknik altyapısının uluslararası bankacılıkta bir çeşit referans haline geldiği ifade edilmektedir.

SWIFT, geleneksel bankacılık ilişkilerini değiştirmemiş, transferlerin elektronik ortamda yapılmasını sağlayarak işlemlerin hızını artırmıştır (Chorafas, 1988). Bir SWIFT ödeme mesajı, fon transfer bilgisidir; ödemenin

⁸³ SWIFT'in tarihçesi hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.swift.com>.

⁸⁴Chorafas (1988, s.114), büyük finansal kuruluşların SWIFT'ten önce de kendi uluslararası ödemelerinde kullandıkları büyük iletişim ağları olduğundan bahsetmektedir. Örnek olarak; Bank of America, Citibank, Chase Manhattan, Morgan, Chemical Bank, Manufacturers' Hanover Trust, First of Chicago, Mellon Bank, Barclays, Standard Chartered, Lloyds Bank, National Westminster Bank, Union Bank of Switzerland, Swiss Banking Corporation, Credit Suisse, Deutsche Bank ve Bank of Tokyo'yu vermektedir.

mutabakatı bir ödeme sistemi veya muhabir bankacılık ilişkileri kanalıyla sağlanmaktadır.

3.1.1.1. SWIFT'in Bileşenleri

SWIFT'in mevcut iletişim alt yapısı olan X.25'te SWIFT'e ulaşabilmek için gereken teknik donanımın bileşenleri şunlardır⁸⁵:

1. Bilgisayar Temelli Terminal (CBT: Computer Based Terminal: SWIFT iletişim ağına fiziksel bağlantı için CBT'ye ihtiyaç vardır. CBT, donanım ve yazılım içermektedir⁸⁶.

2. Bölgesel İşlemci (Regional Processor: RP)⁸⁷

3. Müşteri Ulaşım Noktası (Customer Access Point: CAP)

4. SWIFT'e Ulaşım Noktası (SWIFT Access Point: SAP)

5. Operasyon Merkezi (Operation Center: OC)⁸⁸.

3.1.1.2. SWIFT'in Mesaj Hizmetleri

SWIFT'in sunduğu mesaj hizmetleri şunlardır:

1. Finansal Mesaj Aktarımı - Arşiv - Yönlendirme (FIN Application)

2. Dosya Aktarımı (Interbank File Transfer: IFT)

3. Etkileşim (Interactive: INT)

1. Finansal Mesaj Aktarımı - Arşiv - Yönlendirme: Finansal mesaj hizmetinden faydalanabilmek için sistemde öncelikle genel uygulama alanına (General Purpose Application: GPA) giriş yapılması gerekmektedir. Kurum içi yazılımlar vasıtasıyla veri girişi yapıp, gerekli kontrol aşamalarından geçen mesajlar SWIFT Sistemine aktarılmaktadır.

2. Dosya Aktarımı: Finansal mesaj aktarımı - arşiv - yönlendirme hizmeti kapsamında gerçekleştirilemeyecek büyüklükteki dosyaların aktarımı için kullanılan güvenli ve düşük maliyetli mesaj hizmetidir. Kapasitesi 3

⁸⁵ X.25, SWIFT İletişim Şebekesi (SWIFT Transport Network: STN)'de kullanılan protokoldür. Paket teknolojilere dayalı şebekelerdeki iletişim standardıdır (BIS, 2001b).

⁸⁶ Uluslararası gönderilmek ve alınmak istenen mesajlar çeşitli sistemlerce üretilebileceği halde SWIFT'e sadece CBT kanalıyla ulaştırılabilmektedir. TCMB'de SWIFT Sistemine ulaşmak için kullanılan yazılım IBM'in "MERVA" yazılımıdır.

⁸⁷ Türkiye'nin bölgesel işlemcisi İstanbul'dadır (Kargı, 2001, s.3).

⁸⁸ Türkiye'den gönderilen mesajlar Hollanda'daki operasyon merkezi kanalıyla işlenmektedir.

megabyte (MB)'dan büyük olmayan (yaklaşık 750 sayfalık sıkıştırılmamış metin) her mesajın, herhangi bir sınırlama olmaksızın iletimi dosya aktarımı hizmetinin konusunu oluşturmaktadır.

3. Etkileşim: Yukarıda sayılan iki hizmetin tamamlayıcısı olan etkileşim hizmeti, SWIFT iletişim ağına karşılıklı, gerçek zamanlı bağlantı sağlanarak SWIFT ve/veya üçüncü grup hizmet sağlayıcılar tarafından sunulan finansal hizmetlere ulaşımın gerçekleştirilmesini içermektedir.

3.1.1.3. SWIFT'in En Temel Avantajları

1. Standart Mesaj Yapısı: SWIFT mesajlarının formatı ve bunlarla ilgili kurallar ve protokoller standarttır⁸⁹. SWIFT arayüzü (SWIFT Interface Device: SID) her alanın otomatik olarak kontrolüne ve düzeltmelere olanak sağlamaktadır. Tüm finansal işlemler için düzenlenmiş 250'nin üzerinde standart vardır.

2. Güvenlik: SWIFT'te güvenliği sağlayan temel unsurlar şunlardır:

- Tüm finansal mesaj trafiği X.25 şebekesi üzerinden gerçekleşmektedir.

- Mesajlar SWIFT kanalıyla aktarılırken modern şifreleme teknikleri vasıtasıyla karakterlere değişik semboller atanmak suretiyle bozulmakta (encryption) ve gerekli çevrim yapılarak (decryption) alıcıya ulaşmaktadır.

- Sisteme giriş aşamasında kullanıcı kodları ve şifrelere ihtiyaç duyulmaktadır.

- Ayrıca ödeme nitelikli, parasal değer içeren mesaj iletişimi için kurumlar arasında şifre değişimi yapılması gerekmektedir.

3. Hızlı iletişim: SWIFT kanalıyla gönderilen mesajlar bir kaç saniye içinde gönderildiği SWIFT adresine ulaşmaktadır.

4. Sisteme 7 gün 24 saat boyunca her an ulaşılabilir.

⁸⁹ SWIFT mesajlarının ana yapısı üç kısımdan oluşmaktadır: Başlık (header), metin (text), son (trailer). EK 6'da örnek bir SWIFT mesaj yapısı sunulmaktadır.

3.1.1.4. SWIFT'in Gözetimi

Belçika Merkez Bankası (National Bank of Belgium: NBB), G-10 ülkeleri merkez bankalarının oluşturduğu CPSS'nin desteğiyle SWIFT'in başta gelen gözetim otoritesidir⁹⁰.

3.1.1.5. SWIFT Destekli Ödeme Sistemleri

Günümüzde ödemelerin düzgün şekilde gerçekleştirilmesi için 30'dan fazla takas ve mutabakat sistemi, güvenli mesaj alış verişi, bağlantı ve ortak mesaj standartlarında SWIFT desteği almaktadır.

SWIFT, TARGET Sistemi katılımcısı 15 merkez bankasına mesaj iletişim hizmeti sağlamaktadır. Ayrıca, AB'de EBA'nın Euro 1 Sistemi, ELLIPS (Belçika), DEBES (Danimarka), BOF-RTGS (Finlandiya), TBF/PNS (Fransa), HERMES (Yunanistan), IRIS (İrlanda), LIPS (Lüksemburg), SPI (İspanya), RIX (İsveç) ve CHAPS Euro'nun (İngiltere) mesaj altyapısını sağlamaktadır.

Euro Alanı dışında ise 1999 yılı sonu itibariyle SWIFT, Avustralya (PDS), Güney Afrika (SAMOS), Hırvatistan (HSVP), İspanya (SEPI), İsveç (RIX), İsviçre (SIC), Kanada (LVTS), Macaristan (VIBER), Mısır (PEG), Norveç (NICS), Slovakya (SIPS), Venezuela (PIBC), Yeni Zelanda'daki (SCP) ödeme sistemlerine şebeke altyapısı sağlamaktadır.

Çok ülkeli ödeme ve mutabakat sistemi olan CLS'nin şebeke altyapısı da SWIFT tarafından hazırlanmıştır.

3.1.1.6. SWIFT İstatistikleri

Aralık 2002 itibariyle 198 ülkede, 2.203 üye, 3.079, alt-üye, 2.183 katılımcıdan oluşan 7.466 kuruluş finansal iletişimde SWIFT Sistemini kullanmaktadır.

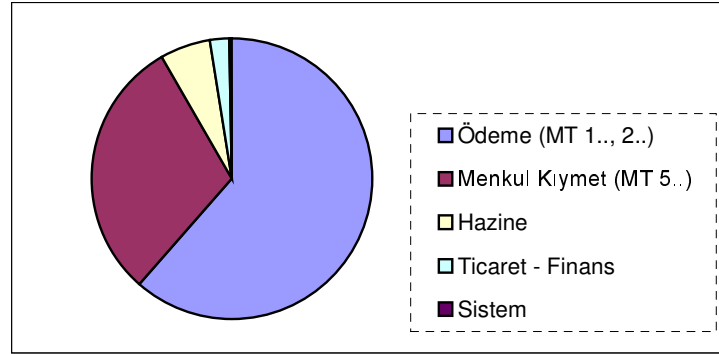
⁹⁰ Bkz. NBB, 2002.

TABLO 3.1. BÖLGELER İTİBARIYLA SWIFT MESAJ TRAFİĞİ (2002)

Bölge Adı	Toplam SWIFT Mesaj Adedi	Toplamdaki Payı (%)
Avrupa ⁹¹	792.318.527	66.5
Amerika	213.780.479	17.9
Asya-Pasifik	141.234.197	11.8
Afrika	30.413.524	2.5
Orta-Doğu	15.060.782	1.3
Toplam	1.192.807.509	100

Kaynak: <http://www.swift.com> (10.02.2003).

İşlem türüne göre SWIFT mesaj dağılımı şu şekildedir:

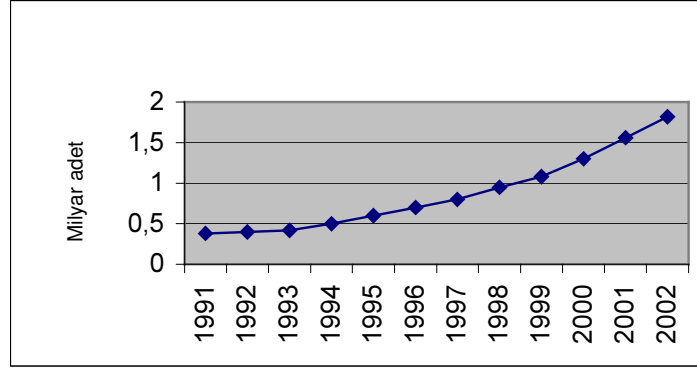
Şekil 3.1. 2002 Yılında Tüm Dünyada Kullanılan SWIFT Mesaj Tiplerinin Dağılımı

Kaynak: <http://www.swift.com> (20.04.2003).

- Ödeme (MT 1.., 2..) - yüzde 60.9
- Menkul kıymet (MT 5..) - yüzde 30.1
- Hazine - yüzde 6.1
- Ticaret - finans - yüzde 2.4
- Sistem (0..) - yüzde 0.4

Tablo 3.1 ve Şekil 3.1'e göre, tüm dünya genelinde en çok kullanılan SWIFT mesaj tipleri (MT1.., MT 2..) ödeme nitelikli mesajlardır.

⁹¹ SWIFT istatistiklerinde Türkiye, Avrupa grubunda yer almaktadır.

Şekil 3.2. 1991-2002 Dönemi SWIFT Finansal Mesaj Trafiği

Kaynak: <http://www.swift.com> (10.02.2003).

Şekil 3.2’de görüldüğü gibi 1991-2002 döneminde SWIFT mesaj trafiği sürekli artış göstermiştir.

3.2. Ödeme Sistemlerinde Küreselleşmeye Doğru

Uluslararası piyasalarda işlem yapan bankalar ve diğer finansal kuruluşlar, artan müşteri taleplerini karşılamak ve genişleyen finansal hizmet piyasalarında daha etkili olabilmek amacıyla elektronik iletişim teknolojilerinden giderek artan oranda faydalanmaktadır.

İletişim uydularının fırlatılması ve Pasifik Okyanusu boyunca, yapımı 1989’da tamamlanan fiber optik kabloların yerleştirilmesi gibi gelişmelerle hızla ilerleyen bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, bilginin sürekli aktarımını sağlamak üzere küresel iletişim şebekesinin kurulmasını sağlamıştır. Bu sayede, finansal işlemler ve bunların mutabakatı çok hızlı şekilde gerçekleştirilmeye başlamıştır.

Sonuç olarak, iletişim ağının küreselleşmesi ödeme ağının küreselleşmesine iki farklı açıdan katkıda bulunmuştur. Birincisi, finansal piyasalar ve sözleşmelerle ilgili bilgi toplamak için gerekli küresel iletişim ağının kurulması yoluyla küresel finansal işlem hacmi artmış, bu işlemlerin küresel mutabakatına talep artmıştır. İkincisi, ödemelerin sürekli yapılabilmesi için gereken küresel şebekenin kurulması, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sürekli hale gelmesini mümkün kılmıştır (Oritani, 1991, s.116).

3.2.1. Ödeme Sistemlerinde Küreselleşmenin Olumsuz Etkileri

Ödeme şebekesinin küreselleşmesiyle birlikte uluslararası finansal sistemdeki riskler de küreselleşecektir. Oritani (1991, s.119)'de bu konuda iki temel riskten bahsedilmektedir:

1. Ödeme şebekesinin merkezi veya uluslararası finans merkezi konumunda bulunan bir ülkenin bu statüsünü kaybetmesi: Günümüzde finansal işlemlerin çoğu üç temel finans merkezinde (New York, Londra ve Tokyo) yoğunlaşmıştır. Ödeme ağının küreselleşmesiyle bu merkezler arasındaki rekabet daha da artacaktır. Bunun nedeni, finansal işlemlerin iletildiği iletişim ağıyla birlikte ödeme ağının da küreselleşmesinin ayrı ayrı bölgesel finans merkezlerinde gerçekleştirilen finansal işlemlerin büyüklüğünü ve çoğu ülkedeki finans merkezi ihtiyacını da azaltacak olmasıdır. Bu durumda, hangi ülkenin finans merkezinin kazançlı çıkacağı, ülkenin ödemeler dengesinin birikimli toplamının ne kadar büyük olduğuna değil, ülkenin siyasi istikrarı, yasal çerçeve ve muhasebe sistemlerinin yanısıra ödeme ağı gibi uluslararası finansal işlemler için gerekli altyapının ne kadar yeterli olduğuna bağlı olacaktır.

2. Sistemik riskin küreselleşmesi: Küresel ödeme ağı, dünya geneline yayılacak sistemik riski de bünyesinde taşımaktadır. İkinci bölümde belirtildiği gibi tek bir ülkenin ödeme sistemindeki bir sorundan kaynaklanabilecek olan sistemik risk, uluslararası finansal sistem bütünleştikçe ve ödeme ağları küreselleştikçe sadece o ülkedeki değil başka bir ülkedeki bir katılımcıyı da etkileyebilecektir.

3.2.2. Ödeme İşlemlerinin Geleceği – Tam Otomasyon (Straight Through Processing: STP)⁹²

İnternet ve elektronik ticaretle ilgili gelişmeler, ödeme sistemlerinde kağıda dayalı ödeme yöntemlerinden, şebeke tabanlı ve gerçek zamanlı süreçlere dayalı yöntemlere doğru hızlı ve önemli değişiklikleri beraberinde getirmektedir.

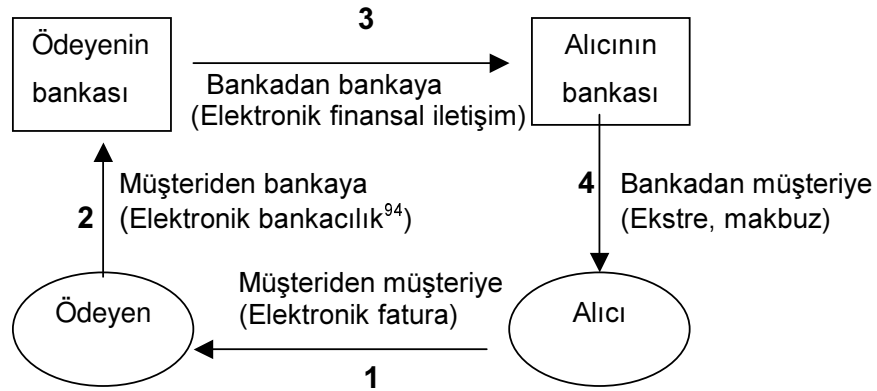
⁹² STP, yeni ödeme sistemleri ile ilgili literatürde her bir aşamanın birbirine otomatik olarak bağlı olduğu, manuel müdahale gerektirmeyen, tamamen elektronik süreçleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır (BIS 2001b, s. 40).

Leinonen (2002, s.299-300)'de günümüz ödeme sistemlerinin kağıda dayalı işlemler üzerine kurulmuş olduğu, otomasyonun ödeme sürecinin belli aşamalarında, tüm süreç yeniden dizayn edilmeksizin sağlandığı ancak bundan sonra ödeme süreçlerinin modern teknolojilerin getirdiği özelliklerden faydalanmak suretiyle tamamen yeniden kurulmasıyla temel faydalar elde edilebileceği ifade edilmekte, ödeme süreçlerinde yeniden yapılanmayı sağlayabilecek eğilim ve teknoloji değişiklikleri olarak;

- İnternet ve TCP/IP gibi doğrudan doğruya, bire bir ilişkiye dayanan etkileşimli gerçek zamanlı yeni iletişim şekli⁹³,
- Modern şifreleme tekniklerinin kullanıldığı güvenlik altyapısı ve güvenli çip bazlı işletimciler,
- Gerçek zamanlı işlem ve iletişim maliyetinin azalması,
- Yurt dışında etkin şekilde uygulanabilirlik gerektiren, küresel yurt dışı iletişimde artış,

sayılmaktadır.

Genelde bir ödeme döngüsünün Şekil 3.3'te belirtildiği gibi dört ayağı vardır:

Şekil 3.3. Ödeme Döngüsü

Kaynak: Leinonen ve diğerleri, 2002, s.13.

Kredi transferlerinde, ödeyenin bankası müşterisinin kimliğini tanımlamakta, ödeme bilgisini kontrol edip, ödeyenin hesabını

⁹³ Aktarım Kontrol Protokolü/İnternet Protokolü (Transmission Control Protocol/İnternet Protocol: TCP/IP), interneti harekete geçiren protokoldür. Yani TCP/IP, şebekeye bağlı bilgisayarlar ve çeşitli bileşenlerin merkezlerine şebeke bağlantısını sağlamaktadır. Bkz. http://www.wdvl.com/Authoring/Tools/Tutorial/TCP_IPbasics.html (02.09.2002).

⁹⁴ Ödeme döngüsünde "müşteriden bankaya" ayağının gelecekte daha yaygın şekilde elektronik ortamda gerçekleşeceği beklenmektedir.

borçlandırmaktadır. Alıcının bankası da mutabakatı kontrol etmekte ve alıcının hesabını alacaklandırmaktadır. Leinonen ve diğerleri (2002, s.12-13), bankalararası mutabakat sistemlerinin geliştirilmesini, bankaların ödeme sistemleri ile tamamen bütünleşmiş, merkezi olmayan bir elektronik mutabakat modelini önermektedir. Elektronik mutabakat, mevcut ödeme sistemlerinde de kullanılabilir, yeni nesil ödeme sistemlerinin mutabakat yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Yeni nesil ödeme sistemlerinin, müşteri ihtiyaçlarını karşılamak için ulusal teknik engeller olmaksızın herkese ulaşım ve hizmet imkanı sunan, gerçek zamanlı, standardize edilmiş ve küresel yapıya sahip olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu yeni modelde gelecekte ödeme mesajları, gönderen bankanın hesabı/ödeme hizmeti sağlayıcısından alıcı bankaya internet/elektronik posta ortamında doğrudan gönderilebilecek ve mutabakat, merkezi bir işlemcinin müdahalesi olmaksızın anında sağlanabilecektir.

Yeni ödeme süreçlerinin geliştirilmesinde amaç, her bir aşamanın birbirine otomatik olarak bağlı olduğu tamamen elektronik bir sürecin dizaynı olarak öngörülmektedir. Bu durumda bankadan bankaya, bankadan müşteriye, müşteriden müşteriye ödeme sistemleri bütünleştirilmiş olacaktır.

Ödeme döngüsünün “bankadan bankaya” ayağı ulusal sistemlerde uzun zamandır otomasyona dayalıdır, ancak uluslararası düzeyde henüz tam otomasyona ulaşamamıştır, manuel müdahalelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum genellikle standartlara uyulmamasından ve özellikle uluslararası hesap numarası standardı olmadığından başvuru geleneksel yönlendirme uygulamaları ve mutabakat süreçlerinden kaynaklanmaktadır.

Leinonen (2002, s.309) transfer döngüsünde tamamen elektronik bir sürecin sağlanması için:

- İşlemlerin otomatik yönlendirilmesini sağlayacak standart küresel hesap numaraları⁹⁵,

⁹⁵ Bu uygulama için Avrupa Bankacılık Standartları Komitesi (European Committee on Banking Standards: ECBS) tarafından önerilen Uluslararası Banka Hesap Numarası (International Bank Account Number: IBAN) örnek alınabilir. Müşteri banka hesap numaralarının standart hale getirilmesi ve böylece STP sağlanabilmesi amacıyla geliştirilmiş olan, ISO 13616 no.lu uluslararası standart olan IBAN, ülke genelinde standart uzunluk ve yapıda bir banka hesap numarası sistemi kurulması ve kullanılmasını öngörmekte ve bu kodun en fazla 34 alfanumerik karakterden oluşması gerekmektedir. IBAN içerisinde ilk iki hane ülke kodu, takip eden iki hane ise kontrol karakterleridir. Kalan bölümde ise ilgili ülkede kullanılması benimsenmiş standart banka hesap numarası yer almaktadır. Leinonen ve diğerleri (2002, s.12)'nde, açık bir küresel ödeme sisteminde ödemeyi gönderenin ihtiyaç

- Elektronik faturalar, elektronik ödeme bilgileri ve elektronik ekstre ve makbuzlar için ortak bir elektronik yapı,
- Standart ödeme emri referans numaraları,
- Standart ödeme referans numaraları,
- Mutabakat kodu,
- Miktar, döviz cinsi, alıcının adı, masraflar gibi diğer ödeme bilgilerinin ortak görünümü⁹⁶,
- Her adımda güvenli bilgi aktarımı ve karşı tarafın onayını sağlayacak şifreleme özelliğinin gerekliliği üzerinde durmaktadır⁹⁷.

Robinson (2002, s. 60-63)'da 45 merkez bankasından gelen yanıtlar ışığında gelecek beş yıl içinde özellikle çekler için elektronik takas ve mutabakat sistemlerinde artış görülmesi, internet bankacılığı işlemleri ve çok fonksiyonlu ATM sayısının çoğalması, ödeme sistemleri reform programlarının yaygınlaşması ve bunların genelde RTGS sistemlerin uyarlanması, ödeme standartları ile uyumluluk ve gözetim fonksiyonlarının kurulması, elektronik para ve elektronik ticaretle ilgili olarak yeni ödeme sistemlerinin ve yeni teknolojilerin tanıtımı, CLS ve STP gibi yeniliklerin geniş bir alana yayılması, ödeme sistemlerinin etkinliğinin ve kullanılabilirliğinin artması, rekabeti artıran standart ve açık sistemlerin kurulması, gelecek beş yıla damgasını vuracak yenilikler olarak öngörülmektedir.

Gelecekte ödeme döngüsünün tamamen otomasyona dayalı ve internet temelli olacağı öngörülmektedir. Bu konuda ilk adımlar atılmıştır. Teknolojik yenilikler dikkate alındığında mevcut teknoloji modernize mi edilmeli yoksa yeni nesil ürünler mi beklenmeli sorusu akla gelmektedir. Bankacılık açısından bakıldığında internet teknolojisi oldukça istikrarlı görünmektedir. Nitekim, SWIFT de internet teknolojisine (PKI güvenliğiyle TCP/IP şebekeleri) dayanan SWIFTNet projesini 2003 - 2004 yıllarını kapsayan, ülke bazında aşamalı bir plan çerçevesinde dünya ölçeğinde

duyduğu tek bilginin alıcının IBAN veya benzeri hesap numarası olduğu, bu bilginin, uluslararası iletişimde kullanılabilen elektronik posta veya gsm telefon numarasına benzetilebileceği ifade edilmektedir.

⁹⁶ SWIFT standartları bu koşulu sağlamaktadır.

⁹⁷ PKI (Public Key Infrastructure) ürünleri bu koşulu sağlayabilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. <http://www.identrus.com> (20.05.2003).

faaliyete geçirmeyi planlamaktadır⁹⁸. Türkiye için SWIFTNet'e geçiş tarihi 1-25 Mart 2004 olarak belirlenmiştir⁹⁹.

Leinonen ve diğerlerinde (2002, s.13) SWIFT'in yeni iletişim altyapısı olan SWIFTNet'in, tüm katılımcılar arasında doğrudan iletişimi desteklediği belirtilmektedir. Aşağıda SWIFTNet ile ilgili detaylı bilgi verilmektedir.

3.3. SWIFTNet

SWIFT tarafından, endüstrinin artan ihtiyaçlarını karşılamak üzere, var olan hizmetlerini sürdürmekle beraber, yeni ürün ve hizmetlerini destekleyecek, güvenilir bir IP şebeke projesi yürütülmektedir. SWIFTNet olarak bilinen proje, önemli finansal bilgi ve işlemsel verinin güvenli iletişimini sağlayan ürün ve hizmet portföyünden oluşan, SWIFT Sisteminin gelişmiş IP tabanlı mesaj platformudur (SWIFT, 2002).

2000 yılının ilk çeyreğinden itibaren SWIFT iki şebekeye sahiptir:

1. Tüm FIN trafiğini üstlenen X.25 şebekesi¹⁰⁰ ve
2. Tüm SWIFTNet trafiğini üstlenen Güvenli İnternet Protokol Ağı (Secure IP Network: SIPN).

SWIFTNet, kritik önemdeki finansal ve işlemsel bilginin güvenli iletişimini sağlayacak ürün ve hizmet portföyünden oluşmaktadır. 2001'de Almanya Merkez Bankası'nın RTGS^{plus} Sistemi ve İngiltere Merkez Bankası'nın bankaların gün içinde hesap bakiyelerini izlemesi için kurulan Sorgulama Hattı (Enquiry Link), SIPN üzerinden SWIFTNet mesaj hizmetlerini kullanmaya başlayan ilk ulusal piyasa altyapıları olmuştur. CLS ve Küresel Tam Otomasyon Şirketi (Global Straight Through Processing Association: GSTPA) de SWIFTNet'i kullanan ilk küresel piyasa altyapılarıdır¹⁰¹.

⁹⁸ PKI, dijital sertifikalar veya kodlar ve/veya şifreler içeren güvenli veri aktarım araçları için kullanılan genel bir terimdir. Elektronik ticarete internetin, daha güvenli bir dağıtım kanalı olarak kullanılabilmesini sağlamak üzere geliştirilmiştir (Willsher, 2000, s.36).

⁹⁹ Detaylı bilgi için bkz. "Ülke Geçiş Süreci (Country Migration Window)" isimli alt bölüm: <http://www.swift.com> (20.05.2003).

¹⁰⁰ 2004 yılının sonunda SWIFT X.25'e verdiği desteği kaldırmaktadır. Bkz. <http://www.swift.com> (20.05.2003).

¹⁰¹ 2002 yılının sonunda Avusturya'nın ödeme sistemi ARTIS'in iletişim kanalı olarak SWIFTNet kullanılmaya başlamıştır.

SWIFTNet, SWIFT müşterilerinin tam otomasyon STP çabalarını desteklemek üzere dizayn edilmiş olup, söz konusu projeye STP'nin standart hale getirilmesi amaçlanmaktadır (SWIFT, 2001, s.21)¹⁰².

Elektronik teknolojinin son derece hızlı geliştiği günümüzde ödeme sistemlerinin yeniden yapılandırılmasının gerekliliği üzerinde duran Leinonen (2002, s.301)'de, bankaların birbirleriyle herhangi bir düzeltici merkez olmaksızın iletişim kurduğu bankalararası bağlantı için kullanılan açık ağ yapısı ile ilgili bazı esaslar ortaya koyulmaktadır. Çalışmada, takas veya ödeme sınıflandırma merkezi ihtiyacının ortadan kalktığı açık ağ yapısı için IBAN gibi uluslararası standartta bir hesap numarasının kullanılması gerektiği ifade edilmektedir. IBAN, ödemenin nereye yapılacağı bilgisini içereceği için şebeke ödemeyi alıcı bankaya otomatik olarak gönderecektir. SWIFTNet'in etkileşim (interact) hizmetlerinin bu olanağı sağlamaya yönelik olduğunun belirtildiği çalışmada, SWIFT FIN hizmetlerinin kullanıcı açısından bakıldığında iki taraflı olduğunun, ancak tüm ödemelerin sınıflandırılıp yeniden dağıtılmak üzere SWIFT merkezine gönderildiğinin, bunun ek maliyete yol açtığına altı çizilmekte, TCP/IP dünyasında yönlendirme ve yeniden dağıtımın temel iletişim hizmetlerinden biri olduğundan, yeni hizmetlerinin TCP/IP teknolojisine dayanacağından bahsedilmektedir.

3.3.1. SWIFTNet'in avantajları

- Tekrar tekrar kullanılabilen iletişim altyapısı sayesinde azalan maliyetler,
- Teknik ve operasyonel açıdan artan STP düzeyi,
- Önceki SWIFT Sistemiyle mevcut koşullar altında en etkin entegrasyon,

gibi belli başlı avantajları olan, Finansal Mesaj Aktarımı - Arşiv - Yönlendirme (FIN) hizmetlerini SWIFTNet ile birleştiren SWIFTNet FIN, bütün SWIFT kullanıcılarına X.25 teknolojilerine bağlı eski uygulamalardan daha kullanışlı, tek arayüzle tüm hizmetlere ulaşım kolaylığı sağlayacaktır. Yeni sisteme tamamen geçildiğinde 7.000'in üzerinde SWIFTNet erişim noktası olacaktır.

¹⁰² Bkz. SWIFT, 2001, s.21.

SWIFT, SWIFTNet projesiyle, SWIFT standartlarıyla mesaj hizmetlerini, toplu ödemeler, nakit raporlama, menkul kıymet raporlama, fon yönetimi gibi çeşitli hizmetlerle bir bütün olarak sunmayı planlamaktadır.

3.3.2. SWIFTNet'in Bileşenleri

1. Güvenli İnternet Protokol Ağı (Secure IP Network: SIPN): SIPN, elektronik mesajların güvenli bir banttan ileildiği özel bir şebekedir. Yüksek düzeyde işlem kapasitesine sahip olan bu şebeke, TCP/IP teknolojisine dayanmaktadır.

2. Ulaşım Noktaları (Points of Presence: POP): SIPN'ye giriş ve SIPN'den çıkış noktalarıdır. POP, X.25 temelli FIN çerçevesindeki SAP'ye benzeyen bir fonksiyonu yürütmektedir.

3. SWIFTNet Bağlantısı (SWIFTNet Link: SNL): SWIFT'in SIPN üzerinden SWIFTNet hizmetine ulaşması ve onu kullanması için gerekli olan yazılım ürünüdür¹⁰³.

4. SWIFTNet PKI: SWIFTNet hizmetlerine güvenli şekilde ulaşılması ve bunların kullanılması için gerekli bir SWIFT ürünüdür. SWIFTNet PKI, SWIFT tarafından yönetilen güvenli bir altyapı içinde iş uygulamaları ve şifreleme olanağı sağlar. SWIFTNet PKI hizmetleri, SWIFTNet Link yazılımı kapsamında yer alır.

Leinonen (2002, s.302)'de ödemelerin merkezi olmayan bir iletişim ağı üzerinden yapılmasında genel PKI'nin transferlerin güvenliği, işlem aşamalarının bütünleştirilmesi ve tarafların tanımlanmasında çözüm sunacağından bahsedilmekte, SWIFTNet PKI'nin bu konuda ticari çözümü sağlayabileceği ifade edilmektedir.

3.3.3. SWIFTNet Mesaj Hizmetleri

SWIFTNet'in birbirini tamamlayıcı üç hizmeti vardır:

1. SWIFTNet Etkileşim (InterAct): Gerçek zamanlı, bilgi biriktirme ve gönderme, sorgulama ve cevaplamaı içeren bir hizmettir.

¹⁰³ Kullanıcıların binalarına SNL kurulması için kayıtlar SWIFT'te yapılmakta ve onaylanmaktadır.

2. SWIFTNet Dosya Aktarımı (FileAct): Gruplar halinde yapılandırılmış finansal mesaj ve geniş rapor içeren dosyaların güvenli transfer hizmetidir.

3. SWIFTNet Araştırma (Browse): SWIFTNet üzerindeki servis sağlayıcılara güvenli ulaşım olanağıdır.

3.4. Değerlendirme

Bankacılıkta finansal iletişimde son 20 yılda ciddi bir değişim yaşandığı gözlemlenmektedir. Küreselleşmeyle birlikte artan finansal işlem hacmi finans merkezleri arasındaki rekabeti artırmış, bu durum ödeme işlemlerinin en kısa sürede ve en etkin şekilde yerine getirilmesi için çeşitli çözümleri gerekli kılmıştır. STP, bu çözümlerin başında gelmektedir. Manuel müdahalenin en aza indiği, tamamen otomatik süreçleri anlatmada kullanılan bu kavram, önümüzdeki beş yıl içinde ödeme sistemleri ile ilgili atılacak küreselleşme yönündeki adımlara damgasını vuracak gibi görünmektedir.

Sonuç olarak, 1989 yılından itibaren SWIFT üyesi olan TCMB, ödeme sistemlerinde küreselleşme hareketlerinin içinde yerini almaktadır. Değişen bazı koşullar altında işletiminden sorumlu olunan EFT Sisteminde ve dolayısıyla bankaların kendi içlerindeki bilgi iletişim sistemlerinde STP yönünde SWIFT temelli yenilikler gündeme gelebilecektir. Bu yenilikler, bazı ülkelerin RTGS sistemlerinde olduğu gibi ya mesaj altyapısı ya da iletişim altyapısının SWIFT tarafından sağlanması şeklinde olabilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TCMB'DE ULUSLARARASI ELEKTRONİK FİNANSAL İLETİŞİM

Ekren (1986, s.113-134)'de uluslararası ödemelerin Türkiye'de SWIFT'ten önce posta veya telgraf gibi araçlarla, yabancı poliçelerle, uluslararası para havaleleriyle ve seyahat çekleriyle yapılmakta olduğu ifade edilmektedir.

6 Mart 1989'dan itibaren Türkiye'de uluslararası finansal iletişimde SWIFT Sistemi kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren dünyadaki eğilime benzer şekilde Türkiye'de SWIFT Sisteminin kullanımı, her geçen gün artmaktadır.

Bu bölümde 1989 sonrası dönemde Türkiye'de ve TCMB'de uluslararası elektronik finansal iletişime ilişkin kısa bir bilgi ve 1989-2002 dönemine ilişkin bazı veriler ve bu verilerin değerlendirmesi yer almaktadır.

4.1. Türkiye'de SWIFT

SWIFT Sisteminin kullanılmaya başlamasıyla Türk bankacılık sistemi,

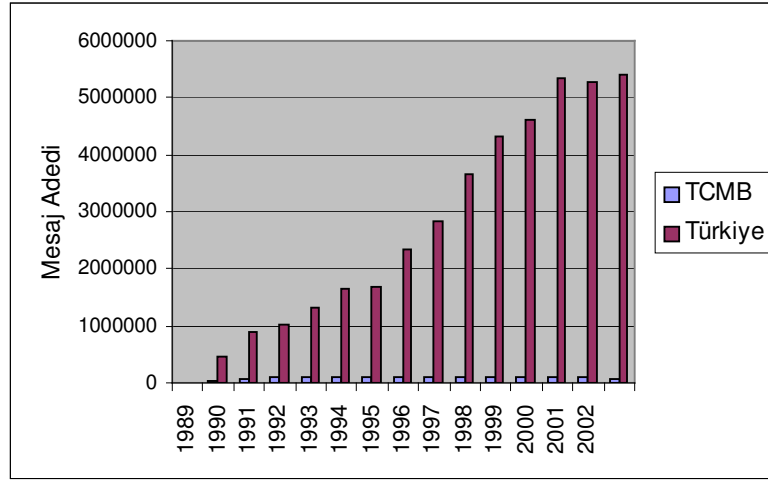
- Gönderilen mesajların zamanında ve doğru olarak yerine ulaştığının kontrolü,
- Ortak dil ve işleme metodu,
- Etkin fon ve risk yönetimi,
- Hesap mutabakatında otomasyon,

imkanlarına kavuşmuştur. SWIFT Sisteminin Türkiye'de de kullanılmaya başlaması, Türk bankalarının finansal yapıdaki hızlı yapısal değişime ayak uydurma ve dışa açılma çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir (TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, 1990, s.5). Türkiye'de 3 Mart 2003 yılı

itibariyle SWIFT'e üye banka sayısı (TCMB dahil) 39, SWIFT Sistemini kullanan finansal kuruluş sayısı 59'dur¹⁰⁴.

4.1.1. Türkiye'deki SWIFT Kullanımı İçinde TCMB'nin Payı

1989 yılından itibaren Türkiye'den giden SWIFT mesaj adedi sürekli artış göstermektedir. Bu sayı 1989'da 452.513 iken, 2002'de 5.414.077 olmuştur. TCMB'nin Türkiye'den giden SWIFT mesajları içindeki payı giderek azalmıştır. Bunun en önemli nedeninin Türkiye genelindeki SWIFT'e üye kuruluş sayısındaki artış olduğu söylenebilir. Türkiye'de Mart 1989'da SWIFT'e üye kuruluş sayısı 25 iken 2003'te 59'dur.

Şekil 4.1. 1989-2002 Döneminde Türkiye'den Giden SWIFT Mesajları İçinde TCMB'nin Payı

Kaynak:

- 1.1989-1994 dönemine ait veri TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü SWIFT Sistemi Yıl Sonu Değerlendirme Raporlarından,
- 2.1994-1998 dönemine ait veri BIS (2000, s.29)'den,
- 3.1998-2002 dönemine ait veri TCMB Bilgi İşlem Genel Müdürlüğünden elde edilmiştir.

Şekil 4.1'e göre Türkiye'den gönderilen SWIFT mesaj adedi yıllar itibariyle artış gösterirken, TCMB'nin çok fazla değişmeyen işlem hacminin, toplam mesaj adedindeki payı giderek azalmıştır. Bu oran, 1989'da yüzde 9,3 iken 2002'de yüzde 1,2 olmuştur.

¹⁰⁴ Kalkınma ve yatırım bankaları ile aracı kurumlar, banka dışı finansal kuruluşlar olarak değerlendirilmektedir.

4.2. TCMB'de SWIFT

Kargı (2001, s.1)'de, TCMB'nin SWIFT'e 1989'da üye olduğu, üye olunan tarihte Muhasebe Genel Müdürlüğü Kambiyo Muhasebesi Müdürlüğü nezdinde SWIFT servisi kurularak, 6.3.1989'dan itibaren SWIFT uygulamalarına başlandığı anlatılmaktadır. Bu tarihten önce Banka'da finansal iletişim, posta, telefon ve teleks yoluyla gerçekleştirilmiştir. Teleks ile gönderilen mesajların güvenliği elle yapılan şifre değişimi ile sağlanmıştır. SWIFT'in kullanılmaya başlanmasıyla birlikte muhabir ilişkilerinde yabancı dil kullanımından kaynaklanan sorunlar, alternatif iletişim araçlarının maliyetinin yüksekliği ve postayla yapılan iletişimin gecikmesi nedeniyle ortaya çıkan maddi kayıplar azalmıştır¹⁰⁵.

4.2.1. TCMB'de SWIFT Sistemini Doğrudan Kullanan Birim ve Şubeler

Günümüzde, Bankanın tüm SWIFT işlemlerinin gözetim, sevk ve idaresi Muhasebe Genel Müdürlüğüne bağlı Elektronik Ödemeler Müdürlüğü SWIFT Servisi tarafından yerine getirilmektedir.

- TCMB İdare Merkezi Piyasalar Genel Müdürlüğü bünyesindeki Döviz İşlemleri ve Döviz Efektif Müdürlüğü Mart 1989,
- TCMB Ankara Şubesi Mayıs 1990,
- Adana ve İzmit Şubeleri Aralık 1999,
- İstanbul ve İzmir Şubeleri Mayıs 2000,
- Muhasebe Genel Müdürlüğü Kambiyo Muhasebesi Müdürlüğü Ocak 2003,

tarihleri itibariyle SWIFT Sistemini doğrudan kullanmaktadır (Kargı, 2001, s.5).

Belirtilen birim ve şubeler dışındaki TCMB Şubeleri ve İdare Merkezinin bazı birimlerinin SWIFT mesaj iletişimi, Elektronik Ödemeler Müdürlüğü SWIFT Servisince sağlanmaktadır.

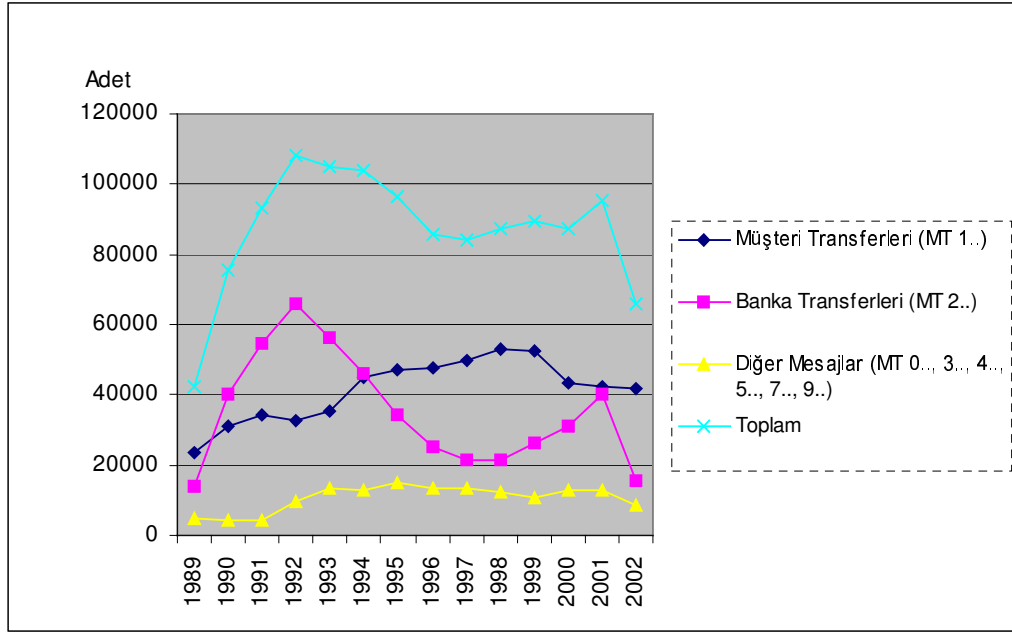
¹⁰⁵ Kargı (2001, s.4)'de teleksin maliyetinin SWIFT'in yaklaşık sekiz katına ulaştığından, SWIFT'in kullanılmaya başlamasından sonra teleksle iletişimin önemli oranda azaldığından bahsedilmektedir.

4.2.2. İstatistiklerle TCMB'de SWIFT

Ek 7-8'de ve aşağıdaki şekillerde, TCMB'nin SWIFT'e üye olduğu tarihten itibaren gönderilen ve alınan SWIFT mesajlarına ilişkin istatistiki bilgiler sunulmaktadır. Buna göre, TCMB'nin en çok işlem yaptığı ülkeler sırasıyla AB ülkeleri, ABD, diğer ülkeler ve Japonya'dır.

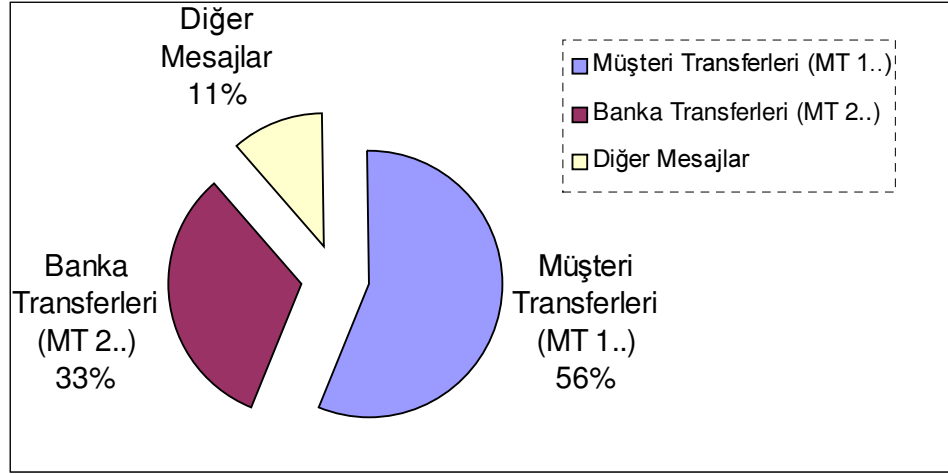
4.2.2.1. TCMB'de En Çok Kullanılan SWIFT Mesajları

Üçüncü bölümde belirtildiği üzere tüm dünyada en çok kullanılan mesaj tipleri olan ödeme mesajları (müşteri transferleri (MT 1..) ve banka transferleri (MT 2..)) TCMB'de de en çok kullanılan mesaj tiplerini oluşturmaktadır. Şekil 4.2.a ve 4.2.b'de 1989-2002 döneminde TCMB üzerinden gönderilen SWIFT mesajlarının tiplerine göre dağılımı verilmektedir:

Şekil 4.2.a. TCMB'den 1989-2002 Döneminde Gönderilen SWIFT Mesaj Tiplerinin Yıllar İtibariyle İzlediği Seyir

Kaynak: TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, 1989-2003.

Şekil 4.2.b. TCMB'den 1989-2002 Döneminde Gönderilen SWIFT Mesajlarının Tiplerine Göre Dağılımı

Kaynak: TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, 1989-2003.

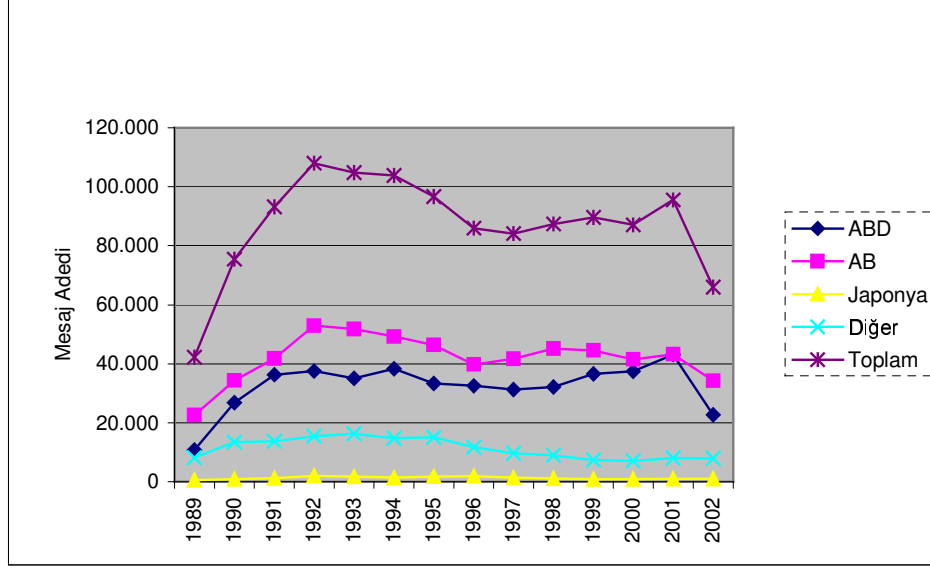
Belli bir alıcı kişi veya kurum lehine ödeme bilgisi içeren MT 100 – 103 mesajları, MT 1.. grubunun en çok kullanılan mesaj tiplerini oluşturmaktadır¹⁰⁶. EK 6'da bir örnek MT 103 mesajı verilmektedir.

Bir bankanın kendi hesabına veya üçüncü bir banka lehine transfer bilgisi içeren mesajları MT 2.. grubunda yer almaktadır. 2001'den itibaren MT 2.. mesaj grubundaki önemli azalışın nedeni, 4.3. alt bölümünde üzerinde durulacağı gibi, TCMB'nin kur politikasındaki değişiklik nedeniyle, Piyasalar Genel Müdürlüğü tarafından döviz piyasalarına yapılan müdahalenin azalmış olmasıdır.

4.2.2.2. TCMB'den AB, ABD ve Japonya'ya SWIFT Mesaj Trafiki

1989-2002 döneminde TCMB'den gönderilen SWIFT mesajlarının ülkeler itibariyle dağılımı Ek 7'deki tabloda yer almaktadır. Şekil 4.3'te AB, ABD, Japonya ve diğer ülkelere gönderilen SWIFT mesaj adetlerinin yıllar itibariyle izlediği seyir sunulmaktadır.

¹⁰⁶ MT 100 mesajları 15 Kasım 2003'ten itibaren kademeli olarak kullanımdan kalkacak, yerini MT 103 mesajları alacaktır (SWIFT, 2002, s.4-17).

Şekil 4.3. TCMB'den AB, ABD, Japonya'ya ve Diğer Ülkelere Giden SWIFT Mesajlarının Dağılımı

Kaynak: TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, 1989-2003.

Buna göre, söz konusu dönemde TCMB'nin en çok SWIFT mesajı gönderdiği ülkeler, TCMB'den giden mesaj toplamı içindeki payların 14 yıllık ortalaması itibariyle yaklaşık yüzde 49'luk payla AB ülkeleri ve yüzde 37 ile ABD'dir. Sonra diğer ülkeler ile Japonya gelmektedir.

Bu noktada, SWIFT'in uluslararası ödeme sistemi olmayıp, bir iletişim sistemi olduğu hususunun gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Uluslararası ödemelerin mutabakatında SWIFT ödeme mesajının içerdiği muhabir banka bilgilerine göre ya Şekil 1.1'deki gibi söz konusu ülkenin ulusal ödeme sistemi ya Şekil 1.2'de belirtildiği gibi çok yeni bir uluslararası mutabakat sistemi olan CLS, AB ülkelerine yapılacak ödemelerde EPM müşterileri için Şekil 2.2'deki gibi EPM kanalıyla TARGET devreye girebilmektedir. Buna göre;

- TCMB'den ABD'deki muhabirlere gönderilen ödeme emri niteliğindeki mesajların çoğunun mutabakatı uluslararası ödemelerle ilgili Şekil 2.1'deki gibi genellikle Fedwire Sistemi kanalıyla yapılmaktadır.

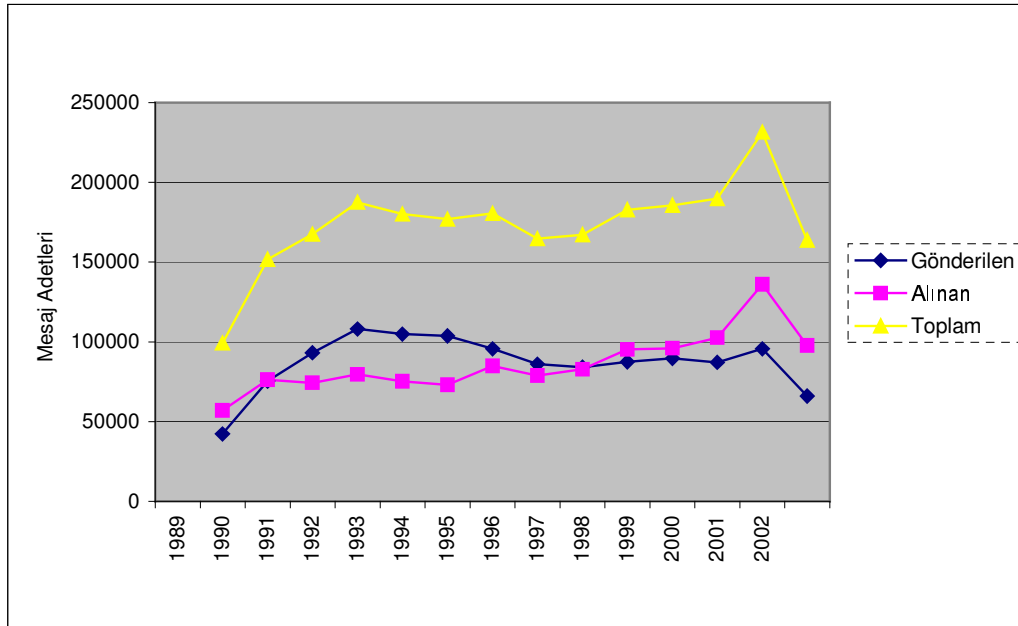
- TCMB'den AB ülkesindeki muhabirlere gönderilen ödeme emri niteliğindeki mesajların mutabakatı 1989-2002 döneminde ilgili ülkenin ulusal

ödeme sistemi kanalıyla yapılmıştır. TCMB'nin EPM'ye üye olduğu tarihten itibaren EPM kanalıyla TARGET Sistemi üzerinden gerçekleştirilen ve mutabakatı yapılan ödemeler de vardır.

▪ Japonya'daki muhabirlere gönderilen ödeme mesajlarının mutabakatında ise FXYCS kanalıyla BOJ-NET devreye girmektedir (BOJ, 2002, s.202).

Türk bankaları ve TCMB, sınırlı sayıda döviz ve sınırlı sayıda merkez bankası üzerinden işleyen, uluslararası ödemelerin mutabakatında çok yeni bir yöntem olan "CLS kanalıyla mutabakat" uygulamasına henüz başlamamıştır.

4.2.2.3. TCMB'nin Toplam SWIFT Mesaj Trafiki

Şekil 4.4. 1989-2002 Döneminde TCMB'de SWIFT Mesaj Trafiki

Kaynak: TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, 1989-2003.

Şekil 4.4'e göre 2002 yılında TCMB tarafından gönderilen ve alınan SWIFT mesaj adedi azalmıştır. Bunun temel nedeni, 4.3. alt bölümünde açıklanacağı gibi Banka'nın Şubat 2001 krizinden sonra dalgalı kur rejimi uygulamaya başlaması olarak kabul edilebilir.

4.3. TCMB'nin 1998-2002 Dönemi Kur Politikası ile SWIFT İstatistikleri İlişkisi

Dalgalı kur rejiminde döviz kuru, piyasa koşulları altında piyasa oyuncularınca belirlendiğinden döviz piyasalarına merkez bankası müdahalesi azalmaktadır (Serdengeçti, 2003, s.21). TCMB'de bankalararası döviz piyasalarına müdahale işlemleri, Piyasalar Genel Müdürlüğü Döviz Efektif ve Döviz İşlemleri Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır. Bu müdahalelerde genel olarak SWIFT Sistemi kullanılmaktadır. Söz konusu Genel Müdürlüğün gönderdiği SWIFT mesaj adetlerinin izlediği seyir EK 8'de verilmektedir. Şeklin doğru yorumlanabilmesi için söz konusu dönemde uygulanan kur rejiminden bahsedilmesi gerektiği düşünülmektedir.

1989 yılı Ağustos ayında 32 sayılı karar ile döviz işlemleri ve sermaye hareketleri tamamen serbestleştirilmiştir. Bu uygulamada amaç,

- Daha liberal bir döviz sistemi yaratmak, AB ve diğer mali piyasalarla bütünleşmeyi kolaylaştırmak,
- Menkul kıymetlerin yurt içi ve yurt dışında alım-satımı önündeki engelleri kaldırarak sermaye piyasalarının gelişimine yardımcı olmak,
- Sermaye hareketlerini serbestleştirmek, bu şekilde bankaların yurt dışından kredi bulmasını sağlamak olarak açıklanmıştır.

Döviz işlemlerinin liberalleştirilmesi ve sermaye hareketlerinin serbest bırakılması, para politikalarının uygulanmasını karmaşık ve güç bir hale getirmiştir. TCMB bir yandan faizleri gözetirken, diğer yandan Türk lirasının istikrarını sağlamak amacıyla döviz piyasalarına müdahale etmek durumunda kalmıştır (Binay ve Kunter, 1998).

TCMB Başkanı Serdengeçti (2003, s.4)'de TCMB'nin uyguladığı para ve kur politikası üç alt döneme ayrılmaktadır. Buna göre;

- 1980 öncesi ve kısmen 1980 – 1990 dönemi: Sermaye hareketlerinin sınırlı olduğu bir ortamda faiz oranlarının kontrolü ve sabit veya öngörülebilir kur rejimi,

- 1990 – 2001 dönemi: Sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ortamda sabit veya öngörülebilir kur rejimi,
- 2001 – sonrası dönemi: Sermaye hareketlerinin serbest olduğu, faiz oranlarının kontrol edildiği, aktif para politikası dönemi olarak özetlenmektedir.

1998'den 2001'e kadar olan dönem, sabit kur rejimine benzer bir kur rejimi uygulanan dönem olarak kabul edilebilir. Erçel (1998a)'de TCMB'nin 1998 yılının ikinci yarısında yüzde 50'lik enflasyon hedefine göre kur politikası uygulanacağından bahsedilmektedir.

EK 8'de yüzde 50'lik enflasyon hedefinin tutturulması için müdahalelerin yapıldığı 1998 yılından itibaren Piyasalar Genel Müdürlüğü'nün SWIFT mesaj adedinin artmaya başladığı, 1 ABD doları + 0,77 euro'dan oluşan kur sepetinin belli bir bantta dalgalanması taahhüdü içinde olunan "Enflasyonu Düşürme Programı"nın uygulandığı 2000 yılına doğru giderek arttığı görülmektedir. Söz konusu programın uygulanamaz hale geldiği ve bu nedenle dalgalı kur rejimine geçilen Şubat 2001 tarihinden itibaren TCMB bankalararası döviz piyasalarına ancak zorunlu hallerde müdahale ettiği için, 2002 yılında söz konusu Genel Müdürlük tarafından gönderilen SWIFT mesaj adedi, bahsi geçen programın uygulandığı 2000 yılına göre yüzde 61 oranında azalmıştır.

4.4. Değerlendirme

Bankacılıkta uluslararası finansal iletişimde kullanımı her geçen yıl artan SWIFT Sisteminin Türkiye'deki bankaların kullanmaya başladığı 1989 yılından bugüne Türkiye'deki kullanıcılarının sayısı da artmış, söz konusu artış nedeniyle TCMB'nin Türkiye'nin toplam SWIFT trafiğindeki payı giderek azalmıştır.

TCMB'nin gönderdiği SWIFT mesajları 1989 – 1992 döneminde yüzde 50'nin üzerinde artış göstermiş, 1992'den 2001'e kadar istikrarlı bir seyir izlemiştir. Bu dönemde Banka'da en çok SWIFT mesajı gönderilen ülkeler ortalama yüzde 49 ile AB ülkeleri ve yüzde 37 ile ABD olmuştur.

2001'den itibaren TCMB'nin SWIFT işlem hacminde önemli bir azalma görülmektedir. Bu azalışın en önemli nedeni, TCMB'nin döviz müdahalelerinin, kur politikasının sabit veya öngörülebilir kur rejiminden dalgalı kur rejimine dönüştürüldüğü Şubat 2001'den günümüze kadar olan dönemde son derece azalmış olmasıdır. Sabit döviz kuruna dayalı para politikalarının tüm dünyada terkedilmekte olduğu bir dönem için TCMB'nin döviz müdahalelerindeki azalış, olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ödeme sistemleri ile ilgili genel bilginin verildiği, son yirmi yılda bu konuda tüm dünyada yaşanan gelişmelerin incelendiği, merkez bankalarının finansal istikrarı sağlamasında ödeme sistemlerinin rolünün değerlendirildiği, AB, ABD, Japonya ve Türkiye'deki ödeme sistemlerinin karşılaştırıldığı, gelecekte ödeme sistemlerinde görülmesi beklenen değişikliklerin ele alındığı, TCMB'de son 14 yıldır kullanılan, tüm dünyada kurulduğu yıldan bu yana kullanımı sürekli artan SWIFT Sistemine ilişkin olarak tüm SWIFT kullanıcıları, Türkiye'deki kullanıcılar ve TCMB'de SWIFT ile ilgili bazı istatistiklerin sunulduğu çalışmada merkez bankacılığı açısından varılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Finansal piyasaların etkin şekilde işlemesi ödeme sistemlerine bağlıdır. Ödeme sistemleri, finansal piyasa katılımcılarının ödemelerinin hızını, taşıdığı finansal riskleri, güvenilirliğini ve işlem maliyetini büyük ölçüde etkilemektedir. Ödeme sistemi geliştikçe finansal piyasalarda işlem gören varlıklar daha likit yani kolayca paraya çevrilebilir hale gelecek, gerçekleşen işlemlere güven artacak, birim işlem maliyeti azalacaktır.

- Para otoriteleri hangi para politikasını uygulayacağına karar verirken, izleyeceği politikanın likidite miktarı ve maliyetine etkisi nedeniyle ödeme sistemlerinin işlemsel etkinliği üzerinde ne gibi etkiler yaratabileceğini ve ödeme sistemlerinin etkinliğinin de uygulayacağı politikalar üzerindeki olası etkilerini dikkate almak durumundadır. Şöyle ki, finansal aktarım mekanizmasının işleyişinde büyük meblağlı ödeme sistemleri dikkat çekmektedir. Para otoritesi, likidite yönetimi çerçevesinde fiyat düzeyini doğrudan doğruya veya ara hedef yoluyla etkilemek için sisteme para arz ettiğinde, para talebi fonksiyonunu, para arzı sürecini, para tabanı ve enflasyonla ilgili aktarım sürecini etkileyecek belli kurumsal ve teknolojik bir

altyapının varolduğu varsayımında bulunmaktadır. Ödeme sistemi, bu kurumsal ve teknolojik altyapının bir parçasıdır.

- Ödeme sistemlerinin finansal aktarım mekanizmalarındaki önemli rolü dolayısıyla merkez bankacıların, uygulanacak para politikalarının etkinliği açısından ekonominin etkinliği ve istikrarını etkileyen ödeme sistemlerinin doğasını anlaması ve oluşabilecek riskleri önlemek üzere işletiminden sorumlu oldukları ulusal ödeme sistemini değişen koşullara uyarlaması zorunluluk haline gelmiştir.

- Türkiye gibi banka temelli finansal sistemlere sahip olan ülkelerde, finansal kesimin istikrarın sağlanmasındaki rolleri gereği merkez bankalarının, etkin çalışan ödeme sistemleriyle finans sektöründe aktif rol üstlenmeli, finansal sistemde oluşabilecek herhangi bir sistemik krizi önlemek için “Borç Veren Son Merci” fonksiyonunu fiyat istikrarı temel hedefi ile çelişmeyecek şekilde yürütmesi gerekmektedir. TCMB, 1 Temmuz 2002’den itibaren 16:00-16:30 saatleri arasında “Borç Veren Son Merci” fonksiyonu çerçevesinde O/N (gecelik) vadede ödeme sisteminin etkin çalışmasını garanti edecek biçimde “geç likidite penceresi” uygulamasını sürdürmektedir.

- Merkez bankalarının ulusal para otoritesi olmaları dolayısıyla kamunun para kullanımını etkileyen ödeme sistemleri ile merkez bankacılığı arasında doğrudan bir ilişki vardır. Çoğu ülkede finansal sistemin istikrarından sorumlu kuruluşlar arasında yer almaları dolayısıyla merkez bankaları, büyük meblağlı ödeme sistemlerinin sahibi ve işletim sorumlusudur. Merkez bankalarının finansal istikrarın sağlanmasına yönelik fonksiyonu, finansal kurumların bireysel olarak finansal sağlamlık ve etkinlik yönünden gözetim ve denetimi faaliyetinden farklı niteliktedir. Merkez bankalarının ödeme sistemlerinin gözetimine ilişkin rolü, sistemin bütününe ilişkindir. Bu çerçevede, ödeme sistemlerinin gözetiminde sistemlerin taşıdığı risklere odaklanılmakta, katılımcılardan biri veya bir kaçından kaynaklanan ödeme sistemlerine ilişkin risklerin (kredi, likidite, operasyonel, yasal risk) finansal sistemin bütününe yayılması, yani sistemik riskin önlenmesine çalışılmaktadır. Bu amaçla ödeme sistemlerinin içerdii risklerin ölçülebilir hale getirilmesi, önemli bir mesele haline gelmektedir. Bu bağlamda

Türkiye’de ödeme sistemlerinin taşıdığı risklerin ölçülmesi çalışmalarına başlanmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Farklı tip ödeme sistemlerinde (RTGS sistemler, net mutabakat sistemleri, küçük meblağlı, büyük meblağlı ödeme sistemleri) risklerin nasıl ölçülebileceği, hangi tip sistemlerde hangi risk ölçüm kriterlerinin kullanılması gerektiğinin araştırılması yerinde olacaktır. Merkez bankalarının bir bütün olarak finansal sistemi tehdit eden ve sistemik risk yaratıcı çeşitli faktörlerin bir arada değerlendirilmesini gerektiren ödeme sistemlerinin gözetimi fonksiyonu, fiyat istikrarının sağlanması ve güçlü ödeme sistemlerinin geliştirilmesi için büyük önem taşımaktadır.

▪ Ödeme sistemlerinin gözetimi konusu, son yıllarda ödeme sistemleri kaynaklı sistemik riskin önlenmesi açısından önem kazanmıştır. Ancak, tek başına merkez bankalarının ödeme sistemlerinin gözetimini en iyi şekilde yerine getirmesi, finansal istikrarın sağlanması için yeterli olmamaktadır. Finansal kurumların bireysel olarak finansal sağlamlık ve etkinlik yönünden gözetim ve denetimi, pek çok ülkede BDDK benzeri ayrı bir kurum tarafından yerine getirilmektedir. Bu noktada Türkiye’de finansal istikrarın sağlanmasından sorumlu üç kurum olan “BDDK, Hazine Müsteşarlığı ve TCMB” arasındaki işbirliğinin önemi dikkat çekmektedir. Büyük meblağlı ödeme sistemlerinin işletiminden sorumlu olan merkez bankaları, nihai mutabakat ajanı olmaları dolayısıyla genellikle bir ticari bankanın merkez bankası nezdindeki mutabakat bakiyesini etkin kullanım kullanmadığı veya ödemelerini gerçekleştirmede gün içi kredilere ne kadar başvurduğu hakkında bilgi sahibidir. Bankaların finansal sağlamlığı ve güvenilirliği hakkında denetim ve gözetim yoluyla bilgi sahibi olan BDDK ile TCMB arasında ödeme sistemlerinin gözetimine ilişkin bir işbirliği TCMB’nin ciddi problemlerle karşı karşıya olan bankalarla geçici likidite problemi yaşayanları ayırmasına yardımcı olabilecek, böylece “Borç Veren Son Mercii” fonksiyonu kapsamında 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren sürdürülen uygulamada daha etkin çözümler üretilebilecek ve bankacılık sistemi kaynaklı sistemik risk büyük ölçüde azaltılabilecektir.

▪ Ödeme sistemlerinde küreselleşme eğilimleri, 1980’lerin başlarından itibaren uydu ve fiber optik teknolojilerindeki gelişmeler sonucu

azalan iletişim maliyetleri nedeniyle uluslararası ticari ve finansal işlemlerin daha etkin yürütülmesi amacıyla son yıllarda giderek hız kazanmıştır. Uluslararası finansal iletişimin gelişmesi bilgi akışını hızlandırdığından ülkelerin finans merkezlerinden anında elde ettiği bilgi, normal zamanlarda finansal iletişimin etkinliğini artırmakta iken bir ülkede finansal bir sorun yaşanması halinde ödeme sistemleri kanalıyla diğer ülkeleri de olumsuz şekilde etkileyebilecektir. Sistemik riskin küreselleşmesi olarak adlandırılabilir bu durumun önlenmesi için uluslararası alanda önemli adımlar atılmıştır/atılmaktadır. “Sistemik Açıdan Önemli Ödeme Sistemleri” olarak adlandırılan, düzgün çalışmadığı takdirde sistemik riske yol açabilecek ödeme sistemleri için BIS bünyesinde yürütülen çalışmalar sonucu, Ocak 2001’de ödeme sistemlerinin dizaynı ve işletilmesiyle ilgili evrensel bir çatı oluşturan “Sistemik Açıdan Önemli Ödeme Sistemleri İçin Temel İlkeler” yayımlanmış, tüm ülkeler ödeme sistemlerini bu ilkelere uyumluluk açısından değerlendirmeye almıştır. TCMB’nin sahibi ve işletiminden sorumlu olduğu EFT Sistemi için kurum içinde ilgili birimlerce değerlendirmeler devam etmektedir.

- TCMB’de uluslararası elektronik finansal iletişimde 1989 yılından itibaren SWIFT Sistemi kullanılmaktadır. SWIFT’in standart mesaj yapıları sayesinde muhabirlerle olan iletişim daha etkin işler hale gelmiş, ciddi ölçüde zaman ve maliyet tasarrufu sağlanmıştır.

- Bankacılıkta finansal iletişimde, son 20 yılda küreselleşmeyle birlikte artan finansal işlem hacmi finans merkezleri arasındaki rekabeti artırmış, ödeme işlemlerinin en kısa sürede ve en etkin şekilde yerine getirilmesi için manuel müdahalenin en aza indiği, tamamen otomatik süreçleri anlatan “STP”ye dayalı çözümleri gerekli kılmıştır. Önümüzdeki beş yıl içinde ödeme sistemleri ile ilgili atılacak adımlara damgasını vuracağı düşünülen bu eğilimin hızlanması sonucu, ulusal ve uluslararası ödeme sistemlerinde SWIFT mesaj standardının daha yaygın şekilde kullanılacağı düşünülmektedir. İletişim altyapılarının SWIFT tarafından sağlandığı ödeme sistemlerinin sayısı giderek artmaktadır. Yakın gelecekte, Türkiye’deki ödeme sistemi EFT Sisteminde de SWIFT mesaj standardına geçilmesi veya

iletişim altyapısının SWIFT tarafından sağlanması gündeme gelebilecek konular arasında görölmektedir.

- SWIFT'in 2003 - 2004 yıllarını kapsayan, ölkede bazında aşamalı bir plan çerçevesinde faaliyete geçecek olan yeni IP tabanlı şebekesi SWIFTNet, ödeme sistemlerinin küreselleştirilmesi yönünde atılan adımlardan biri olarak görölmektedir. TCMB de SWIFT'in üyesi bir kurum olarak, 1-25 Mart 2004 itibariyle uluslararası finansal iletişimde SWIFTNet'i kullanmaya başlayacak, ödeme sistemlerindeki küreselleşme hareketleri içinde yerini almaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- AGLIETTA, Michel. "Whence and Whither Money?" Ch. 2 of Future of Money, OECD Publications, Paris Cedex, France: 2002, s.31-73.
<http://www.oecd.org/pdf/M00023000/M00023537.pdf>. (10.03.2003).
- ARSLAN, İsmail Hakkı, "Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü", Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bülteni, Lira, Ankara, (2003), 26, s.20-25.
- BALINO, Tomas, J.T., Omotunde E.G.Johnson, V. Sundararajan, "Payments System Reforms and Monetary Policy", Finance & Development, (1996), s.1-4.
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1996/03/pdf/balino.pdf>. (10.10.2002).
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, "Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı", Ankara: 2001.
http://www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/rapor/yapilandirmaprogami/bank_yapilandirma_prog.doc. (24.04.2003).
- Bank for International Settlements, "Settlement Risks in Foreign Exchange Transactions", CPSS Publication No. 17, Basel: BIS. Mart 1996.
<http://www.bis.org/publ/cpss17.htm>. (07.03.2003).
- Bank for International Settlements, "Statistics on Payment Systems in the Group of 10 Countries", CPSS Publication No. 44, Basel: BIS. Mart 1999. <http://www.bis.org/publ/cpss44.pdf> (26.05.2003).
- Bank for International Settlements, "Payment Systems in Turkey", CPSS Publication No. 36, Basel: BIS. Ocak 2000.
<http://www.bis.org/publ/cpss36.pdf>. (10.10.2002).
- Bank for International Settlements, "Core Principles for Systemically Important Systems", CPSS Publication No. 34, Basel: BIS. Ocak 2001a. <http://www.bis.org/publ/cpss34e.htm>. (22.10.2002).
- Bank for International Settlements, "A Glossary of Terms Used in Payments and Settlement Systems", CPSS Publication, Basel: BIS, Ocak 2001b.
<http://www.bis.org/publ/cpss00b.pdf>. (04.03.2003).
- Bank for International Settlements, "Comparing Monetary Policy Operating Procedures Across the United States, Japan and the Euro Area", BIS Papers No. 9, Monetary and Economic Department, Basel: BIS, Aralık 2001c. <http://www.bis.org/publ/bispap09.pdf>. (07.03.2003).

- Bank for International Settlements, "Payment and Settlement Systems in Selected Countries", CPSS Publication No. 53, Basel: BIS. Nisan 2003. <http://www.bis.org/publ/cpss53.pdf>. (06.06.2003).
- Bank of England, "Oversight of Payment Systems", London: Kasım 2000. <http://www.bankofengland.co.uk/fsr/ops.pdf>. (10.03.2003).
- Bank of Japan, "Payment Systems in Japan", Tokyo, Temmuz 2002. <http://www.boj.or.jp/en/set/eme0207.pdf>. (12.03.2003).
- BILTOFT, Karsten "The Objectives of Oversight – What are they?" in the E-money and Payment Systems Review, Central Banking Publications Ltd., London: 2003.
- BİNAY, Şükrü ve Kürşat Kunter, "Mali Liberalleşmede Merkez Bankası'nın Rolü 1980-1997" Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği No: 9803, Aralık 1998. <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/teblig/98/gece2.html>. (24.04.2003).
- BLACK, Fischer, "Banking and Interest Rates in a World Without Money: The Effects of Uncontrolled Banking", Journal of Bank Research, I, (1970), s.9-20.
- DEL BUSTO, Charles del. Funds Transfer in International Banking, ICC Publications No. 497, 1992.
- CAPIE, Forest, "The Evolution of Central Banking" World Bank Policy Research Working Paper No. 1534, (1995). <http://www.worldbank.org/knowledge/topics/macro.htm> adresinden <ftp://monarch.worldbank.org/pub/decweb/WorkingPapers/WPS1500series/wps1534/>. (10.01.2003).
- CECCHETTI, Stephen G. and Stefan Krause, "Financial Structure, Macroeconomic Stability and Monetary Policy", NBER Working Paper No. 8354, (2001). <http://papers.nber.org/papers/w8354.pdf>. (10.01.2003).
- CHORAFAS, Dimitris N. Electronic Funds Transfer, London: Butterworths, 1988, s.99-113.
- COWEN, Tyler and Randall Kroszner, "The Development of the New Monetary Economics", Journal of Political Economy, 95, 3, (1987), s.567-590.
- EKREN, Nazım, Uluslararası Bankacılık ve Türkiye Örneği. Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Ekonomi dizisi, 1986, s.21.
- ERÇEL, Gazi, "Merkez Bankası 1998 Yılı İlk Altı Aylık Para Programı Gerçekleşmesi ve İkinci Altı Aylık Para Politikası Uygulaması", 1998a.

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/1998/k9.html>.
(20.03.2003).

ERÇEL, Gazi, "Finansal İstikrar ve Para Politikası", 1998b.
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/1998/k14.html>.
(15.10.2002).

European Central Bank, "Report on Electronic Money", Ağustos 1998.
<http://www.ecb.int/pub/pdf/emoney.pdf>. (10.03.2003).

European Central Bank, "Role of the Eurosystem in the Field of Payment Systems Oversight", 2000a.
<http://www.bde.es/prensa/bce/2000/pres069b.pdf>. (26.03.2003).

European Central Bank, "EPM", 2000b. <http://www.ecb.int/pub/pdf/epm.pdf>.
(21.01.2003).

European Central Bank, "Blue Book - Euro Area", Haziran 2001a, s.12-54.
<http://www.ecb.int/pub/pdf/bluebook2001.pdf>. (10.03.2003).

European Central Bank, TARGET Trans-European Automated Real-time Gross Settlement System, Temmuz 2001b.
<http://www.ecb.int/target/target.htm>. (10.03.2003).

European Central Bank, "The Euro and the Integration of Financial Services", Eylül 2001c.

European Central Bank, "Annual Report", Frankfurt am Main: 2003.

FAMA, Eugene F., "Banking in Theory of Finance", Journal of Monetary Economics, 6, (1980), s.39-57.

Federal Reserve Bank, "Fedwire Funds Transfer System Self-Assessment of Compliance with the Core Principles of Systemically Important Payment Systems", 2001.
<http://www.federalreserve.gov/paymentsystems/coreprinciples/coreprinciples.pdf>. (07.03.2003).

Federal Reserve Bank of New York, "Specialized Course on Payment Systems", Seminar notes, New York, NY: Mayıs 2002.

FISCHER, Stanley, "On the Need for an International Lender of Last Resort", Journal of Economic Perspectives, 13, (1999), s.4.

FOLKERTS-LANDAU, David, Peter Gerber, Dirk Schoenmaker, "The Reform of Wholesale Payments and Its Impact on Financial Markets", Group of Thirty Occasional Paper, No. 51, (1996).

FREEDMAN, Charles, Monetary Policy Implementation: Past, Present, and Future – Will the Advent of Electronic Money Lead to the Demise of Central Banking?, Bank of Canada, Temmuz 2000.

<http://www.worldbank.org/research/interest/confs/upcoming/papersjuly11/freedman.pdf>. (10.03.2003).

FRIEDMAN, Benjamin M., "The Future of Monetary Policy: The Central Bank as an Army with Signal Corps?", NBER Working Paper No. 7420, (1999). <http://papers.nber.org/papers/w7420.pdf>. (10.10.2003).

FRIEDMAN, Benjamin M., "Decoupling at the Margin: The Threat to Monetary Policy from the Electronic Revolution in Banking" NBER Working Paper No. 7955, (2000). <http://papers.nber.org/papers/w7955>. (05.10.2002)

FRY, Maxwell J., Payment Systems and Economic Development in Transitional Economies. International Finance Group, University of Birmingham, IFG/WP-98-04, 1998.

FRY, Maxwell J., "Risk, Cost and Liquidity in Alternative Payment Systems" Bank of England Quarterly Bulletin, (Şubat 1999a), 78-86. <http://www.bankofengland.co.uk/qb/Risk.pdf>. (21.02.2003).

FRY, Maxwell J., Isaack Kilato, Sandra Roger, Krzysztof Senderowicz, David Sheppard, Francisio Solis and John Trundle, Payment Systems in Global Perspective, Bank of England, London: 1999b.

GODEFFROY, Jean-Michel. "Introduction of TARGET in European Monetary Union" in Current Topics in Payment and Settlement Systems, CPSS Publications, Basel: BIS, Ocak 5-8 1999. <http://www.bis.org/publ/cpss35.pdf>. (10.12.2002).

GOODHART, Charles A. E., The Central Bank and The Financial System, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1995.

GORALCZYK Anreas and İbrahim Karasu, "Towards a Single Euro Payments Area", Deutsche Bank Research, Frankfurt Voice, (Şubat 13, 2003). <http://www.dbresearch.de/PROD/999/PROD0000000000051733.pdf> (27.05.2003)

GRAMLICH, Edward M., A BIS Speech on "the State of the Electronic Money Transformation in The United States and Abroad", BIS Review 97/1999, (1999). <http://www.bis.org/review/r990920c.pdf>. (20.02.2003).

GREENFIELD, Robert and Leland B. Yeager, "A Laissez-Faire Approach to Monetary Stability", Journal of Money, Credit and Banking, 15, (1982), s.302-315.

HALL, Robert E., "Monetary Trends in the United States and The United Kingdom: A Review from the Perspective of New Developments in Monetary Economics", Journal of Economic Literature, 20, (1982), s.1552-1556.

- HARTMANN, Wendelin, A BIS Speech on “Central Bank Involvement in The Design, Operation and Oversight of Payment Systems”, BIS Review 118/1999, (1999).
<http://www.bis.org/review/r991101b.pdf>. (21.09.2002).
- HOGGARTH, Glenn, “Introduction to Monetary Policy”, Handbooks in Central Banking, No.1, Centre for Central Banking Studies, Bank of England, London, (1996).
<http://www.bankofengland.co.uk/ccbs/publication/ccbshb01.pdf>.
(07.01.2003).
- HUMPHREY, David B., Setsuya Sato, Masayoshi Tsunumi and Jukka M. Vesala. “The Evolution of Payments in Europe, Japan and the United States Lessons for Emerging Market Economies”, The World Bank Policy Research Working Paper, No. 1676, (1996).
- INGVES Stefan and Cesare Calari. “Financial Sector Assessment Program – Experience with the Assessment of Systemically Important Payment Systems”, Nisan 2002.
<http://www.imf.org/external/np/mae/pay/2002/eng/041902.pdf>.
(27.03.2003).
- JOHNSON, Omotunde E.G. "The Payment System and Monetary Policy," IMF Paper on Policy Analysis and Assessment 98/4, Mayıs 1998.
- KARGI, Hilmi Fatih, “SWIFT Sistemi ve Bankamızdaki Uygulamaları”, TCMB Elektronik Ödemeler Müdürlüğü, yayımlanmamış çalışma, Ankara: 2001.
- KING, Mervyn, Deputy Governor, A Speech given at the Symposium on 'New Challenges for Monetary Policy' at Jackson Hole, Wyoming, on 27 August 1999 “Challenges for Monetary Policy: New and Old” Bank of England Quarterly Bulletin, 39, (Kasım 1999), s.397-415.
- LAHDENPERA, Harri, “Payment and Financial Innovation, Reserve Demand and Implementation of Monetary Policy”, Bank of Finland Discussion Papers 26/2001, (2001).
- LEINONEN, Harry, “Re-engineering Payment Systems for the E-World” 17th Chapter in E-money and Payment Systems Review, Central Banking Publications, London, 2002, s.299-394.
<http://www.fininter.net/payments/Bank%20of%20Finland.pdf>.
(10.03.2003).
- LEINONEN, Harry, Veli-Matti Lumiala and Riku Sarlin, “Settlement in Modern Network-Based Payment Infrastructures: Description and Prototype of the E-settlement Model”, Bank of Finland Discussion Papers, 23, (2002), s.3-15.
http://www.bof.fi/eng/6_julkaisut/6.1_SPn_julkaisut/6.1.5_Keskustelu_aloitteita/0223.pdf. (10.02.2003).

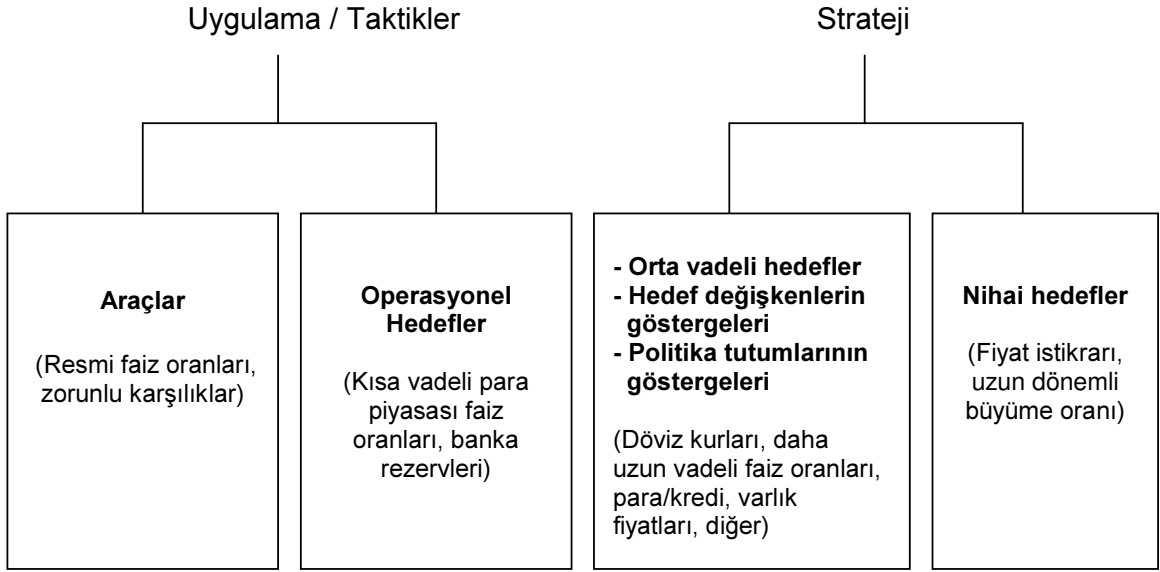
- MASHA, Iyabode, "Payment Systems Efficiency, Monetary Policy Transmission and Financial Sector Stability" 1st chapter in E-money and Payment Systems Review, Central Banking Publications, London, 2002.
- McANDREWS, James. "Banking and Payment System Stability in an Electronic Money World", Federal Reserve Bank of Philadelphia Working Paper No. 97-9, (1997).
<http://www.phil.frb.org/files/wps/1997/wp97-9.pdf>. (10.12.2002).
- McANDREWS, James and John Trundle, "New Payment Systems Designs: Causes and Consequences", Financial Stability Review, (Aralık 2001).
<http://www.bankofengland.co.uk/fsr/fsr11art3.pdf>. (07.10.2002).
- MEYER, Laurence H. "Lessons from the Asian Crisis: A Central Banker's Perspective" Economic Institute, Working Paper No. 276, (2000).
<http://netec.mcc.ac.uk/WoPEc/data/Papers/wpawuwpma0004023.html>. (14.01.2003).
- MICHALIK, Wolfgang. "Retail Payment Systems in the EU – Definitions, Functions, Instruments and Developments", Deutsche Bundesbank, Seminar Notes, Frankfurt: Mayıs 2003.
- MILLER, Paul and Caroll Ann Northcott "CLS Bank: Managing Foreign Exchange Settlement Risk", Bank of Canada Review, (2002).
http://www.bankofcanada.ca/publications/review/autumn02/miller_e.pdf. (07.10.2002).
- MISHKIN, Frederic S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets, Mishkin Economics, Inc., USA: 1989.
- National Bank of Belgium, "Belgian Payments and Settlement Systems", Seminar notes, Brussels: 17-21 Haziran 2002 .
- O'MAHONY, Donal, Michael Peirce and Hitesh Tewari, Electronic Payment Systems for E-Commerce, Artech House, Inc., Norwood, MA, 2001.
- OKAY, Can, "Ödeme Sistemlerinde Ülkemizdeki Durum ve Dünyadaki Gelişmeler", Ankara: 2001.
<http://194.133.171.194/turkce/gruplar/swift/CanBey-Turkce.pdf>. (04.03.2003).
- ORITANI, Yoshiharu. "Globalization of Payment Network and Risks", in Elinor Harris Solomon (ed.), Electronic Money Flows: The Molding of a New Financial Order, Boston: Kluwer Academic Publishers, s.115-125.
- PRINGLE, Robert and Matthew Robinson, E-money and Payment Systems Review, Central Banking Publications Ltd., London: 2002.
- ROBINSON, Matthew, "A Survey of Central Bank Payment Systems Experts"

in E-money and Payment Systems Review, Central Banking Publications Ltd., London: 2002, s.27-66.

- SERDENGECİ, Süreyya, "Para Politikası Uygulamaları Makro Ekonomik Görünüm ve Bekleyişler", Ankara: 2003.
<http://www.tcmb.gov.tr>. (15.01.2003).
- SHEPPARD, David, "Payment Systems", Handbooks in Central Banking, No. 8, Centre for Central Banking Studies, London: Bank of England, (1996).
<http://www.bankofengland.co.uk/ccbs/publication/ccbshb08.htm>. (10.10.2002).
- SPINDLER, J. Andrew and Bruce J. Summers, "Central Bank and the Payment System" 11th chapter of "The Payment System: Design, Management and Supervision" edited by Bruce J. SUMMERS, IMF, Publication Services, Washington, D.C.: 1994, s.164-178.
- STRINGER, Kevin D. "UBS and Euro Clearing: The Way to 2002", Global Services News, Basel: Ağustos 2000.
http://www.ubs.com/e/cc/financial/institutions/information_center_new/news_for_banks/archive.Referenz10.pdf. (10.03.2003).
- SWIFT, "Annual Report", Brussels: 2001.
<http://www.swift.com>. (26.02.2003).
- SWIFT, "Standards Release Guide 2003", Brussels: 2002.
<http://www.swift.com>. (26.02.2003).
- SUNIL, Datt, "Regional and Global Developments in Electronic and Cross-Border Payments", North American Journal of Economics and Finance, 7, 2, (1996), s.191-201.
- SUWANNACHEEP, Saowanee, "Payment Systems: Operational and Policy Experiences in Periods of Transition" in "Current Topics in Payment and Settlement Systems", CPSS Publications No. 35, Basel: BIS, (Ocak 1999), s.4. <http://www.bis.org/publ/cpss35.pdf>. (10.03.2003).
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, "SWIFT Sistemi Yıl Sonu Değerlendirme Raporları", Ankara: 1989-2003.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası "Elektronik Fon Transfer Sistemi ve Elektronik Menkul Kıymet Transfer Sistemi", Ankara: 2001a.
http://eft.tcmb.gov.tr/downloads/pdf/EFT_kitapcik. (07.10.2002).
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası "Elektronik Fon Transfer Sistemi ve Elektronik Menkul Kıymet Transfer Sistemi", Ankara: 2001b,
http://eft.tcmb.gov.tr/EFT-tanitim.htm#_Diğer_ödeme_araçları.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası "2002 Yılında Para ve Kur Politikası ve Muhtemel Gelişmeler" Ankara: 2002. <http://tcmb.gov.tr/>.

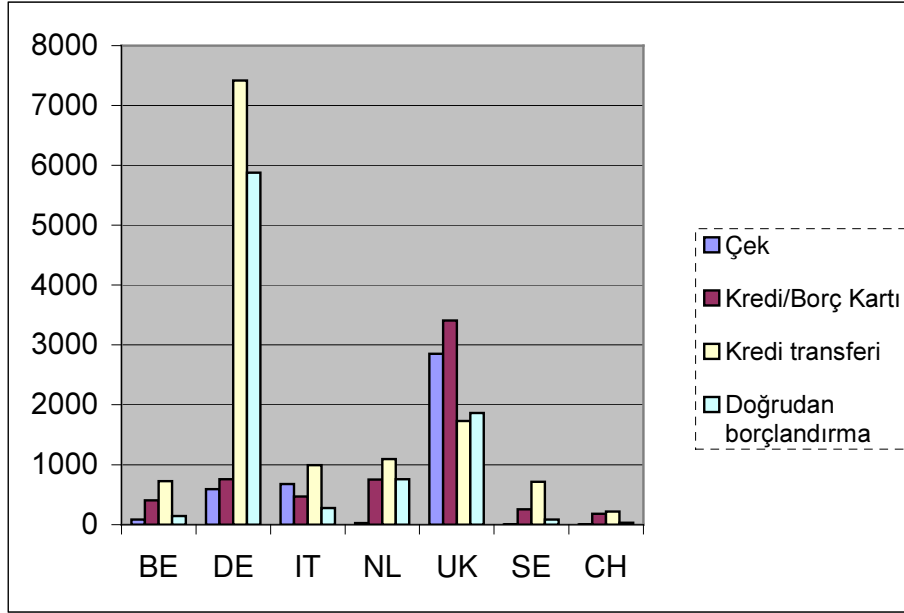
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası “2003 Yılı Para ve Kur Politikası Genel Çerçevesi”, Ankara: 2003. <http://www.tcmb.gov.tr> (07.02.2003).
- TRICHET, Jean-Claude, “E-money, Banking Supervision and Conduct of Monetary Policy” Part II Chapter I of Business Models @ the Financial Frontier, Promethee, Paris: 2001.
- TRUNDLE, John, E-money and Payment Systems Review, Central Banking Publications Ltd., London: 2002, s.1.
- URIBE, Martin, “The Tequila Effect: Theory and Evidence from Argentina”, International Finance Discussion Papers 552, Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.), (1996).
<http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/1996/552/default.htm>.
(02.05.2003)
- WEINER, Stuart E., “Electronic Payments in the U.S. Economy: An Overview”, Economic Review (Federal Reserve Bank of Kansas City), 84, (1999), s.4.
<http://www.kc.frb.org/publicat/econrev/PDF/4q99wein.pdf>.
(10.10.2003).
- WILLSHER, Richard, “The Key to the Future”, Global Transactions, (Haziran 2000), s.33-36.
- ZHOU, Ruilin, “Understanding Intraday Credit In Large-Value Payment Systems” Economic Perspectives, Q3, (2000), s.29-44.

EKLER

Para Politikasının Genel Çerçevesi

Kaynak: BIS, 2001c.

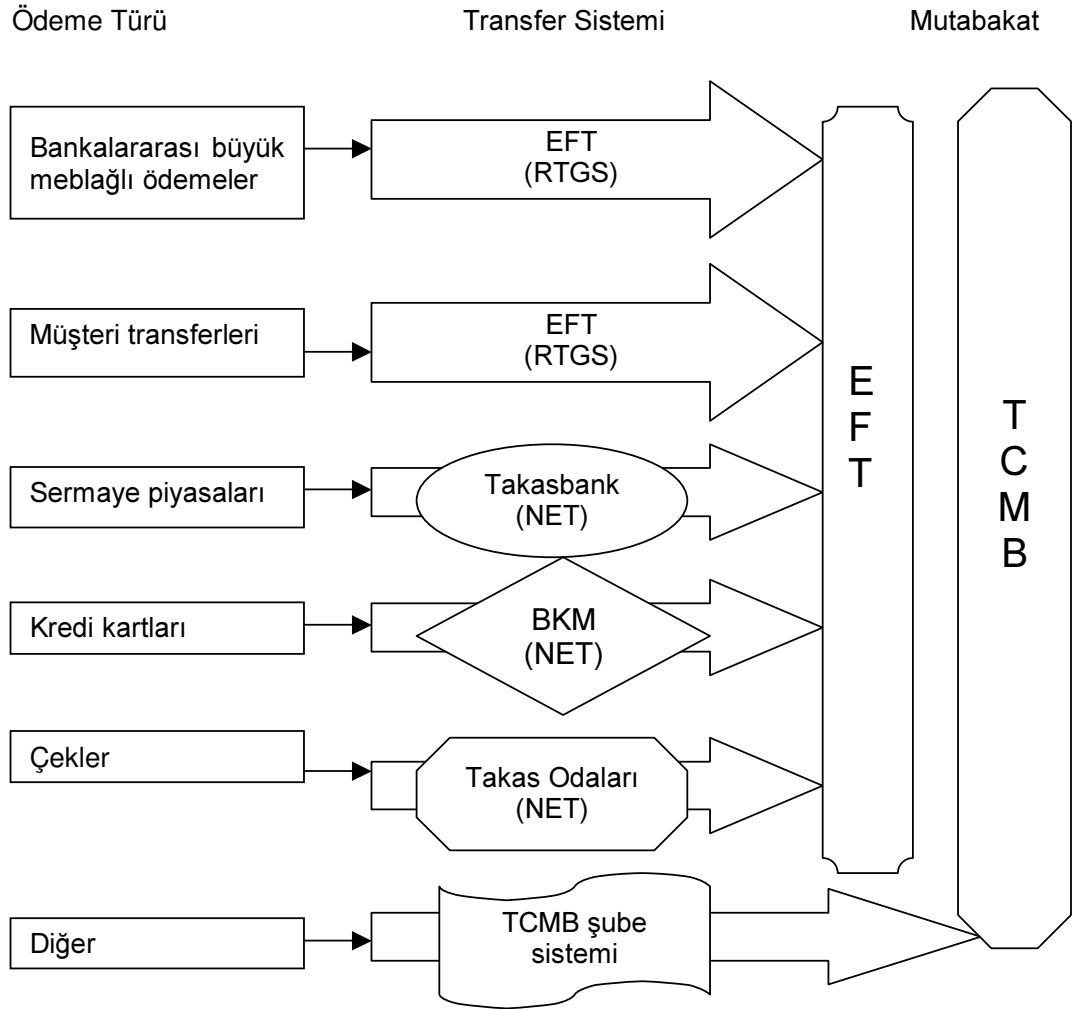
Bazı Avrupa Ülkelerinde Nakit Dışı Ödemelerin Dağılımı¹⁰⁷
(Milyon Adet, 1999)

Kaynak: BIS, 1999.

¹⁰⁷ Ülkelerin ISO kodları kullanılmıştır: BE (Belçika), DE (Almanya), IT (İtalya), NL (Hollanda), UK (İngiltere), SE (İsveç), CH (İsviçre).

Türkiye'deki Bankalararası Ödemelerin Organizasyonu

Kaynak: http://eft.tcmb.gov.tr/downloads/pdf/EFT_brosur.pdf (08.05.2003).

**AB, ABD, Japonya ve Türkiye'deki Büyük Meblağlı Ödeme Sistemlerinin
Karşılaştırılması (2002)**

Ülke ve Ödeme Sisteminin Adı	İşletime Başlama Yılı	Katılımcı Sayısı	İşlem Sayısı	İşlemlerin Parasal Değeri (Milyar USD)
Euro Alanı* ▪ TARGET ▪ Euro 1	1999 1998	1.569 ¹⁰⁸ 72	103.541.353 53.663.478 28.632.653	401.734 293.693 46.310
ABD ▪ Fedwire ▪ CHIPS	1918 / 1970 1970	9.500 56	172.833.594 112.455.615 60.377.979	735.606,6 423.900 311.706,6
Japonya ▪ BOJ-NET ▪ FXYCS	1988 / 2001 1980	383 244	14.013.000 4.715.000 9.298.000	311.040 228.240 82.800
Türkiye ▪ EFT ▪ EMKT	1992 / 2000 2000	57	26.657.577	2.446

Kaynak:

1. Euro Alanı ile ilgili veri için bkz.

http://www.ecb.int/target/stats/01_table1.htm ve
http://www.ecb.int/target/stats/01_table2.htm (20.04.2003).

*Euro Alanı'nın euro cinsinden olan verisi <http://pacific.commerce.ubc.ca/xr/> ve
<http://pacific.commerce.ubc.ca/xr/euro/>'ye göre 1 euro = 0,89 ABD doları paritesinden USD'ye çevrilmiştir (20.04.2003).

2. ABD ile ilgili veri için bkz.

<http://www.federalreserve.gov/paymentsystems/fedwire/quarterly.pdf> ve
<http://www.chips.org/stats.htm> (20.04.2003).

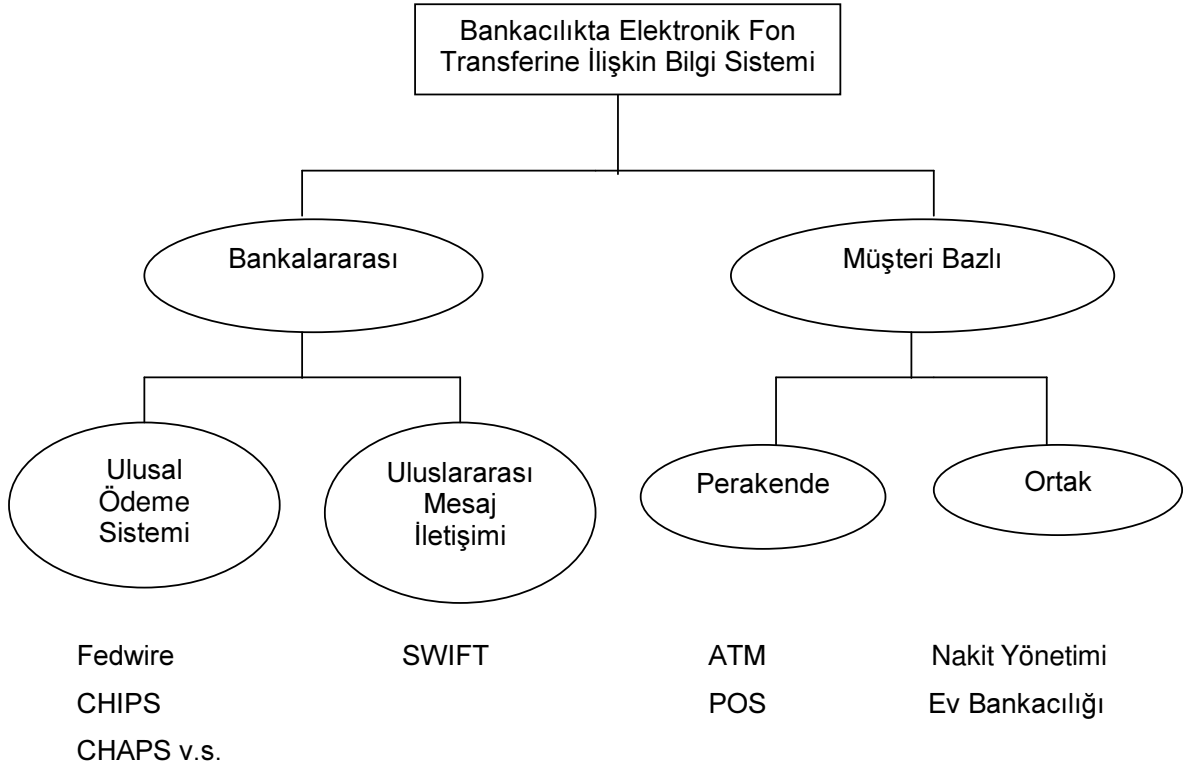
3. Japonya ile ilgili veri için bkz.

<http://www.boj.or.jp/en/set/eme0207.pdf>. (12.03.2003).

4. Türkiye ile ilgili veri için bkz.

http://eft.tcmb.gov.tr/veriler/pdf_veriler/yillik/2001_MesajTutar-USD-Grafik.pdf ve
http://eft.tcmb.gov.tr/veriler/pdf_veriler/yillik/2001_MesajAdet-Grafik.pdf
(20.04.2003).

¹⁰⁸ TARGET Sisteminin dolaylı katılımcı sayısı ise 2.328'dir (ECB, 2003, s.140).

Bankacılıkta Elektronik Fon Transferine İlişkin Bilgi Sistemi

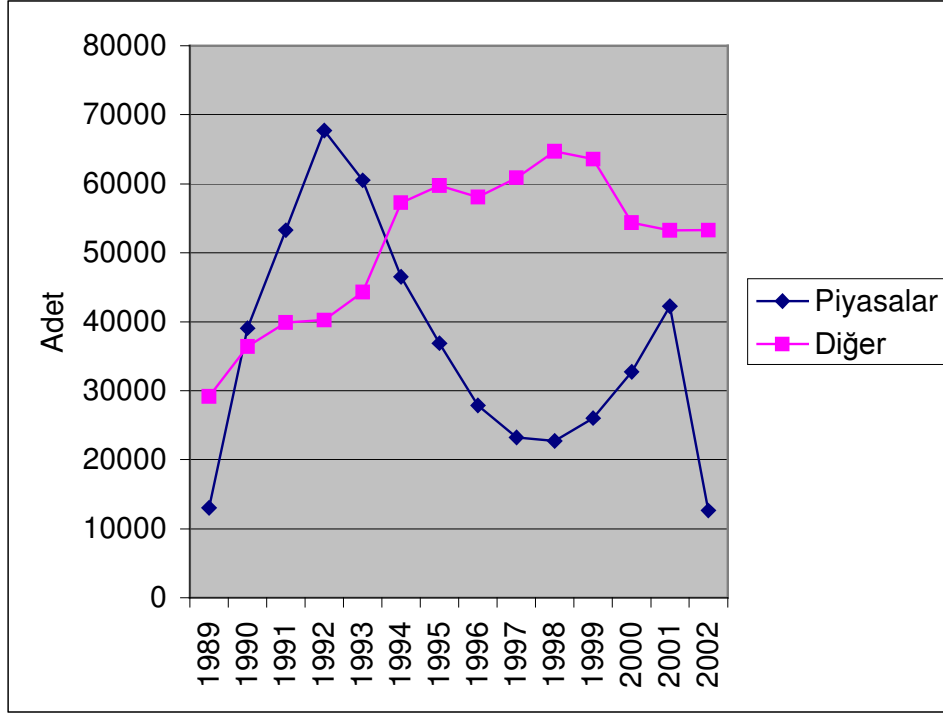
Kaynak: Chorafas, 1988, s.100.

**Ülkeler İtibariyle TCMB'den 1989-2002 Döneminde Giden SWIFT Mesaj
Adetleri**

Yıllar	Toplam	AB	ABD	Japonya	Diğer	Toplam İçindeki Paylar (%)			
						AB	ABD	Diğer	Japonya
1989	42.211	22.614	10.843	585	8.169	54	26	19	1
1990	75.467	34.342	26.774	943	13.408	45	35	18	1
1991	93.169	41.848	36.340	1.236	13.745	45	39	15	1
1992	107.971	52.941	37.506	1.998	15.526	49	35	14	2
1993	104.832	51.777	35.044	1.699	16.312	49	33	16	2
1994	103.777	49.208	38.363	1.439	14.767	47	37	14	1
1995	96.637	46.343	33.362	1.868	15.064	48	35	16	2
1996	85.932	39.763	32.503	1.938	11.728	46	38	14	2
1997	84.123	41.728	31.308	1.435	9.652	50	37	11	2
1998	87.424	45.146	32.145	1.152	8.981	52	37	10	1
1999	89.593	44.507	36.649	963	7.474	50	41	8	1
2000	87.087	41.538	37.453	931	7.165	48	43	8	1
2001	95.498	43.254	43.109	1.057	8.078	45	45	8	1
2002	65.923	34.246	22.688	1.060	7.929	52	34	12	2
Ortalama	87.117	42.090	32.435	1.307	11.286	49	37	13	1

Kaynak: TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, 1989-2003.

**TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü ve Diğer SWIFT Kullanan Birimlerden
Giden Mesaj Adetlerinin 1989-2002 Döneminde İzlediği Seyir**

Kaynak: TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, 1989-2003.